

**KIPÇAK DÖNEMİ ESERLERİNİN YABANCILARA
TÜRKÇE ÖĞRETİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

NURŞAT BİÇER

Yüksek Lisans Tezi

Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

Doç. Dr. Cengiz ALYILMAZ

2011

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

**KIPÇAK DÖNEMİ ESERLERİNİN YABANCILARA TÜRKÇE
ÖĞRETİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**
(Examination of Kipchak Era's Works in Respect of Turkish Teaching for
Foreigners)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurşat BİÇER

Danışman: Doç. Dr. Cengiz ALYILMAZ

Erzurum
Aralık, 2011

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Cengiz ALYILMAZ danışmanlığında, Nurşat BİÇER tarafından hazırlanan “Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılara Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışma 29 / 12 / 2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Cengiz ALYILMAZ

İmza:

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Osman MERT

İmza:

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Adnan KÜÇÜKOĞLU

İmza:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

29 / 12 / 2011

Prof. Dr. H. Ahmet KIRKKILIÇ

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİMİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılara Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

29/12/2011

Nurşat BİÇER

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIPÇAK DÖNEMİ ESERLERİNİN YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Nurşat BİÇER

Danışman: Doç. Dr. Cengiz ALYILMAZ

2011, 163 sayfa

Bu araştırmanın amacı, Kıpçak dönemi eserlerini Türkçe öğretim yöntemleri açısından incelemek, söz konusu eserlerin yabancılara Türkçe öğretimindeki yeri ve önemini belirlemek ve bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlamaktır.

Çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. İncelemeye konu olan eserler analiz edilmiş ve elde edilen bulgular arasındaki ilişki incelenmiştir.

Araştırmada 13 ve 16. yüzyıllar arası Kıpçak döneminde yabancılara Türkçe öğretimi amacıyla yazılmış dil bilgisi kitapları ve sözlükler ele alınmıştır. Bu kapsamda Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye, Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk, El-Kavânînu'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Ed-Dürretü'l-Mudîyye fi'l-Lügati't-Türkiyye, Kitâb-ı Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak ve Codex Comanicus adlı eserler incelenmiştir. Eserlerde kullanılan “yabancılara Türkçe öğretim yöntemleri”, “yabancılara Türkçe öğretimi ilkeleri”, “sözcük öğretimi”, “dil bilgisi öğretimi” ve “Türkçe öğretimiyle ilgili kavram işaretleri” belirlenmiş ve eserlerde kullanılan Türkçe öğretimi yöntem ve teknikleri günümüzde yabancılara Türkçe öğretimi konusunda kullanılan yöntem ve tekniklerle karşılaştırılmıştır.

Kıpçak döneminde yazılan yabancılara Türkçe öğretimi kitapları ile günümüzde yazılan kitaplar benzer özellikler arz etse de oldukça farklıdır. İncelenen eserler kendi dönemleri içerisinde değerlendirildiğinde o dönem için oldukça önemli eserler olarak kabul edilebilir. Anılan eserlerin modern dil öğretim yöntem ve teknikleri bakımından eksiklikleri olmasına rağmen bunlar yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili hazırlanan ilk eserler arasında yer almaları bakımından önemlidir. O dönemlerde yazılan tüm dil öğretimi eserlerinde olduğu gibi bu eserlerde de dil bilgisi - çeviri yönteminin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kıpçak dönemi eserleri, Yabancılara Türkçe öğretimi, Yabancılara Türkçe öğretimi tarihi.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

EXAMINATION OF KIPCHAK ERA'S WORKS IN RESPECT OF TURKISH TEACHING FOR FOREIGNERS

Nurşat BİÇER

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

2011, 163 pages

The aim of this study is to examine the works of the Kipchak era in terms of Turkish teaching methods, to determine the place and importance of these works at Turkish teaching to foreigners, and to contribute to the studies in this area.

Document examination method of qualitative research patterns was used in this study. The works of interest were analyzed and the relationship between the findings was examined.

The grammar books and dictionaries, which were written to teach foreigners Turkish in the Kipchak era between 13 and 16 centuries, were discussed in the research. In this context, the works which were examined were called as Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye, Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk, El-Kavânînu'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye, Kitab-ı Bulgatü'l-Müşâk fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak, Codex Comanicus.

“Turkish teaching methods”, “Turkish teaching principles”, “word teaching”, “grammar teaching” and “the concept signs of Turkish teaching” which were used in the works were determined; and Turkish teaching methods and techniques used in the works were compared with Turkish teaching to foreigners methods and techniques used today.

Although the books of Turkish teaching to foreigners written in Kipchak era have similar features with the books written today, they are also quite different. When the works were evaluated in its own era, they could be considered as quite important works. Although the aforementioned works have shortcomings in terms of modern language teaching methods and techniques, those are located between the first works which were prepared for Turkish teaching to foreigners. As all language teaching works written at that time, The grammar - translation method was used predominantly in these Works.

Key Words: The works of Kipchak era, Turkish teaching to foreigners, The history of Turkish teaching to foreigners.

ÖN SÖZ

Abbassiler askerî alanda ortaya çıkan zayıflıklarını gidermek amacıyla Türkleri ordu safları arasına almaya ve bunu bir devlet politikası hâline getirmeye çalışmışlardır. Abbasi sultanları tarafından hilafeti takviye edip güçlendirmek için Türk soylu özel birlikler oluşturulmuştur. Bir kısmı Karadeniz'in kuzeyinden, bir kısmı da Harezm bölgesinden gelen Türkler zamanla Mısır'da devlet yönetimini ele geçirip bölgede birçok Türk devleti kurarak yerli halk üzerinde etkilerini hissettirmişlerdir. Türkler yönettikleri bu devletlerde resmî dil olarak Türkçeyi kullandıkları için bölgede Türkçeye verilen değer artmıştır. Türkçenin saygınlığının arttığı bu dönemde kurulan Türk devletlerinde görev almak ve ilişkilerini geliştirmek isteyen Araplar Türkçeyi öğrenmeye başlamışlardır. Ayrıca Araplar o bölgede artan Türk nüfusuyla iletişim kurabilmek için Türkçe öğrenme çabalarını arttırmışlardır. Bu ilgi neticesinde Araplara Türkçe öğretmeyi amaçlayan kitaplar yazılmıştır. Yazılan bu eserler Türklerin Mısır ve Suriye'de köklü bir medeniyet kurarak diğer milletleri etkilediğini göstermektedir. Türk nüfusunun o coğrafyada önemli bir oranda olduğu ve Araplarla birçok alanda ilişki içerisinde bulunduğu görülmektedir. İncelenen bu eserler, Türklerin o coğrafyada kurduğu kültür ve medeniyeti gösteren birer tanık niteliğindedir.

Çalışmanın birinci bölümünde araştırma konusunu oluşturan problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi, araştırma konusuyla ilgili varsayımlar, sınırlılıklar ve tanımlar ele alınmıştır. İkinci bölümde çalışılan konuyla ilgili kuramsal çerçeveye ve yapılan araştırmalara değinilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın yöntemi için seçilen araştırma modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve verilerin analizi işlemleri hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde araştırma sonunda elde edilen bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Beşinci bölümde araştırmadan çıkan sonuçlar ve öneriler belirtilmiştir.

Kıpçak dönemi eserlerinin dil özellikleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak bu eserler genellikle yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış olmalarına rağmen bu açıdan yeterince incelenmemişlerdir. Bu nedenle çalışmada Kıpçak dönemi eserleri yabancılara Türkçe öğretimi açısından ele alınmıştır.

Kıpçak dönemi eserlerini yabancılara Türkçe öğretimi açısından inceleyen çalışmaların sınırlı sayıda olmasından ötürü bu çalışma alanda yapılacak yeni araştırma ve incelemelere kaynak teşkil edecektir.

Çalışmam süresince benden yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Cengiz Alyılmaz'a, bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım değerli hocalarım Doç. Dr. Osman Mert'e ve Yrd. Doç. Dr. Semra Alyılmaz'a; çalışmam sırasında ortaya çıkan bazı sorunları tartıştığım arkadaşlarım Dr. Erhan Durukan'a, Fatma Albayrak'a, Nurullah Şahin'e, İsmail Çoban'a, Nurbakhyt Jarbold'a ve Kürşad Çağrı Bozkırlı'ya teşekkürü borç bilirim.

Erzurum - 2011

Nurşat BİÇER

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iii
TEZ ETİK VE BİLDİRİMİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ	1
1.1. Problem.....	1
1.2. Amaç	3
1.3. Önem.....	3
1.4. Varsayımlar	3
1.5. Sınırlılıklar	3
1.6. Tanımlar	4

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	6
2.1. Çalışılan Konu ile İlgili Kuramsal Çerçeve	6
2.1.1. Tarihsel süreçte yabancılara Türkçe öğretimi	6
2.1.1.1. (Kök)Türk öncesinde ve (Kök)Türk döneminde yabancılara Türkçe öğretimi.....	6
2.1.1.2. Uygur döneminde yabancılara Türkçe öğretimi.....	9
2.1.1.3. Karahanlı döneminde yabancılara Türkçe öğretimi	10
2.1.1.4. Çağatay döneminde yabancılara Türkçe öğretimi	12
2.1.1.5. Kıpçak döneminde yabancılara Türkçe öğretimi.....	14
2.1.1.6. Selçuklu döneminde yabancılara Türkçe öğretimi	14
2.1.1.7. 11-14. yüzyıllar arasında Anadolu'da yabancılara Türkçe öğretimi .	15
2.1.1.8. Osmanlı döneminde yabancılara Türkçe öğretimi.....	19
2.1.1.9. Cumhuriyet döneminde yabancılara Türkçe öğretimi	20
2.1.2. Yabancılara Türkçe öğretiminde genel ilkeler	22

2.1.2.1. Kullanılan dilin öğretilmesi ilkesi	22
2.1.2.2. Dille birlikte kültürün verilmesi ilkesi.....	22
2.1.2.3. Yöntemin belirlenmesi ilkesi.....	25
2.1.3. Yabancı dil öğretim yöntemleri	25
2.1.3.1. Harf yöntemi (The letter method).....	25
2.1.3.2. Dil bilgisi - çeviri yöntemi (The grammar-translation method)	25
2.1.3.3. Bilişsel yöntem (Cognitive method).....	27
2.1.3.4. Düzvarım yöntemi (The direct method)	27
2.1.3.5. Doğal yöntem (The natural method)	28
2.1.3.6. Seçmeci yöntem (Eclectic method)	28
2.1.3.7. Sözel yaklaşım ve durumsal dil öğretimi (The oral approach and situational language teaching)	29
2.1.3.8. Telkin yöntemi (Suggestopedia).....	29
2.1.3.9. İletişimsel dil öğretimi (Communicative language teaching).....	30
2.1.3.10. Grupla dil öğretimi (Community language learning)	31
2.1.3.11. Sessiz yol yöntemi (The silent way).....	31
2.1.3.12. Tam fiziksel tepki yöntemi (Total physical response)	32
2.1.3.13. İşitsel-dilsel yöntem (The audiolingual method).....	32
2.1.3.14. İşitsel-görsel yöntem (The audiovisual method)	33
2.1.3.15. Okuma yöntemi (The reading method)	34
2.1.4. Sözcük / kavram işareti öğretimi	34
2.1.5. Dil bilgisi öğretimi	36
2.1.5.1. Ses bilgisi (phonology) öğretimi	39
2.1.5.2. Şekil bilgisi (morphology) öğretimi	39
2.1.5.3. Sözcük bilgisi (vocabulary) öğretimi	40
2.1.5.4. Söz dizimi (syntax) öğretimi	41
2.1.6. Kıpçaklar	42
2.1.7. Kıpçak Türkçesi ve bu döneme ait eserler.....	44
2.1.7.1. Memluk Kıpçakçasıyla yazılan eserler.....	46
2.1.8. Yabancılarla Türkçe öğretimiyle ilgili Memluk Kıpçakçasıyla yazılan eserler	48
2.1.8.1. Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye (Türk Dilinde Temiz Armağan).....	48

2.1.8.2. Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk (Türklerin Dilini Anlama Kitabı) ...	50
2.1.8.3. El-Kavânînü'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye (Türk Dilinin Genel Kuralları)	52
2.1.8.4. Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî (Türkçe, Farsça ve Moğolcanın Bütün Çevirmenlerinin Kitabı)	54
2.1.8.5. Ed-Durretü'l-Mudiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye (Türk Dilinin Parlayan İncisi)	55
2.1.8.6. Bulgatü'l-Müştâk fi Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak (Türk ve Kıpçak Sözcüklerinin Türevlerinin Kitabı).....	56
2.1.9. Yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili Kuman diyalektiyle yazılan eser.....	58
2.1.9.1. Codex Comanicus (Kıpçak Kitabı).....	58
2.2. Çalışılan Konu ile İlgili Yapılan Araştırmalar	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM.....	65
3.1. Araştırmanın Modeli	65
3.2. Veri Kaynaklarının Belirlenmesi	65
3.3. Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi.....	66
3.4. Verilerin Toplanması	66
3.5. Verilerin Analizi ve Yorumlanması.....	67

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUM.....	68
4.1. Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılara Türkçe Öğretiminde Genel İlkeler Açısından İncelenmesi Sonucunda Ulaşılan Bulgular ve Yorum	68
4.1.1. Kullanılan dilin öğretilmesi ilkesi	68
4.1.2. Dille birlikte kültürün verilmesi ilkesi.....	73
4.1.3. Yöntemin belirlenmesi ilkesi.....	80
4.2. Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri Açısından İncelenmesi Sonucunda Ulaşılan Bulgular ve Yorum	82
4.2.1. Harf yöntemi (The letter method).....	83
4.2.2. Dil bilgisi - çeviri yöntemi (The grammer-translation method).....	86
4.2.3. Bilişsel yöntem (Cognitive method).....	89
4.3. Kıpçak Dönemi Eserlerinde Sözcük / Kavram İşareti Öğretimine İlişkin Bulgular ve Yorum	90
4.4. Kıpçak Dönemi Eserlerinde Dil Bilgisi Öğretimine İlişkin Bulgular ve Yorum... 107	

4.4.1.Ses bilgisi (phonology) öğretimi	107
4.4.2.Şekil bilgisi (morphology) öğretimi	112
4.4.3.Sözcük bilgisi (vocabulary) öğretimi	119
4.4.4.Söz dizimi (syntax) öğretimi	129
4.5. Kıpçak Dönemi Eserlerinde Geçen Türkçe Öğretimiyle İlgili Kavram İşaretlerine İlişkin Bulgular ve Yorum	138
4.6. Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılara Türkçe Öğretimiyle İlgili Çağdaş Yaklaşımlarla Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular ve Yorum.....	144

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	148
5.1. Sonuç.....	148
5.2. Öneriler	151
KAYNAKÇA	152
EKLER.....	158
ÖZ GEÇMİŞ.....	162

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1	DM'deki Cümlelerin Eleman Sayılarına Göre Sınıflandırılması.....	137
Tablo 2	Kıpçak Dönemi Gramer ve Sözlüklerinde Kullanılan Türkçe Öğretim Yöntemleri.....	149
Tablo 3	Kıpçak Dönemi Yabancılara Türkçe Öğretimi Kitaplarının Yazarlarına Göre Sınıflandırılması.....	150
Tablo 4	Kıpçak Dönemi Yabancılara Türkçe Öğretimi Kitaplarının Hazırlanış Şekillerine Göre Sınıflandırılması.....	150

KISALTMALAR DİZİNİ

<i>Ar.</i>	: Arapça
BM	: Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak
CC	: Codex Comanicus
DLT	: Divanü Lûgati't-Türk
DM	: Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye
<i>Far.</i>	: Farsça
Kİ	: Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk
KK	: El-Kavânînu'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye
<i>MÖ</i>	: Milattan önce
<i>MS</i>	: Milattan sonra
ML	: Muhakemetü'l-Lûgateyn
STT	: Standart Türkiye Türkçesi
TA	: Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
ty	: Tarihi yok
TZ	: Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Problem

Dinamik sistemler arasındaki her türlü iletişimi ve denetimi sağlayan durağan / biçimsel dizgelere, türüne ve düzeyine bakmaksızın en geniş anlamıyla dil denilmektedir. Bu açıdan bakıldığında dil, canlılarla canlılar, canlılarla canlı sayılabilecek varlıklar (makinelere) ve canlılarla cansızlar (fizikoşimik dünya) arasındaki iletişimi sağlayan araç takımlarının genel adıdır (Gemalmaz, 2010, s. 53).

İletişim, dil denen araç ile sağlanarak karşıdaki kişilerle anlaşmaya olanak tanır. Dil sadece konuşma dili olarak değil yazı dili, beden dili *vd.* olarak da kullanılır.

Dil, insanlarda iletişimi sağlayan bir dizgedir. Dizge, dilin kurallı bir olgu olduğunu ifade eder. Dilsel dizge, iki düzeyli bir özellik taşır. Bu ikili özellik dili oluşturan anlamlar alt dizgesi ve sesler alt dizgesinden oluşmaktadır (Tura, 1983, s. 1).

Dil, toplumsal anlaşmayı sağlayarak toplumun fertleri arasında duygu ve düşünce birliği sağlamaktadır. Dildeki bütün kavramlar için toplumun her ferdi anlaşmışçasına aynı kavram işaretini kullanmaktadır. Bu durum bir milletin bütün üyeleri arasında gizli bir uzlaşma ağı olduğunu ortaya koymaktadır.

Dil öğretiminin ilk olarak doğal yöntemle göre gerçekleşmiş olduğu düşünülebilir. Yazının yeterince gelişmediği dönemlerde dil öğretiminin ancak doğal yöntemle gerçekleştirilmiş olması muhtemeldir. Bu yöntemle daha çok günlük konuşma dili öğretilmektedir.

Bir milletin fertleriyle iletişim kurmak isteyen farklı milletlerin mensupları o milletin dilini öğrenmek durumundadır. Bir yabancıya farklı bir dili öğrenmesi çok eski devirlerden beri ihtiyaç hâlinde var olagelmıştır. Yabancı bir dili öğrenme ihtiyacı daha çok dinî ve ticari etkenlere dayanmaktadır. Farklı bir millettten öğrenilen dini anlayıp uygulamak için o dini temsil eden milletin dilini öğrenmeye gereksinim duyulmuştur. Aynı şekilde bir milletle ticari ilişkiler kurabilmek için de o milletin dilinin öğrenilmesi

gereklidir. “Yabancı dil öğrenmek, bir dünyayı, yabancı bir kültürü de anlamak demektir” (Bölükbaş ve Keskin, 2010, s. 228). Yabancı bir kültür ile ilişki kurmak o kültürün dilini öğrenmeyi gerektirir. Yabancı dil öğretimi genellikle üst kültürden alt kültüre doğrudur. Kültür ve medeniyette ilerlemiş bir toplumun dili ondan daha geride bulunan diğer toplumların bireyleri tarafından öğrenilir.

Yabancı dil öğretiminin temelde iki dayanağı vardır: Öğretilecek nesnenin, dilin, niteliğine ilişkin bilgilerimiz ve dilin öğrenilmesine ya da kazanılmasına ilişkin görüşler (öğrenim kuramları). Kullanılacak yöntemler, kitaplar, ders izlenceleri ve materyaller büyük ölçüde bu iki dayanağın etkisinde belirlenir. Öğrenim amacı bile çoğunlukla ikinci planda yer alır (Kocaman, 1983, s. 1).

Türkçenin yabancılara öğretimiyle ilgili bilinen eserlere bakıldığında bunların genelde sözlük olarak hazırlandığı, çoğunun dil bilgisi bölümü de içerdiği görülür. Ancak bu eserlerin günümüzde geçerli olan türde sistematik dil öğretim kitapları olmadığı, bu kitaplardaki yöntemlerin günümüzde kullanılan yöntemlerle tam olarak örtüşmediği de görülmektedir (Bayraktar, 2002, s. 69).

Yabancılara Türkçe öğretimi çok eski devirlerden beri var olmasına rağmen Türklerin Araplarla tanışıp ilişkiler kurmasıyla gelişerek sistematik bir boyut kazanmıştır. Belgelerle izlenebilen ilk yabancılara Türkçe öğretimi çalışması Kaşgarlı Mahmud’un hazırlamış olduğu Divanü Lügati’t-Türk’tür. Bu eseri takiben çeşitli dönemlerde de yabancılar için Türkçe öğretimi kitapları hazırlanmıştır. Geçmiş dönemlerde yazılmış olan Türkçe öğretim kitapları Türkçe öğretiminin günümüzde benimsenen sisteminden uzak olmakla birlikte günümüz sistemiyle benzer yönere de sahiptir.

Kıpçak döneminde yabancılara Türkçe öğretimine ilişkin birçok eser olmasına rağmen bu eserlerde kullanılan yöntemlere ve bu yöntemlerin günümüz yöntemleriyle karşılaştırılmasına yönelik çalışmaların olmaması dolayısıyla böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur.

İnceleme, Kıpçak döneminde yazılan yabancılara Türkçe öğretimi kitapları üzerinedir. Kıpçak döneminde yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yazılan gramer ve sözlükler, yabancılara Türkçe öğretiminin ilkeleri / yöntemleri ışığında incelenmiştir.

Bu çalışmada “Kıpçak dönemi eserlerinde yabancılara Türkçe nasıl öğretilmiştir?” problem durumuna cevap aranmıştır.

1.2. Amaç

Bu araştırmanın amacı, Kıpçak dönemi eserlerini yabancılara Türkçe öğretim yöntemleri açısından incelemek, bu eserlerin Türkçe öğretimindeki yeri ve önemini belirlemek ve yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili çalışmalara katkı sağlamaktır.

1.3. Önem

Kıpçak dönemi eserlerinin dil özellikleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak bu eserler yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış olmalarına rağmen bu açıdan yeterince incelenmemiştir. Bu çalışmada eserler yabancılara Türkçe öğretimi açısından ele alınmıştır. İncelemeye konu olan eserlerde Türkçe öğretimiyle ilgili hangi ilke ve yöntemlerin kullanıldığı, eserlerin yabancılara Türkçe öğretimi açısından önemi ve günümüz Türkçe öğretimine olan katkısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmayla tarihî seyir içerisinde yabancılara Türkçe öğretim yöntemlerinde nasıl bir gelişim ve değişim olduğunun belirlenmesi hedeflenmektedir.

1.4. Varsayımlar

1) Çalışma için seçilen kitapların Kıpçak Türkçesi döneminde yazılan gramer ve sözlüklerden seçilmesi çalışmanın evrenini temsil etmek için yeterli görülmüştür.

2) Problemin konusu, önemi ve kuramsal çerçeveyi ortaya koymak açısından yapılan kaynak taraması çalışmaları, konuyu gereğince yansıtabilme açısından yeterli görülmüştür.

1.5. Sınırlılıklar

Çalışma;

1) Kıpçak döneminde yazılmış olan yedi gramer ve sözlükle sınırlandırılmıştır.

2) Eserlerin Türkçe öğretim ilkeleri, yöntemleri, sözcük öğretimi, dil bilgisi ve yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili çağdaş uygulamalarla karşılaştırılması ile sınırlı tutulmuştur.

3) Yabancılara Türkçe öğretimi çerçevesiyle sınırlandırılmıştır.

1.6. Tanımlar

Alt Kültür: Üst kültürün kapsamında bulunan bir toplumun kendine mahsus özelliklerini içeren kültürdür.

Örnek: Laz, Çerkez vs.

Dizge: Türk Dil Kurumu [TDK] *Türkçe Sözlük* (2005)'te “Bir bütün oluşturacak biçimde birbirine bağlı öğelerin bütünü, manzume, sistem” olarak tanımlanmaktadır.

Eğitim: İstendik davranış oluşturma ya da istendik davranış değiştirme sürecidir (Senemoğlu, 2009, s. xxi).

Karşılaştırmalı Dil Bilim: “Karşılaştırma yöntemiyle çeşitli diller arasındaki ilişkileri, benzerlikleri belirleyip dil ailelerini saptamayı amaçlayan inceleme” (Vardar, 1988, s. 136).

Kavram İşareti: Zihinde tasarlanan bir kavramı gösteren semboldür.

Öğretim: Eğitimin planlı, programlı ve örgütlü olarak yapılan süreçlerinin tümünü içine alan etkinlikler bütünüdür (Kale, 2009, s. 8).

Tümdengelim (Deduction): İlk önce kuralın veya sonucun bildirilmesi, ondan sonra da bu kuralın örneklerle uygulanması, deney ve gözlemlerle doğruluğunun belirlenmesi, kanıtlanması yoluna tümdengelim denir (Demircan, 2002, s. 105).

Tümevarım (İnduction): Deney ve gözlemlerle elde edilen bilgilerden genellemeye ulaşmaya, bir sonuca varmaya veya örneklerden gidilerek bir kural çıkarmaya denir (Demircan, 2002, s. 105).

Üretken Dönüşümlü Dil Bilgisi (Transformational- Generative Grammar): Doğal bir dildeki sonlu sayıda kuralla dil bilgisine uygun sonsuz sayıda cümle üretebilecek dönüşüm bileşenin eklendiği üretken dil bilgisidir. Değişik doğrultularda gelişen üretken dönüşümlü dil bilgisi, genel olarak söz dizimsel bileşen, anlamsal bileşen ve ses bilimsel bileşen bölümlerinden oluşur (Vardar, 1988, s. 217).

Üst Kültür: Bir toplumda geçerliliği ve popülerliği olan ve toplumun fertleri tarafından bilinip benimsenen kültürdür.

Örnek: Türk kültürü, Arap kültürü, Amerikan kültürü, Fransız kültürü vs.

Yabancı Dil Öğrenimi: Kişinin ses ve anlamdan oluşan yeni bir dil dizgesinin kurallarını öğrenmesi ve bu kurallar dâhilinde dili uygun ve doğru kullanmasıdır (İşeri, 1996, s. 5).

Yabancı Dil Öğretimi: Dil bilimsel bilginin öğretime uygulandığı bir etkinliktir (İşeri, 1996, s. 5).

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Çalışılan Konu ile İlgili Kuramsal Çerçeve

2.1.1. Tarihsel süreçte yabancılara Türkçe öğretimi

Çağlar boyunca, insanların büyük çoğunluğu örgün bir eğitim, iyi bir sınıf, ders kitabı, ses kaseti ve sözlük olmadan başarılı ve kolay bir şekilde yabancı dil öğrenmişlerdir.

İnsanların; seyahat, ticaret, sömürgecilik, evlilik gibi sebeplerle ve başkalarıyla iletişim kurmak amacıyla çoğu zaman ciddi ve bilimsel bir öğretim olmadan, doğal ortamda yabancı dil öğrendikleri bilinen bir gerçektir (Meskill, 2002, s. 13-14).

Yabancılara Türkçe öğretiminin tarihsel seyrini şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

2.1.1.1. (Kök)Türk öncesinde ve (Kök)Türk döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Türkçe, tarihi binlerce yıl öncesine kadar giden, dünyanın en zengin ve en eski dillerinden biridir. Hun İmparatorluğu (*MÖ* III. - *MS* I. yy.) döneminden beri bilinen, (Kök)Türk (*MS* VI - VIII. yy.) dönemiyle birlikte yazılı metinlerle izlenebilen Türkçe, öğretimi söz konusu olduğunda bu kadar uzun bir geçmişe sahip değildir. İlk ve Orta Çağ boyunca Türkçenin sistemli bir biçimde öğretilip öğretilmediği konusunda açık ve kesin bilgiler bulunmamaktadır. Uygur döneminde ve İslami dönemlerde birçok çeviri çalışması yapılmışsa da, aile ve çevre dışında bir dil öğretimi yapıp yapılmadığı konusunda aydınlatıcı bilgilere rastlanmamaktadır (Ağar, 2004, s. 1).

“Verilen bilgiler doğru ise, Çinli bir kadın Türk sınırında görevli olarak sürgün edilmiş kocasına *MS* 350-394 yılları arasında Türk dilinde (Hui language) bir aşk şiiri yazmıştır” (Uglychina’dan aktaran: Çifçi, 2006, s. 81). “Çinli kadının Türkçeyi biliyor olması, başka Çinlilerin ve belki başka uluslardan aydınların da Türkçe öğrenmiş

olmaları ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Böyle ise, (Kök)Türklerden önce de ciddi bir Türkçe eğitim ve öğretiminin var olduğunu düşünmek gerekecektir” (Çifçi, 2006, s. 81).

Mukan ve Tatpar Kağan döneminde Budizme karşı bir eğilim görülmektedir. Kandaharlı Budist rahip Jinanagupta (MS 522 - 600) Tatpar Kağan'ın yanında on küsur yıl kalmış ve Kağan bu rahibin müridi olmuştur. Rahip Jinanagupta'nın telkinleriyle Buda mabedi ve heykeli yaptıran kağan “Nirvanasutra” adlı eseri Türkçeye tercüme ettirmiştir. Ayrıca bu dönemde on Çinli rahip dinî eserleri getirmek için 581 yılında Hindistan'a giderek getirdikleri 260 Sanskritçe eseri incelemiş, kataloglarını çıkarmış Çince'den Soğdcaya ve belki Türkçeye çevirmişlerdir (Mert, 2009; Tezcan, 2001). Bu dönemde Budist rahiplerin Türkler arasında aktif rol oynamaları, budizmi halka öğretme çabaları ve yaptıkları çeviri faaliyetleri bunların Türkçe öğrendiğini göstermektedir.

Tatpar Kağan döneminde dikilen Bugut Yazıtı Budizm'in Türkler üzerindeki etkisini gösteren belge niteliğindedir. Bugut Yazıtı'nın üç yüzü Soğdca olarak yazılmıştır, yani Türk Kağanlığı'nın bilinen ilk resmî belgeleri, İranî bir dille yazılmıştır. Yazıtları kaleme alan kişinin, Türk toplumunun yapısını ve devlet örgütlenmesini yakından tanıyan, çok iyi Soğdca bilen bir Türk veya çok iyi Türkçe bilen bir Soğd olduğu düşünülebilir (Eker, 2010, s. 325).

Orhun yazıtlarında da Türkçenin yabancılar tarafından öğrenildiğine dair izlere rastlanmaktadır. Başta Çinliler olmak üzere Tibet, Soğd ve Bizans gibi Türklerin ilişkide bulunduğu milletler arasında Türkçeyi öğrenen kimselerin olduğu muhakkaktır. (Kök)Türkler kendi döneminde birçok devletle diplomatik ilişkilerde bulunduğu için Türkçeyi öğrenen kişilerin olması da doğaldır. Nitekim Orhun yazıtlarında Çinli elçilerin sık sık (Kök)Türk ülkesine gelmesi ve Çin'in (Kök)Türklerle kurduğu yakın siyasi, ticari ve ekonomik ilişkiler, Çin'de Türkçe bilen kişilerin olabileceğini göstermektedir.

Köl Tigin Yazıtı'nda Çin ile kurulan ilişkiler bağlamında şu ifadeler geçmektedir:

KT G 5-6 altun kümüş işgiti kuutay bunguz ança birür tabgaç bodun sabı süçig agısı yımşak ermiş süçig sabın yımşak agın arıp irak bodunug ança yagutır ermiş yagru koontukda kisre anyig bilig anta öyür ermiş edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş bir kişig

yangılsar oğuşı bodunu bişükinge tegi kıdmaz ermiş süçig sabınga yumşak agısına arturup öküş türük bodun öltüg:

Altını, gümüşü, ipeği, ipekli kumaşları sıkıntısızca (karşılıksız) veren Çin milletinin sözü tatlı; ipekli kumaşları (da) yumuşak imiş. Tatlı sözlerle ve yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp (uzaklarda yaşayan) milletleri böylece kendilerine yaklaştırırlar imiş. (Bu milletler) yaklaştıktan sonra da Çinliler fesatlıklarını / kötülüklerini işte o zaman yaparlar imiş. Çok akıllı bilge kimseleri ve çok yiğit (alp) kimseleri ilerletmezler imiş. Bir kişi suç işlediğinde onun soyunu sopunu (eşiğinden) beşiğine kadar öldürürler imiş. (Çinliler'in) tatlı sözlerine ve yumuşak ipekli kumaşlarına aldanıp Türk milleti, çok öldün (Alyılmaz, 2005, s. 9).

KT G 4-5 il tutsık yir ötüken yış ermiş bu yirde olurup tabgaç bodun birle tüzültüm:

(Türk halkının yurt edineceği ve) yönetileceği yer Ötüken dağları imiş! Bu yerde oturup Çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim (Tekin, 2003, s. 34-35).

Köl Tigin'in ölümü üzerine çeşitli milletlerin temsilcileri gelerek yas tutup ağlamışlardır. Türklerle diğer milletler arasında kurulan bu yakın ilişkiler de diğer milletlerden Türkçeyi öğrenen kişilerin olduğunu göstermektedir. Köl Tigin'in ölümü üzerine çeşitli milletlerden temsilcilerin gelmesi Köl Tigin Yazıtı'nda şöyle anlatılmaktadır:

KT K 11-13 yogçı sıgıtçı kıtany tatabı bodun başlayı udar sengün kelti tabgaç kaganta işiyi likeng kelti bir tümen agı altun kümüş kergeksiz kelürti tüpüt kaganta bölön kelti kurya kün batsıkdaki sogud berçik er bukarak uluş bodunta nek sengün, ogul tarkan kelti on ok oglum türgiş kaganta makaraç tamgaçı oguz bilge tamgaçı kelti kırkız kaganta tarduş inançu çor kelti bark itgüçi bediz yaratıgma bitig taş itgüçi tabgaç kagan çıkani çang sengün kelti:

Yasçı ve ağlayıcı olarak Kıtay ve Tatabı milletlerinin başında General Udar geldi. Çin imparatorundan İşiyi Likeng geldi; binlerce ipekli kumaş, altın ve gümüşü gereğinden fazla getirdi. Tibet hakanından Bölön geldi. Geride gün batısındaki Soğdlar, İranlılar ve Buhara halkından Nek ve Oğul Tarkan geldi. On-Ok oğlum Türgiş

hakanından damgacı Makaraç ve damgacı Oğuz Bilge geldi. Kırgız hakanından Tarduş İnançu Çor geldi. Türbe yapıcısı, süsleme sanatçısı ve mezar taşı ustası olarak Çin imparatorunun yeğeni General Çang geldi (Tekin, 2003, s. 52-53).

(Kök)Türklerin Soğdlarla kurdukları yakın ilişkiler neticesinde Soğdlar devlet sınırları içerisinde ticari faaliyetlerde üstün konuma gelip ekonomiyi yönlendiren kesim olmuştur. (Kök)Türk devletinin bürokrasisinde Soğd etkisi hayli baskın olduğu için (Kök)Türklerin kullandığı resmî yazışma dili Soğdca olmuştur. Türkler Budizm, Maniheizm gibi dinleri Soğdlar vasıtasıyla benimsemiştir. Bu kadar yakın ilişki içinde bulunulan Soğdlar içerisinde Türkçe bilen kişilerin bulunması güçlü bir ihtimaldir.

2.1.1.2. Uygur döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

762'de Şı-Çav-i önderliğinde Çin'de ortaya çıkan isyanı bastırmak üzere Çin'e yardıma giden Böğü Kağan orada Mani rahipleriyle tanışır ve bu rahiplerden dördüyle Uygur başkentine dönerek Maniheizm'i kabul eder (Mert, 2009, s. 89). Böğü Kağan'ın Çin'den getirdiği Mani rahipleri Türkler arasında Maniheizm'i yayma faaliyetlerine girişirler. Türklere bu dini öğretebilmeleri için Türkçe hitap etmeleri gerekmektedir. Bir dini bir halka öğretebilmenin en önemli yolu o halkın diliyle konuşabilmektir. Türk ülkesine gelen bu rahiplerin de Türkçeyi bilip kullandıkları, dolayısıyla yabancıların Türkçe öğrendiği düşünülebilir.

Uygurlar bilimsel ve kültürel faaliyetlerde oldukça ileri bir konuma ulaşmışlardır. Özgün bir alfabenin kullanımı, yapılan çeviri faaliyetleri ve eser telifleri bize Uygurların ulaştıkları ileri dil düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Yazılı belgelerde rastlanmamasına rağmen Uygurlar döneminde Türkçe bilen yabancıların var olduğu tahmin edilmektedir. Moğol hükümdarlarından Cengiz Han döneminde Uygur yazıcılarının devlet yönetiminde görev aldıkları ve resmî yazışmalarda etkin oldukları bilinmektedir. Bu dönemde Moğolların kendi alfabeleri olmadığı için yazıyı Uygur yazıcılarından öğrendikleri düşünülmektedir (Caferoğlu, 1984, s. 182).

Uygurlar, hüküm sürdükleri dönemde, sadece siyasi ve kültürel alanda değil, dil alanında da üstünlük kazanmışlardır. Moğolların yazıyı Uygur yazıcılarından öğrenmeleri bir anlamda, Uygurların yabancılara Türkçe öğretimi konusunda deneyim sahibi olduklarını da göstermektedir. Moğol devletinde dil ve kültür anlamında baskın

unsur olmalarından dolayı Moğolların Türkçeye ilgi duyup Türkçeyi öğrenmiş olmaları gerekir (Onan, 2003, s. 434).

Türklerin komşu devletlerle olan ilişkileri, kendilerinin de diğer dilleri (Soğdca, Sanskritçe, Çince, Tibetçe *vd.*) öğrenmelerini ve bu dillerde de duygu ve düşüncelerini ifade etmelerini sağlamıştır. (Kök)Türk ve Uygur dönemlerine ait bazı yazıtlar da bunu açıkça göstermektedir.

2.1.1.3. Karahanlı döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Türkçenin yabancılara öğretimi konusunda bilinen ilk yazılı eser Kaşgarlı Mahmud'un yazmış olduğu *Divanü Lügati't-Türk*'tür. Kaşgarlı bu eserini Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla Arapça olarak kaleme almıştır; ancak Kaşgarlı Mahmud'un kullandığı örnekler Türkçedir. Türklerin o dönemde artan siyasi ve askerî gücü Arapların Türkçe öğrenmeye gereksinim duymasına neden olmuştur. Bu eserde Türkçenin Arapçayla atbaşı yürüdüğü, kullanımda ve zenginlikte Arapçadan geride olmadığı da ortaya konulmuştur.

DLT, Türkçenin büyük bir dil olduğunu göstermek ve Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır. Şu hâlde Kaşgarlı Mahmud eserini, Türkçeyi Araplara öğretme amacının dışında, doğrudan doğruya Türkçeye hizmet aşkıyla yazmıştır (Yavuz, 1983, s. 9).

Kaşgarlı Mahmud, kendi isteğiyle, belki de sipariş üzerine Türkler ve Abbasi halifeliği arasındaki ilişkileri daha da güçlendirmek, Türkçenin Arapça kadar gelişmiş bir dil olduğunu ortaya koymak ve İslam dünyasında Türk hâkimiyetini pekiştirmek için bu sözlüğü yazmaya girişmiştir (Kaya, 2009, s. 147).

Divanü Lügati't-Türk sözlük niteliği taşımasının yanında günümüze ulaşan / tespit edilebilen yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili ilk eser olması bakımından da ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Yabancı dil öğretimine yönelik Türk kaynakları arasında *Divanü Lügati't-Türk*'ten daha önce Türkçenin öğretimine yönelik bağımsız bir eser olmadığı görülmektedir (Melanlıoğlu, 2008, s. 475).

DLT'de yer alan sözcükler üzerine yer yer köken bilgisi ile ilgili açıklamalar yapılması bu eseri çağının ötesine ulaştırmaya yeterlidir. Yabancılara Türkçe öğretmek

amacıyla yazılmış olan bu eserde sözcüklerin kökenleri hakkında bilgiler verilmesi sözcüklerin öğretimini kolaylaştırmıştır.

Divanü Lûgati't-Türk, ilk bakışta sadece Türkoloji araştırmalarında faydalı olabilecek bir eser gibi görünse de hazırlanış biçimi ve yabancı dil öğretimi bakımından, yazıldığı dönemin sınırlarını aşır önemli bir içerik ve yöntemle günümüze kadar ulaşmıştır. Eserdeki dil öğretim yöntemini, günümüzde dil öğretiminde kullanılan yöntemlerle karşılaştırdığımızda, önümüze ilginç veriler çıkmaktadır. DLT, günümüzde kullanılan yöntemlerin birçoğunu bünyesinde barındırmaktadır (Onan, 2003, s. 436).

Kaşgarlı'nın bu eseri sadece Türkçe öğretimine yönelik bir eser olmayıp Türk edebiyatı, tarihi, coğrafyası, etnolojisi, kültürü ve medeniyeti hakkında da zengin bilgiler içermektedir. Eserin birçok yerinde farklı Türk boyları tarafından kullanılan deyimlere, atasözlerine ve edebî ürünlere yer verilmiştir.

Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lûgati't-Türk adlı eserinde yalnızca Türkçe sözcükleri öğretmeyi amaç edinmeyip aynı zamanda çeşitli Türk topluluklarının gelenek ve inançları hakkında da bilgiler vermiştir. Verdiği örnekler günlük hayattan, atasözlerinden ve manzum eserlerdendir. Kaşgarlı Mahmud, örneklerden kurala giderek (tümevarım) bugünkü modern yöntemlerin uygulandığı bir sistem geliştirmiştir. Türkçeyi öğretirken Türk kültürünü de öğretme amacını güden Kaşgarlı, dilin kültür taşıyıcılığı fonksiyonunun olduğunu belirterek tekrarlara büyük önem vermiştir. (Barın, 1994, s. 55).

Genel olarak şekil bilgisi (morfoloji) öğretiminde tümevarım yöntemi kullanılan DLT'de örneklerden kurala gidilmiş, tek tek kurallar açıklanmamıştır. Yabancı dil öğretim yöntemi olarak dil bilgisi - çeviri yönteminin egemen olduğu sözlükte şekil bilgisine ait ögeler yapısalcı yaklaşımla ele alınmıştır (Bayraktar, 2002, s. 62).

“Kaşgarlı Mahmud, Türkçenin öğretiminde bir nevi tümevarım yöntemini uygulamıştır. Şöyle ki ilk önce alfabeyi vermiş daha sonra kelimelerin iki şeklini, daha sonra üçlüsünü, ardından dördü ve beşli şekillerini vermiştir” (Erdem, 2009, s. 892).

Kaşgarlı Mahmud'un eserde kullandığı yabancı dil öğretim yöntemlerini şu maddelerle açıklamak mümkündür:

1) Eserde medreselerde yapıldığı gibi önce ve her zaman sadece kural verme değil, çok sayıda örnekten hareket edip kurala ulaşma yolunu izlemiş ve günümüz yabancı dil öğretiminde benimsenen bir yöntem uygulamıştır.

2) Dil öğrenmede örneklerin, metinlerin önemini çok iyi fark etmiş, verdiği çok sayıda örneği günlük hayattan, atasözü, deyim, şiiirden vs. derlemiştir.

3) Türkçeyi öğretirken, Türk kültürünü de tanıtmaya, öğretme amacını gütmüş, bu konuya özel bir önem vermiştir.

4) Dil öğretiminde tekrarın önemini çok iyi kavradığından, önceden anlatılan bir kuralı gerektiğinde tekrar hatırlatmıştır.

5) İzlediği bu başarılı yöntemleri buluncaya kadar çok çaba harcayan yazar, iki yıl içinde eserini üç kez yazıp beğenmemiş, nihayet kesin olarak dördüncü defa yazmıştır. Böylece o, eser yazma konusunda da kendisinden sonra geleceklere geçerli bir ders vermektedir (Akyüz, 2009, s. 38).

2.1.1.4. Çağatay döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Çağatay Türkçesi döneminde birçok gramer kitabı ve sözlük yazılmıştır. Ancak yazılan bu eserlerin tamamına yakını ana dili öğretimine ilişkindir. Sadece Ali Şir Nevaî'nin yazmış olduğu Muhakemetü'l-Lügateyn adlı eser diğerlerinden farklı bir niteliğe sahiptir. Nevaî, eserinde Farsçaya karşı Türkçeyi savunarak Farsçanın Türkçeden üstün olmadığını ve Türkçeyle eşit derecede olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Eser Fars diliyle Türk dilinin gramer özelliklerinin karşılaştırılması şeklinde hazırlanmıştır. Bazı Türkçe sözcükler Farsça sözcüklerle anlamları açısından karşılaştırılmıştır. Türkçe sözcük anlamlarının Farsçaya göre daha zengin olduğu ve sözcüklerin birçok anlama geldiği belirtilmiştir.

Eserin giriş bölümünde yüz Türkçe sözcük sıralanmış ve sonra bu yüz Türkçe sözcüğün Farsça karşılıkları verilmiştir. *kovarmak, kuruksamak, üşermek, çigrimek, tarımak, aldamak, nikelemek, yetüremek, karalamak, ingranmak* gibi. Aynı zamanda gerekli görülen yerlerde bu sözcüklerin Arapça karşılıkları da parantez içinde verilmiştir (Erdem, 2009, s. 894).

Özönder (1996)'nın Nevaî'den aktardığına göre, Türkçe ile Farsça arasındaki farklılıklar konusunda şunlar söylenebilir:

Bilindiği üzere Türk, Fars'tan daha pratik düşünceli, daha yüksek kavrayışlı ve yaratılış bakımından daha saf ve temiz yüreklidir. Fars ise, Türk'ten bir konu üzerinde kafa yorma ve ilimde daha hassas, marifet ve olgunluk tefekküründe daha derin görünür. Bu durum Türklerin doğruluk ve iyi niyetinden, Farsların da ilim, fen ve hikmetinden bellidir. Ne var ki, dillerinde zenginlik ve eksiklikler açısından büyük farklılıklar vardır. Söz ve ifadelerin ortaya konuluşunda Türk Fars'ı geçmiştir. Türkçenin söz varlığında Farsçaya gösterdiği üstünlükler ileride belirtilecektir.

ML'de Türkçede anlamsal farklılığa dayanan sözcüklerin bulunduğu ve Farsçada böyle detayların bulunmadığı belirtilmiştir.

Örnek:

Ağlamanın çeşitleri vardır.

yıglamsınmak; ağlar gibi yapmak, ağlayıcı olmak anlamlarına gelir.

ingremek ve *singremek*, dert ile gizli gizli, yavaş yavaş ağlamaktır. Aralarında çok az farklılık bulunur.

yıglamak, ağlamaktır.

Bir de *sıktamak* var ki, *yıglamak*'a göre abartılıdır. Acıdan mübalağalı ve şiddetli feryat ederek ağlamak anlamına gelir.

Yüksek sesle itidalsiz, ortalığı velveleye vererek ağlamaya *ökürmek* derler. *ökürmek* sözcüğünün karşılığı olarak Fars dilinde sözcük olmadığı için Farsça konuşan şair bunun gibi garip bir kavramın ifadesinden mahrumdur.

Yine ağlamanın *ökürmek*'i karşısında *inçkirmek* de vardır. Alçak sesle, hıçkıra hıçkıra, hafif hafif ağlamak anlamına gelir.

Ama (Farslar şu tür ağlamada) *hay hay* sözüyle kendilerini Türkçe konuşanlara ortak etmişlerdir. Lakin bu söz de kesinlikle Türk üslubudur (Özönder, 1996).

Özellikle 1950-1965 yılları arasında yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkan karşılaştırmalı dil bilim yönteminin 16. yy.daki örneğini oluşturan Muhakemetü'l-Lügateyn'de özetle şunlar anlatılmaktadır:

1. Karşılıkları tek sözcük olarak Farsçada bulunmayan Türkçe sözcükler ve bunların yan anlamları,

2. Kafiye bakımından Türkçenin Farsçadan üstün olduğu,
3. Türkçede bulunan bazı eklerin Farsçada karşılığının bulunmadığı,
4. Pekiştirme olayının Farsçada bulunmadığı,
5. Farsçada olmadığı hâlde Türkçede bulunan işteş ve ettirgen çatı (Adıgüzel, 2001, s. 29).

Eserde, dil bilgisi - çeviri yöntemi kullanılarak tümevarım ve karşılaştırmalı dil bilimi ilkeleriyle akademik amaçlı Türkçe öğretimi gerçekleştirilmiştir. Dil bilgisi - çeviri yöntemiyle edebî Türkçe öğretimi akademik amaçlı kullanılmıştır (Bayraktar, 2002, s. 65).

2.1.1.5. Kıpçak döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Kıpçak döneminde yabancılara Türkçe öğretimi konusunda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Belirli bir sistematiğe dayanan, nitelikli Türkçe öğretim kitapları bu dönemde hazırlanmıştır. Memluk devletinin yönetici ve ordu kesimi Türk olduğu için Türkçeye ve Türkçenin öğretimine oldukça fazla önem verilmiştir. Bu dönemde Türkçeye olan ilginin artması Arapların da Türkçeyi öğrenmelerini sağlamıştır.

Çalışmanın esas konusunu Kıpçak döneminde hazırlanan yabancılara Türkçe öğretimi kitapları oluşturmaktadır. Bu dönemde yazılan eserler şunlardır: Codex Comanicus, Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye, Bulgatü'l-Müşâtâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak, El-Kavânînü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye, Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye.

2.1.1.6. Selçuklu döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Selçuklu döneminde yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış eserlere rastlanılmamaktadır. Bu dönemde Türkçe bilim ve edebiyat dili olarak kullanılmadığı için Türkçenin öğretimine önem verilmediği ve Türkçeye gereksinim duyulmadığı söylenebilir. Selçuklu döneminde bilim dili olarak Arapça, resmî dil ve edebiyat dili olarak da Farsça kullanılmıştır. Türkçeden ise sadece sarayda ve orduda iletişim / konuşma dili olarak yararlanılmıştır. Selçuklu döneminde sözlü dil olarak kullanılan Türkçenin ana dili ve yabancı dil olarak öğretimi konusunda herhangi bir çalışmanın olup olmadığı bilinmemektedir.

“Büyük Selçuklu Devleti zamanında -devletin belki bir cihan devleti olma siyasetini gütmesinden dolayı- Türkçe ikinci planda kalmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti’nde de durum aynıdır. Türklerden gelen tebaanın muhtaç olduğu, bize kadar gelemeyen dinî ve kahramanlık eserlerinin dışında Farsça ve Arapça yine saray tarafından üstün tutulmuştur” (Yavuz, 1983, s. 10).

2.1.1.7. 11-14. yüzyıllar arasında Anadolu’da yabancılara Türkçe öğretimi

Bu dönemin dil tarihi açısından en önemli olayı Karamanoğlu Mehmet Bey’in 15 Mayıs 1277’de yayımladığı *Bugünden sonra, divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste, meydanda Türkçe’den başka dil konuşulmaya!* buyruğudur. O dönemde Arapça ve Farsça, Türkçe üzerinde egemenlik kurdukları için Türkçe korunmaya çalışılmıştır.

Çoğu dinî ve edebî içerikli olan bu döneme ait eserler, Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalarla doludur. Türklerin Anadolu’ya göç etmelerinden ve Anadolu’ya yerleşip uyum sağlamalarından sonra başlayan Eski Anadolu Türkçesi döneminde Türkçenin ana dili olarak öğretimi önem kazanmış ve medreselerde ders kitabı olarak okutulmaya yönelik birçok yapıt yazılmıştır (Bayraktar, 2002, s. 60).

Anadolu beylikleri Türkçeyi koruyup kollayarak Türkçenin gelişmesi için zemin hazırlamışlardır. Türkçeye sahip çıkıp Türkçe eserlerin yazılmasını teşvik etmeleri, aslında beylerin Arapça ve Farsçayı yeteri kadar veya hiç bilmediklerinden ileri gelmiştir (Yavuz, 1983, s. 10).

Eserlerin yazılış sebeplerini, padişah ve devlet adamlarının kültür faaliyetlerini desteklemeleri bir tarafa bırakılırsa, bu sebepleri sekiz maddede toplamak mümkündür:

- 1) Tamamen Türk olan halkın Türkçe yazmaya zorlaması ve öğrenme istekleri,
- 2) Tarikat büyüklerinin halkı aydınlatmak için Türkçe yazıp söylemeleri,
- 3) Türkçe eser vererek bağlı buldukları millete ilim yönünden hizmet, hayır dua ile anılma ve unutulmama düşüncesi,
- 4) Tercüme arzusu yanında Tatar ve Kırım Türkçesini beğenmeyerek bu şivede görülen eserleri Anadolu Türkçesine çevirme gayretleri,
- 5) Meslek gayreti,

- 6) Mevzuda yeni vadiler arama,
- 7) İbret için eser yazma,
- 8) Türkçecilik şuuru ile eser verenler (Yavuz, 1983).

Bu dönemde Türkçeye verdiği önemle eserlerini Türkçe yazan Âşık Paşa karşımıza çıkmaktadır. Âşık Paşa'nın en önemli özelliği devrinin bir düşünürü olmasıdır. Âşık Paşa bu yönüyle ele alındığı takdirde Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında üzerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmiştir. O, yeni Türk devletinin kuruluşunda temel meseleleri öne süren bir bilgidir. Bu açıdan bakıldığında Âşık Paşa işe Türkçeden başlar (Yavuz, 2003, s. 32).

Âşık Paşa'da Türkçe sevgisi önemli bir yer tutar. Bu yüzden Türkçecilik akımı içinde görülür. Âşık Paşa bütün diller üzerinde düşünen ilk dilcilerimizdendir. Hangi dil olursa olsun dilin sese bağlı bulunduğunu, ciğerlerden başlayarak hava ve ses yolunun durumunu, sesin meydana gelişini ve bir kalıba dökülerek manaya kadar gittiğini en önce işaret eden odur. Yine sesin harflerle olan bağlılığını, bunların bir araya gelmesi ile kelimelerin oluşup manaya ulaştığını Âşık Paşa bildirir. O, bu yönleri ile modern bir dil düşünürü olarak kabul edilir. Buradan hareketle Türkçe hakkında görüşleri de vardır. Farsça'nın hâlâ etkili olduğu bir zamanda eserini Türkçe yazması, gramer fikrine yer vermesi, ortaya koyduğu eseri ile Türkçe bir abide meydana getirmesi, hepsinden önemlisi bu eserde Türkçenin dil bilgisine uygun olarak pek çok kelime türetmesi ondaki dil bilincinin ne kadar derin, köklü ve canlı olduğunu göstermektedir (Şapolyo'dan aktaran: Yavuz, 2000, s. 10).

Türk diline değer veren, eserlerini de severek ve isteyerek özellikle Türkçe yazan bir şair olarak Âşık Paşa'nın, Türk dili ve edebiyatı tarihinde çok ayrı bir yeri ve önemi vardır. Âşık Paşa iyi bir tasavvuf eğitimi almış, iyi bir medrese tahsili görmüş olmasına, zamanın bilim dili Arapçayı ve edebiyat dili olan Farsçayı çok iyi derecede bilmesine rağmen, eserlerini Türkçe yazmayı tercih etmiştir. Bu durum Türkçenin hem devlet dili hem de yazı ve edebiyat dili hâline gelmesini sağlamıştır (Günşen, 2006, s. 24).

Âşık Paşa, bütün dillerin kurallarının, anlatım tarz ve güçlerinin ortaya konulmuş olmasına rağmen, henüz Türkçenin kurallarının tespit edilmemiş, yani dil bilgisinin yazılmamış, yazı dili olarak anlatım gücünün ortaya konulmamış olmasından

şikâyetçidir. Türkçe bir yazı dili olarak gücünü henüz ortaya koyamamış, Türkçenin dil bilgisi de yazılamamıştır. Âşık Paşa bunların kaygısını çekmektedir (Günşen, 2006, s. 38).

Âşık Paşa'nın yazmış olduğu Garipnâme, müridlerine, bir başka ifadeyle geniş halk kitlelerine tasavvufî öğütler vermeyi amaçladığı için, bugün bile anlaşılabilir kadar sade bir dille yazılmıştır. Âşık Paşa'nın bu tutumu Türkçeyi Arapça ve Farsçaya karşı üstün gördüğünün açık bir kanıtıdır (Günşen, 2006, s. 36).

Âşık Paşa, Türkçenin o devirde hor görüldüğünü, her dilin araştırılıp incelendiğini, öteki dillerde eserler verildiğini, Türk dili ile kimsenin ilgilenmediğini, bu durumu Türk milletinin de bilmediğini ve *Garib-nâme* adlı eserini bunun için yazdığını belirterek Türklerin kendi dilinde eserler okuyup hikmetlere ulaşmasını ister (Yavuz, 2000, s. 13).

Âşık Paşa, aynı zamanda Türk diline ilgisizlikten şikâyetçidir:

türk diline kimsene bakmaz-ıdı

türklere hergiz gönül akmaz-ıdı

(Türk diline kimse bakmaz, Türklere kimse gönül vermezdi)

türk dahı bilmez-ıdı ol dilleri

ince yolu ol ulu menzilleri

(Türkler bile o dilleri onların incelik ve güzelliklerini bilmezdi)

bu garîb-nâme anın geldi dile

kim bu dil ehli dahı ma'ni bile

(Bu Garip-nâme Türkçe konuşanlar dilin inceliklerine sahip olsunlar diye yazıldı)

Kısacası, Âşık Paşa, bu eseriyle Selçuklu ve Beylikler devri Anadolu'sunda hâkim Arap, Fars kültür ve dillerinin karşısında, tam anlamıyla “garip” bir tutum sergilemektedir. Belki eserine “Garip-name” adını verişini bu sebeptendir (Günşen, 2006, s. 38).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde Türkçenin ana dili olarak öğretimine yönelik medreselerde okutulmak üzere hazırlanmış çeşitli Türkçe öğretimi kitapları bulunmaktadır. Bu dönemde yabancıların Türkçe öğrenmesi amacıyla Cemâlü'd-dîn İbn-i Mühennâ tarafından hazırlanan Hilyetü'l-İnsân ve Heybetü'l-Lisân (İbn-i Mühennâ Lûgati) adlı kitap vardır. Eserin adı “İnsanın Güzel Sıfatları ve Dilin Büyüklüğü” anlamına gelmektedir.

Avrupa filolojisinin henüz Türk dili ile ilgilenmediği eski çağlarda, Arapça eserlerde Türkçe ile ilgili öğelerin bulunmasının ve Arap filologların Türkçe ile uğraşmalarının önemi asla azımsanmamalıdır. Klasik Arap dilcileri ve bilginleri, Türklerin İslam sahasına girmeleri üzerine, dönemin en güçlü hükümdarlarının ana dili olan Türkçeyi, inceleme ve araştırmaya koyulmuşlardır. Türklerden sonra, tarih sahasına Moğolların da katılmasıyla Arap filologları Moğolca'yı da önemi derecesinde ön plana almışlardır. İbn-i Mühennâ bunu yapan dilcilerden birisidir. Yazdığı Hilyetü'l-İnsân ve Heybetü'l-Lisan adlı eseri, Türk dili tarihi bakımından, kendi dönemini en iyi toparlayan ve ortak Orta Asya Türkçesinin İran sahasındaki şivelerini belirten, Türk kültürüne ışık saçan tek eserdir. Yazar eserinin 73. sayfasında, sözlüğünü topladığı asıl yerli şivenin karakterini, şöyle bir cümle ile belirlemiştir: *Bilmiş ol ki, Türk dilinin kökeni, Arapçanın Hicaz olduğu gibi Türkmenistandır* (Caferoğlu, 1984, s. 147).

Farsça, Türkçe ve Moğolca sözcükleri içeren üç bölümden oluşan eserde ayrıca Karahanlı Türkçesi, Azeri Türkçesi ve Türkmen Türkçesine ilişkin özellikler de yer almaktadır. Eserde Azeri Türkçesinden “bizim Türkçe” olarak söz edilirken, sanat ve tarımla ilgili yüzden fazla Azeri Türkçesi kökenli sözcüğe yer verilmiştir. Eserde dil bilgisi bölümü ve günlük yaşamla ilgili sözcüklerin yer aldığı bölümler de vardır.

Sözlük bölümünde tümevarım yöntemi kullanılmıştır. Sözlük, günlük hayatla ilgili sözcükleri içermesi açısından pratik amaçlı Türkçe öğretimiyle birlikte birçok sanat terimini içermesiyle de edebî Türkçe öğretimine yöneliktir. Eserde yabancı dil öğretim yöntemlerinden dil bilgisi - çeviri yöntemi ağırlıklı olarak kullanılmıştır (Bayraktar, 2002, s. 68).

İbn-i Mühennâ Türk dili ayarlamasında ve sıralamasında kendine özgü bir sistem kullanmıştır. Fars diline karşı Türk dilinin üstünlüğünü parmağına dolayan Ali Şir Nevaî gibi ünlü Orta Asya kültür tarihçisi de kendi sözlüğünde aynı yöntemle

uymaya bağı kalmıştır. İbn-i Mühennâ, eserinde aynı yazılıp farklı anlam ve telaffuzlara sahip bulunan sözcükleri bir arada sıraladığı gibi, Ali Şir Nevaî de aynısını yapmıştır. Şöyle ki; ot kelimesi, beş farklı telaffuz ve anlama göre sıralanmıştır. Aynı sıra Nevaî’de de aynen vardır. Bunun bir tesadüf eseri olabileceğini kabul etmek zordur (Borovkov’dan aktaran: Caferoğlu, 1984, s. 148).

2.1.1.8. Osmanlı döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Osmanlı döneminde de uzun yıllar boyunca Türkçe ne ana dil ne de yabancı dil olarak öğretilmeye çalışılmıştır. Avrupa ile kurulan diplomatik ilişkilerle birlikte yabancılar Türkçe öğrenme faaliyetlerine girişmişlerdir.

Avrupa’da yabancı dil olarak Türkçenin öğrenimi zamanla sosyo-politik ve ekonomik koşullara uygun olarak yaygınlaşmıştır. Avrupa devletlerinin üç kıtaya yayılmış Osmanlı İmparatorluğu ile elçilikleri aracılığıyla yürüttüğü ticari ve diplomatik ilişkiler, söz konusu elçiliklerde çalışan görevliler ve tercümanlar tarafından Türkçenin yabancı dil olarak öğrenimini zorunlu kılmaktaydı. Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerini geliştirmek isteyen Avrupa devletleri de Türkçenin yabancı dil olarak öğrenilmesine önem vermişlerdir (Ağıldere, 2010, s. 694).

Ağıldere (2010)’un belirttiğine göre Fransa’da *Fransız Dil Oğlanları Okulu* kurulmuştur. Bu okula küçük yaşlarda alınan çocuklar belirli düzeyde Türkçe öğrenerek daha sonra İstanbul’daki dil oğlanları okuluna gönderilmekteydiler. İstanbul’da Türkçeyi uygulamalı olarak da öğrenen bu çocukların ailelerine gönderdikleri mektuplardan Türkçeyi hangi yollarla öğrendikleri tespit edilebilmektedir.

Bu dönemlerde yabancılara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılan eserler de vardır. Osmanlı Devleti zamanında yabancılara Türkçe okuma-yazma öğretimi çalışmalarına rastlanmaktadır (Barın, 2010, s. 124). Gerek bilimsel gerekse de siyasi amaçlı olarak, Avrupalılar Türkçeyi öğrenmeye yönelmişlerdir. Konuyla ilgili olarak; Ruhi, M. (1893). *Conversazione in lingua turca elkaliona*, İstanbul; Mihri, M. (1884). *Kitabü’t-tuhfetü’l-abbasiyetü’l medreset el aliyetü’t - tevfikiye*, Mısır; Gürcü, S. (1892). *(Ecnebilere mahsus) elifbâ-yı osmanî* adlı eserleri vücuda getirmişlerdir.

2.1.1.9. Cumhuriyet döneminde yabancılara Türkçe öğretimi

Cumhuriyet döneminde Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasıyla Türk diline verilen önem artmış ve Türkçenin öğretimi de hız kazanmıştır.

Cumhuriyet döneminde yabancılara Türkçe öğretimi çeşitli üniversitelerin önderliğinde gelişmiştir. Boğaziçi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi bu faaliyetlerin öncüleridir. Yabancılara Türkçe öğretimine öncülük eden bu kurumlar yabancılara Türkçe öğretimi ile ilgili ilk kaynakların yazılmasına öncülük eden kurumlardır. Boğaziçi Üniversitesi'nden Hikmet Sebüktekin ve Ankara Üniversitesi'nden Kenan Akyüz bu işe öncülük eden araştırmacılarıdır (Erdem, 2009, s. 890).

Bu dönemde yazılan bazı eserler şunlardır:

1. Akyüz, K. (1965). *Yabancılar için Türkçe dersleri: konuşma, okuma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
2. Aytaç, H. ve Önen, M. A. (1969). *Yabancılar için açıklamalı uygulamalı Türkçe*. Ankara.
3. Sami, S. (1979). *Yabancılara Türkçe dersleri kitapları*. İstanbul.
4. Can, K. (1981). *Yabancılar için Türkçe-İngilizce açıklamalı Türkçe dersleri*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
5. Hengirmen, M. ve Koç, N. (1982). *Türkçe öğreniyoruz*. Ankara.
6. Gencan, T. N. (1985). *Yabancı uyruklu öğrenciler için Türkçe öğreniyorum*. İstanbul.
7. Özbay, M. ve Temizyürek, F. (2003). *Türkçe öğreniyoruz "Orhun"*. Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları.
8. Özbay, M. ve Temizyürek, F. (2003). *"Güneş" Türkçe öğreniyoruz*. Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları.

1984'te Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulan TÖMER ile birlikte yabancılara Türkçe öğretimi kurumsal bir kimlik kazanarak büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Daha sonra farklı üniversitelerde de kurulan Türkçe öğretim merkezleri sayesinde büyük gelişmeler yaşanmıştır. Günümüzde yabancılara Türkçe öğretimi çağın koşullarına uygun bir şekilde gelişerek devam etmektedir.

Türkiye’de Türkçe öğretimi üniversitelerin veya farklı kurumların yabancılara Türkçe öğretim merkezleri / birimleri tarafından, büyük oranda da eğitim fakültelerinin Türkçe Eğitimi Bölümleri tarafından yürütülmektedir. Türkçe öğretimi ile ilgili önemli kurumların / merkezlerin / birimlerin başında şunlar gelmektedir:

Ahmet Yesevi Üniversitesi Hazırlık, Dil Öğretim Merkezi Türk Dili Bölümü, Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi (Ankara TÖMER), Atatürk Üniversitesi Dil Öğretim Merkezi (DİLMER), Boğaziçi Üniversitesi Dil Merkezi, Dicle Üniversitesi Yabancı Diller Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Dil Eğitimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (DEDAM), Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türkçe Öğretimi Birimi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Uzaktan Türkçe Öğretim Programı, Fatih Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi (FÜSEM) Temel Düzey Türkçe Eğitimi, Fırat Üniversitesi Dil Eğitim - Öğretim ve Araştırma Merkezi (FÜDEM), Gazi Üniversitesi Türkçe Öğrenim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (Gazi TÖMER), Hacettepe Üniversitesi Dil Öğretimi, Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜDİL), İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi Türkçe Birimi, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Lisan Okulu Türkçe Bölümü, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Türkiye Türkçesi Öğretimi Koordinatörlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı, Süleyman Demirel Üniversitesi Türk Dili Öğretimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Trakya Üniversitesi Dil Eğitimi ve Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), Yunus Emre Vakfı... (Alyılmaz, 2010, s. 729-730).

Türkiye Türkçesinin öğretildiği ülkeler ve merkezlerin sayısı aşağıdaki gibidir: Amerika Birleşik Devletleri (20), Afganistan (1), Almanya (13), Arnavutluk (1), Avustralya (1), Azerbaycan (1), Belarus (6), Belçika (4), Bosna-Hersek (2), Bulgaristan (6), Çin Halk Cumhuriyeti (2), Danimarka (1), Endonezya (2), Estonya (1), Filipinler (1), Finlandiya (2), Fransa (2), Güney Kore (6), Güney Kıbrıs Rum Kesimi (1), Gürcistan (1), Hollanda (3), Irak (2), İngiltere (6), İran (1), İspanya (4), İsveç (2), İsviçre (1), İtalya (3), Japonya (6), Kazakistan (1), Kırgızistan (8), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (6), Litvanya (2), Lübnan (1), Macaristan (2), Mısır (3), Moğolistan (1), Moldova (3), Özbekistan (1), Pakistan (1), Polonya (2), Romanya (8), Rusya (14), Sırbistan (1), Singapur (1), Suriye (2), Tayland (2), Tayvan (2), Türkiye (17),

Türkmenistan (1), Ukrayna (13), Ürdün (4), Yakutistan (1), Yugoslavya (1), Yunanistan (5) (Dolunay, 2005, s. 2).

2.1.2. Yabancılara Türkçe öğretiminde genel ilkeler

2.1.2.1. Kullanılan dilin öğretilmesi ilkesi

Yabancılara Türkçe öğretilirken yaşayan Türkçenin öğretilmesi önemlidir. Aksi takdirde öğrenciler içine girdikleri Türk toplumunda öğrendikleri Türkçe ile iletişim kurmakta zorlanabilirler. Bu da Türkçeyi öğretme hedefinden uzak bir tutumdur (Barın, 2004, s. 19-30). Kullanılan dilde temel söz varlığına ait kavram işaretlerinin öğretilmesi günlük iletişimi kolaylaştırarak kişiler arasında etkili iletişim sağlar. Öncelikle günlük hayatta iletişim kurmak için gerekli olan sözcükler öğretilmelidir.

Fiiller, yer, yön, zaman, doğa, hayvan, renk, akrabalık, ev yaşamı, manevi hayat ile ilgili sözcükler, sayı, zamir, edat, bağlaçlar vs. bir dilde oldukça önemli olan temel söz varlığını oluşturmaktadır.

Bir milletin dil ile ifade ettiği sözlü ve yazılı her şey kültür kavramına girer. Sabahtan akşama kadar evde, sokakta, çarşıda ve iş yerinde konuşan halk farkında olmadan dil tarlasını eker, biçer. Dilin duygu ve düşünce ile dolmasının sebebi, günlük hayata çok yakın olmasıdır (Kaplan, 2005, s. 151).

2.1.2.2. Dille birlikte kültürün verilmesi ilkesi

Bir kültür varlığı sayılan sözcükler; ulusun inançları, gelenekleri, bireylerin kendi aralarındaki davranış ve ilişkileri, maddi ve manevi kültürü üzerinde fikir verebilmektedir (Aksan, 2003, s. 67).

Kültür, içerisinde birçok maddi ve manevi ögeyi barındırmaktadır. Kültür kavramı içerisine giren her öge başkalarına dille aktarılmaktadır. Kültür, varlığını nesilden nesle aktararak devam ettirir. Kültürün nesilden nesle geçmesi, böylece devamı ve yaşaması kültür taşıyıcı eserler, eğitim ve öğretim yolu ile olur. Dolayısıyla eğitim ve öğretimin esas görevi kültürün intikali ve devamını sağlamaktır. Dilin öğrenilmesi, öğretilmesi ve kullanılması, kültürün aktarımını sağlar. Her sözcük ve cümle kültüre ait bir göstergeyi temsil etmektedir (Özbay, 2010, s. 122).

Kültür kapsamında önemli yer tutan öğelerden biri de sözcüklerdir. Sözcükler boş semboller değildir. İletişimde yer alan her sözcüğün ardında bir kabuller dünyası yer almaktadır. Bu kabuller, sözcüğün ait olduğu toplumun kültürünün bir parçasıdır. Özellikle toplumun kültürünü yansıtan deyimler çok iyi öğretilmelidir. Çünkü, günlük kullanımda deyimlere çok fazla yer verilmektedir. Yabancı biri, Türkçedeki deyimleri iyi kullandığında insanlarla çok daha rahat iletişim kurabilmektedir. Burada önemli olan, kelimelerin hangi metinlerde ne şekilde kullanıldığıdır. Yaşantılardan kopuk olarak dil öğretilmeye kalkılırsa o zaman ne dil ne de kültür tam olarak öğretilebilir. Yabancılara öncelikle insanlığın genel değerleri, ortak yönleri üzerinde Türkçe öğretmeye başlamak gerekir (Barın, 2004, s. 19-30).

Dil, kültüre açılan bir penceredir. Dil, yardımıyla kültürel öğelere vakıf olunabilir. Dil öğretiminde o toplumun tarihi, coğrafyası, dünyaya bakışı, düşünüş tarzı, estetik anlayışı ve zevkleri de oldukça önemli olduğundan bu öğelerin öğretimi ihmal edilmemelidir (Çelikbaş, 2008, s. 488).

Dil öğretimi, kültürün öğretilmesi demektir. Çünkü, insanlar ait oldukları kültürün sözcük ve kavram işaretleriyle kendilerini ifade etmektedirler. Her sözcük ve kavram işareti arkasında bir kültür mirasını taşımaktadır. Öyleyse, her dilin öğretiminde dünyada genel olan tartışılmaz ana prensiplerin yanında, her ülkenin kültür yapısına ve dilinin özelliklerine de dikkat etmek gerekir (Barın, 1994, s. 53).

Yabancı bir dil öğrenme, o dilin dil bilgisi kurallarını ve sözcüklerini öğrenip uygulamak ya da kendi dilimizde var olan kavram ve sözcüklerin diğer dilde karşılığını bularak kullanma ile sınırlı değildir; çünkü yabancı bir dil öğrenilmeye başlandığında, yabancı bir dünya ve kültürle karşı karşıya kalınır (Dilidüzgün, 1995, s. 7).

Öğrenilen yabancı dil ait olduğu kültürün taşıyıcısı konumundadır. Dille birlikte dili konuşan milletin hayat tarzı, gelenek ve görenekleri, millî ve manevi değerleri de öğrenilir. Öğrenilen bu kültürel unsurlardan baskın olanları diğer kültüre de geçer. Bir milletin hayat tarzına yabancı kelime ve kavramlar dille birlikte öğrenilerek alınır. Örneğin Türk kültüründe önemli bir yeri olan ordu ve devlet yönetimiyle ilgili birçok kavram işareti Arapları etkilemiştir. Aytaç (1994)'ün tespitlerine göre *alay*, *basmacı*, *başağa*, *başçavuş*, *baştopçu*, *bekçi*, *beylik*, *binbaşı*, *çelebi*, *elçi*, *kamçı*,

karakol, kolağası, onbaşı, topçu gibi ordu ve devlet yönetimiyle ilgili sözcükler Arapçada kullanılmaktadır.

Anlayış ve yaşayış biçimleri bir toplumdaki diğerine sadece nesnelere ve hareketler yoluyla geçmez; büyük ölçüde nesnelere, hareketlerin, anlayış ve yaşayış biçimlerinin dildeki karşılıkları yoluyla geçer. Dil ile kültür arasındaki bu ilişkiye dayanarak birinin varlığının diğerinin varlığına bağlı olduğu ve birini kazanmak isteyeninin ötekini de kazanmak zorunda olduğu söylenebilir (Çifçi, 2004, s. 586).

Türkçe konuşan halklarla Türkçeden başka dil konuşan halklar arasındaki leğüistik alışverişler, en belirgin bir şekilde sözcük alışverişi sahasında görülür. Elimizde bulunan çalışmaların geneli ve başlangıcı eskiye gidenleri de bu sahadadır. Bu sebeptendir ki lügatler, lügatçeler veya etimoloji ve sözcüklerin tarihiyle ilgili incelemeler burada başlı başına bir yer tutar (Bazin, ty, s. 522).

Kültürel öğeler yabancılara aktarılırken dil en önemli araç konumundadır. Yabancılara dil öğretimi kültür öğretimini de beraberinde getirmektedir. İnsanlar ait oldukları toplumun ve o topluma ait kültürün kelime ve kavramlarıyla kendilerini ifade ederler. Bütün kelime ve kavramların arkasında bir kültür geçmişi vardır. Bir kelimeyi öğrenen kişi o kelimeyle ilgili kültür öğesini de öğrenmektedir. Bu sebeple dil öğretilen toplumun yapısı ve sosyal değerleri dikkate alınmalıdır (Avcı, 2002, s. 2).

Dil bilgisi kitapları bir dilin edebî kültüründen beslendiği için ikisi arasında yakın bir ilişki vardır. Gramerlerin tezkireler, mecmualar, dergiler ve antolojiler gibi edebî kültürü oluşturma görevleri yoktur; ancak bu konudaki rollerinden söz edilebilir. Gramerler taşıdıkları sözlü ve yazılı edebî malzeme ile edebî kültürün oluşumuna, yayılması ve aktarılmasına dolaylı olarak hizmet ederler. Eserlerin elle yazıldığı ve çoğaltıldığı veya ileri olmayan teknolojilerle bu işin yapıldığı dönün yetersiz koşullarında bu rol, hiç de önemsiz değildir. Türk gramercilik tarihinde öyle eserler vardır ki taşıdıkları malzeme ile âdetâ bir edebiyat antolojisi gibidirler (Karahan, 2011, s. 107).

2.1.2.3. Yöntemin belirlenmesi ilkesi

Dil öğretimi yapılırken kullanılacak yöntemler belirlenerek amaca uygun bir yol izlenmelidir. Yabancı dil öğretiminde bir veya birden fazla yöntem kullanılabilir ve bu yöntemler anlatılan konuya göre belirlenmelidir.

2.1.3. Yabancı dil öğretim yöntemleri

2.1.3.1. Harf yöntemi (The letter method)

Harf yöntemi, alfabedeki harflerin okunup yazılmasına dayanır. Alfabe yöntemi de denilen bu yönteme elifba kitaplarının çoğunda rastlanmaktadır. Harf yöntemi esasına göre kaleme alınan eserlerin ortak özellikleri harflerin birleşme biçimlerini hareke-i resmiye (üstün, esre, ötre, cezm) ile öğretmeleridir. Bu eserlerin içinde yer yer hareke-i harfiye ile harfleri öğreten eserler mevcuttur. Kendisinden sonra gelen harflerle birleşmeyen harflerle (huruf-ı munfasıla) alfabe öğretimine başlayan eserlerde öncelik hareke-i harfiyeye verilmektedir (Şahbaz'dan aktaran: Barın, 2010, s. 127).

2.1.3.2. Dil bilgisi - çeviri yöntemi (The grammar-translation method)

Dil bilgisi - çeviri yöntemi, Orta Çağ'dan günümüze kadar yaygın biçimde uygulanan bir yöntemdir. Önceleri daha çok Batı'da Latincenin, Doğu'da da Arapçanın öğretimi alanında kullanılmış, sonra diğer dillere uygulanmıştır.

Dil bilgisi - çeviri yöntemi, adından da anlaşıldığı gibi yabancı dil öğretiminde gramer bilgisini ve çeviriyi temel alan bir yöntemdir. Bu yöntemin amacı gramer ve çeviri bilgisi vermek değil; aksine gramer ve çeviri aracılığıyla yabancı dil öğretmektir. Bu yönteme göre çeviri, gramerin öğretilmesinde, gramer de yabancı dilin öğretilmesinde birer araçtan başka bir şey değildir. Bütün diğer dil öğretim yöntemlerinde olduğu gibi, dil bilgisi - çeviri yönteminde de asıl amaç yabancı dilin öğretilmesidir (Adıgüzel, 2001, s. 30).

Dil bilgisi - çeviri yönteminde başlangıçta dil bilgisi kurallarının öğretimine ağırlık verilerek dilin diğer becerileri göz ardı edilmiştir (Hengirmen, ty, s. 17).

Bu yöntemde dil öğretmek için dil bilgisi ve çeviri kullanılır. Bu yöntemle dil öğrenenler dil bilgisi öğretimi, sözlük kullanımı ve metinlerin yorumlanmasıyla yabancı dilde okuma becerilerini geliştirmişlerdir (Howatt, 2000, s. 11).

Bu yöntem, belli bir öğrenme kuramına göre geliştirilmemiştir. Yöntemin çeşitli kuramlara uygulanma olanağı bulunmaktadır. Daha çok akla dayalı çözümlenmeler, dil bilgisi kurallarını öğrenme ve karşılaştırmalı çalışmalara yer verir. Bu yöntemde konuşma ve dinleme becerisinin geliştirilmesine önem verilmez.

Dil bilgisi - çeviri yönteminde öğretim daha çok ana dil kullanılarak yapılır. Bu arada öğretilmek istenen yabancı dil, ana dile göre daha az bir kullanıma sahiptir (Demirel, 2004, s. 30). Hazırlanan dil öğretim kitapları dil öğrenenlerin ana diline göre hazırlanır ve hedef dil ana dil aracılığıyla öğretilmeye çalışılır.

Sözcük seçimi sadece kullanılmakta olan okuma metinlerine dayanır ve sözcükler iki dilde hazırlanan sözcük listeleri, sözlük çalışması ve ezber yolu ile öğretilir. Tipik bir dil bilgisi - çeviri metninde, sözcükleri ve karşı dildeki anlamlarını içeren bir liste verilir ve çeviri alıştırmaları yer alır. Dil bilgisi tündengelimine göre öğretilir. Yani önce dil bilgisi kuralları sunulup incelenir, sonra çeviri yolu ile alıştırma yapılır. Çoğu dil bilgisi - çeviri kitabında, kitap boyunca dil bilgisi konularının sıralamasına dayanan bir program izlenmekteydi ve dil bilgisini sistematik bir yoldan öğretme çabası vardı (Richards ve Rodgers, 1986).

Dil bilgisi - çeviri yönteminde isim ve fiil çekimlerinden oluşan sözcük tabloları hazırlanarak öğrencilerin sözcükleri öğrenmesi sağlanır.

Bu yöntemde tündengelimci bir yol izlenerek gramer kuralları öğretilir ve okuma becerilerine önem verilir. Öğretim öğrencinin kendi ana dilinde yapılır.

Okuma ve yazma temel becerilerdir. Sözcük öğrenimi metinlerle yapılır. Sözcükler listeler hâlinde yazılarak öğrenilir. Metin çevirisinden önce gerekli olacak dil bilgisi kuralları ve gerekli sözcükler öğrenilir (Yaylı ve Yaylı, 2011, s. 10). Dil bilgisi kuralları ve sözcük listesi hazırlanan eserlerde yer alır.

2.1.3.3. Bilişsel yöntem (Cognitive method)

Dil, bir alışkanlık değil bilinçli olarak kuralları öğrenmedir. Dildeki sözcüklerin telaffuzuna ayrı bir öğretim etkinliği olarak yer vermeye gerek yoktur (Demirel, 2004, s. 40). Kuralların sistematik bir şekilde öğretimi esastır.

Bilişsel yöntemle eski bilgiler yeni bilgiler ile birleştirilmeli, her şey bir bütünlük içerisinde öğretilmelidir (Hengirmen, ty, s. 27). Bu yöntemde bilinenden bilinmeyene doğru bir öğretim vardır; dilin dört becerisi eşit derecede öğretilmeye çalışılır.

2.1.3.4. Düzvarım yöntemi (The direct method)

Bu yöntem, dil bilgisi - çeviri yöntemine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış, dünyada ve Türkiye’de çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Düzvarım yöntemi, yabancı dil öğrenmenin ana dilini öğrenme gibi olduğunu söyler ve amaç dilin yoğun bir şekilde kullanımına yer verir (Demirel, 2004).

Bu yönteme inanan bazı bilim adamları, anlam doğrudan sergileme ve hareket ile yansıtıldığında sınıfta çeviri ya da ana dili kullanımı olmadan bir yabancı dilin öğretilebileceğini savunmuşlardır. Alman bilim adamı F. Franke (1884) hedef dildeki yapılar ve anlamlar arasındaki doğrudan ilişkilerin psikolojik ilkeleri hakkında yazarken dil öğretiminde tek dile dayalı bir yaklaşım için de teorik bir zemin sağlamaktaydı. Franke’ye göre bir dil en iyi şekilde sınıfta aktif katılımı ile öğretilirdi. Sınıfta dil bilgisi kurallarının açıklanmasına odaklanan analitik süreçler kullanmak yerine, öğretmenlerin sınıfta yabancı dilin doğrudan ve doğal kullanımını teşvik etmeleri gerekmekteydi. Bu durumda öğrenciler dil bilgisi kurallarını kendileri kavrayabileceklerdi. Öğretimin ilk aşamalarında öğretmen ders kitabının yerini almaktaydı. Konuşma, telaffuza gösterilen sistemli yaklaşımla başlıyordu. Yeni kelimeleri öğretmek için bilinen kelimeler ve resimler kullanılabilirdi (Richards ve Rodgers, 1986, s. 9).

Bu yöntemde asıl ilgi odağı dil bilgisi kurallarından konuşma ve telaffuza kaymıştır. Türkçede geçiş sıklığı yüksek olan sözcük ve cümleler üzerinde durulur. Konuşma ve dinleme öncelikle öğretilirken doğru telaffuz ve dil bilgisi üzerinde de durulur (Yaylı ve Yaylı, 2011).

2.1.3.5. Doğal yöntem (The natural method)

Doğal yöntem, yabancı dil öğrenen öğrencilere, başından itibaren öğretmenin kendi ana dili olan yabancı dili kullanarak, sürekli konuşmayla iletişim kurmak ve bu etkileşimi birbirleriyle bir metin oluştururcasına bağlantılı, ama dil bilgisi kuralları öğretilmeden anlaşılabilir ölçüde yalın bir cümle dizisiyle gerçekleştirmektir (Demirel, 2004, s. 40).

Doğal yöntemde klasik dil yerine sözlü ve konuşma dili öğretilir. Konuşma dili esas alınır ve dilin konuşmaya dayalı bir yöntemle yansıtılması istenir. Dil bilgisinin üzerinde pek fazla durulmaz (Hengirmen, ty, s. 19).

2.1.3.6. Seçmeci yöntem (Eclectic method)

“Bilinen yöntemlerin amaca en uygun ve öğretimde en başarılı olan yönleri seçilerek birbiriyle en verimli biçimde uyuşturulmasıyla elde edilen yönteme seçmeci yöntem denir” (Demircan, 2002, s. 162).

Seçmeci görüşü savunanlar çok tanınan dil öğretim yöntemlerinin en iyi tekniklerini kendi ders işleyişlerine uyarlamaya, bu teknikleri en uygun oldukları amaca göre kullanmaya çalışırlar. Yeni olan her tekniği olduğu gibi ve amaçsızca uyarlayıveren kişiler ile gerçek seçmeci yöntem kullanıcıları arasındaki fark, seçmeci yöntemi gerçek anlamı ile uygulayanların her aşamada dört temel becerinin dengeli gelişimini hedeflemeleri ve dersin amacına uygun düşen işitmeye-konuşmaya dayalı becerilerin gelişimi üzerinde durmalarındır. Ders verme yöntemlerini günün değişen koşullarına ve sınıflarındaki öğrencilerin özelliklerine göre uyarlarlar. Sonunda kendi öğretim anlayışlarına uygun bir yöntem geliştirirler (Gür ve Gür, 1995, s. 78).

Öğrenme; öğrencilerin yaşları, sınıfların büyüklüğü, hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin güdülenme düzeyleri, öğretmenlerin eğitimi ve mesleklerine olan sorumlulukları gibi çok sayıda kontrol edilebilmesi zor olan değişkenlere bağlıdır. Bu nedenle, öğretim sırasında uygulanacak olan her bir yöntemden aynı sonucu bekleyemeyeceğimiz gibi, bu yaklaşımları birbirinden ayrı tutmamız da olası değildir. Dil öğreniminin gerçekleştiği bir ortamda amaca uygun yöntemlerin bir arada kullanılması gereklidir (Demirel, 2004, s. 52). Kullanılacak yöntemler öğretmenin bilgi

ve tecrübesine bağlı olarak öğrencilere uygulanır. Süreç içerisinde uygun olmayan yöntemlerden vazgeçilerek yeni yöntemlerle eğitime devam edilir.

2.1.3.7. Sözel yaklaşım ve durumsal dil öğretimi (The oral approach and situational language teaching)

Durumsal dil öğretimi yönteminin hedefi, dilin dört temel becerisini uygulayabilecek ölçüde kazandırmaktır ve bu hedef dil öğretiminin pek çok yöntemiyle ortaktır. Ancak, bu becerilere yapı yolu ile yaklaşılmaktadır. Hem telaffuz hem de dil bilgisinde doğruluk çok önemlidir ve hatalardan ne pahasına olursa olsun kaçınılması gerekir. Temel yapıların ve cümle kalıplarının otomatik kontrolü okuma ve yazma becerileri için temel nitelik taşır ve bu da konuşma alıştırmalarıyla başarılı (Pittman'dan aktaran: Richards ve Rodgers, 1986, s. 36). Durumsal dil öğretimindeki ders işlemleri sınıfın düzeyine göre farklılık gösterir; fakat herhangi bir düzeydeki işlemler, denetimli alıştırmalardan daha serbest alıştırmalara ve konuşma, okuma ve yazmada cümlelerin sözel kullanımından otomatik kullanıma geçmeyi amaçlar (Richards ve Rodgers, 1986, s. 39).

“Sözcük sıralaması yapısal sözcükler, içerik sözcükleri ve çekimler dil öğretiminin ana malzemesi hâline gelmiştir. Yapısalcı bir dil kuramına dayanan bu yaklaşım, öğrenme kuramı olarak da davranışçılık kuramını temel almıştır” (Yaylı ve Yaylı, 2011, s. 12).

2.1.3.8. Telkin yöntemi (Suggestopedia)

Bu yöntem Bulgar psikiyatrist Lozanov tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntemin yabancı dil öğretimine getirdiği en önemli katkı sınıf içi iletişimin rahat bir ortamda yapılmasını sağlamasıdır. Bu amaçla yabancı dil sınıfları rahat iletişim kurulacak şekilde düzenlenmekte ve en etkili ders aracı olarak da müzik kullanılmaktadır. Bu yöntemle yabancı dil öğrenen öğrencilerin derslikleri bir oturma odası gibi tasarlanır. Yerler halı döşelidir ve öğrenciler sıra yerine rahat koltuklarda oturup, loş ışık altında derinden gelen müzik eşliğinde öğrenim görmektedir. İletişimin rahat ve sıcak bir ortamda yapılması için her türlü çevre düzenlemesine önem verilir (Demirel, 2004, s. 54).

Telkin yöntemi, ileri düzeyde konuşma becerisini hızlı bir şekilde edindirmeyi amaçlar. Öğrenme stratejisini öğrencilerin geniş kelime çiftleri listelerini ezberlemesi üzerine dayandırır ve öğrencilere de bu hedeflere yönelmelerinin uygun olacağı telkin edilir. Ancak Lozanov artmış bir hafıza gücünün izole bir beceri olmadığını, kişiliğin olumlu kavramaya yönelik dürtülenmesinin sonucunda oluştuğunu söyler (Lozanov'dan aktaran: Richards ve Rodgers, 1986, s. 147).

Öğretmenin bir diğer amacı öğrencilerin hedef dilde konuşmalarını sağlamak ve bu süreci hızlandırmaktır. Bunu başarabilmek için öğrencilerin zihinsel güçlerini geliştirmeye ve bu süreçlerden faydalanmaya çalışır. Öğretmen ilk olarak öğrencilerinin engellerini yok edip onları sınıfa getirdikleri problemlerden kurtararak derse hazırlar. Ayrıca öğretmen bilinçaltı öğretimi kullanır ve bunu gizil bir şekilde öğrencilere öğretmeyi amaçlar. Öğrencilerin her zaman ve mekânda öğrenme içinde olmaları için altyapı hazırlar (İşcan, 2011, s. 1319).

2.1.3.9. İletişimsel dil öğretimi (Communicative language teaching)

İletişimsel yöntemi savunanlar kurallara uygun cümle kurma becerisini son aşama olarak görmektedirler. Bu yöntemde öğrenciler kalıpları ezberlemek yerine öğrendiklerini anlamaya ve kavramaya yönlendirilir. Yöntemin amacı, öğrencilerin geçirdiği zihinsel süreç sonrasında anladıklarını ve kavradıklarını uygulamalarını sağlamaktır. Onlar için iletişim, bireyin kendisini araştırması ve bulması için gerekli olan bir varoluş sürecidir (Demirel, 2004, s. 43).

Bu yöntemde grup çalışmaları sıkça kullanılır ve diyaloglara yer verilir.

İletişimsel dil öğretiminde amaç, dil bilgisi kurallarının doğru öğrenilmesinden çok iletişim süreçleri olduğu için öğrencilere farklı bir rol düşmektedir. Öğrencinin kendisi öğrenme süreci ve amacı arasında bir uzlaşmacı rolü üstlenir. Öğrenci öğrenme sürecine katkıda bulunur ve bağımsız bir yolla öğrenir. Öğretmen ise iletişimsel ortamın yönlendiricisi ve onun etkin bir parçasıdır (Yaylı ve Yaylı, 2011, s. 18).

Bu yöntem herhangi bir öğretim için uygulanabilir, genel hedefler olarak önerilmiştir. İletişimsel yöntem için özel amaçlar bu özelliklerin seviyesiyle sınırlı kalır. Çünkü böyle bir yaklaşım hedef öğrencilerin özel ihtiyaçlarını yansıtacağını varsayar. Bu ihtiyaçların her biri iletişimsel bir bakış açısıyla yaklaşılacak okuma, yazma, dinleme

ve konuşmanın etki alanında olabilir. Belirli bir ders için müfredat veya öğretim hedefleri öğrencinin yeterlilik düzeyi ve iletişimsel ihtiyaçlarına göre iletişimsel yeterliliğin belirli yönlerini yansıtabilir (Richards ve Rodgers, 1986, s. 73).

2.1.3.10. Grupla dil öğretimi (Community language learning)

Grupla dil öğretimi yöntemi Amerikalı psikiyatrist Curran tarafından geliştirilmiştir. Curran, yabancı bir dil öğrenirken bireylerin hata yapma korkusu ve iç kaygı yüzünden kendilerini iyi ifade edemediklerini gözlemlemiştir. Curran, bu kaygıdan kurtulmak ve hata yapma korkusunu yenmek için sadece öğretmenin değil, öğrencilerin de bazı sorumluluklar üstlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu yöntemde öğrenme sürecinin merkezinde öğrenciler vardır ve bu yöntemle ders işlenirken öğrenciler sınıfta bir çember oluşturarak otururlar. Sınıf öğretmeni bu çemberin dışında kalır. Her öğrenci için ya da 3-4 kişiden oluşan gruplar için bir öğrenci, danışman öğrenci olarak seçilir. Böylece öğrenciler, danışman öğrencilerle kendi anladıkları biçimde rahat iletişim kurma olanağına sahip olurlar (Demirel, 2004).

Bu yöntem hakkında yazılan yazıların çoğu bu yöntemin yabancı bir dilde tanıtım konuşması dersinde kullanıldığını belirtir. Varsayımlar, bu yöntemde öğretmen bilgi ve becerilerini öğrenciler için hedef dilde başarılı bir şekilde aktardığını gösterir. Bu durum hedef dili ana dili gibi konuşabilmenin amaç olarak konulduğunu ortaya koyar (Richards ve Rodgers, 1986, s. 119).

2.1.3.11. Sessiz yol yöntemi (The silent way)

Bu yöntemde, öğretilecek olan örnek ilk kez bir emir cümlesiyle verildikten sonra artık bunun anlaşılması ve kullanılması öğrencilere bırakılır; öğretmenin kendisi bir gözlemci olarak kalır, ilgi dağıtıcı herhangi bir girişimden kaçınarak gerektiği zamanlarda öğrencilerden biriymiş gibi derse katılabilir. Öğretmen seçici bir ödüllendirme yoluyla kendisi pek konuşmadan öğrenimi yönlendirdiğinden Gattegno bu yönteme “Sessiz Yol” adını vermiştir (Demircan, 2002, s. 208).

Bu yöntemle ders işlenirken sadece öğrenciler değil, öğretmenler de sessiz kalmayı yeğlemektedirler. Öğrenciler, yabancı dildeki cümle kalıplarını tekrar etmeden daha çok öğretmenin rehberliğinde yapılan hareketlere uygun cümleleri bulup söylemektedirler. Temelde bu yöntemin en önemli özelliği öğrencinin sınıftaki

hareketleri dikkatle izlemesi, öğretmenin ve sınıf arkadaşlarının söylediklerini dinlemesi ve bunlardan anlam çıkarmaya çalışmasıdır (Demirel, 2004, s. 55).

Sessizlik yönteminin genel amacı, başlangıç düzeyindeki öğrencilere hedef dilin temel unsurları olarak sözel ve işitsel becerileri vermektir. Dil öğrenme için belirlenen genel amaç, hedef dilin ana dili gibi akıcı ve doğru telaffuzla kullanılmasıdır (Richards ve Rodgers, 1986, s. 103).

2.1.3.12. Tam fiziksel tepki yöntemi (Total physical response)

“Sözlü emirleri yerine getiren fiziksel (motor) etkinlikler aracılığıyla ilk önce duyduğunu anlama becerisini, ondan sonra da herhangi bir zorlama olmaksızın sözlü anlatımı başlangıç düzeyinde geliştirmeyi amaçlayan bir yöntemdir” (Demircan, 2002, s. 221).

Bu kurama göre bir olay ne kadar sık gerçekleşirse ve bellekte ne kadar güçlü iz bırakırsa, o olayın hatırlanması da o kadar kolaydır. Yöntemin geliştiricisi Asher, yabancı dil öğrenen bir yetişkinin başarısını, ana dili öğrenen bir çocuğun gelişimiyle paralel görür. Asher’a göre, çocuklara yöneltilen konuşmalar daha çok çocukların fiziksel bir tepkide buldukları, yanıt verdikleri emirlerdir. Fiziksel tepki sözlü tepkiden önce gelir (Demirel, 2004, s. 56).

Tam fiziksel tepkinin genel amacı başlangıç düzeyinde sözel becerileri öğretmektir. Anlama, son bir araçtır ve nihai amacı temel konuşma becerilerini öğretmektir. Tam fiziksel tepki dersi, ana dili konuşan bir kişi (native speaker) için anlaşılabilen, sınırsız bir iletişim becerisine sahip öğrenciler yetiştirmeyi amaçlar (Richards ve Rodgers, 1986, s. 91).

2.1.3.13. İşitsel-dilsel yöntem (The audiolingual method)

İşitsel-dilsel yöntemde odak nokta dinleme ve konuşma gibi dilin temel becerileridir. Okuma ve yazma ihmal edilmese de dinleme ve konuşma önceliklidir ve öğretim sıralamasında okuma ve yazmanın önüne geçer. Doğrudan yöntemde olduğu gibi, işitsel-dilsel yöntem de ana dili kullanmadan hedef dil becerilerini geliştirmeye çalışır. İşitsel-dilsel yöntem savunucuları yabancı dil öğretiminin kültürel yönlerinde ısrarcı olmamalarına rağmen, dil öğrenimi her şeyden önce temel iletişim becerilerinin edinimi olarak görülmekteydi (Stern, 1991, s. 464).

Bu yöntemle göre dilin doğal öğrenimi önce dinleme ile başlar ve sırasıyla konuşma, okuma ve yazma ile devam eder. Dil; ses bilgisi (phonology), şekil bilgisi (morphology) ve cümle bilgisi (syntax)'nden oluşan bir sistemdir ve bu sistem daha çok anlamla ilişkilidir. Dil öğreniminde, yazılı dil bilgisi alıştırmaları için gerekli olan cümle kalıplarını iyi bir şekilde öğrenmek esastır. Bunun içindir ki bu yöntemin sınıf içi uygulamasında söyleneni tekrar etmek ve tekrarla ezberlenen cümle kalıplarına benzer cümle üretmek önemlidir (Demirel, 2004, s. 35).

İşitsel-dilsel sınıflarda diyalog ve alıştırmaların önemli bir yeri vardır. Diyaloglar, hedef dilin bazı kültürel öğelerinin kullanıldığı örnek durumlar ve anahtar yapıların dikkate alınmasına olanak sağlar. Diyaloglar tekrar ve ezber için kullanılır. Doğru telaffuz, vurgu, ritim ve tonlamayı belirgin hâle getirir (Richards ve Rodgers, 1986, s. 53).

İşitsel-dilsel yöntemin dayandığı öğrenme kuramı ise o günlerin etkin kuramı olan davranışçılıktır. Davranışçılık, insan davranışları üzerine odaklanan bir kuramdır. Davranışçılığın etkisinde dilin bir alışkanlıklar düzeni olduğu ileri sürülmüş ve dil öğrenimine de bir koşullanma zinciri olarak bakılmıştır. Uyarıcı-pekiştirici-yanıt ilişkisi dilin öğrenilmesini açıklamak için yeterli görülmüştür. Pekleştirilen davranışın tekrarlanması yoluyla doğru davranışların elde edilmesi mantığını benimseyen davranışçılık, etkilediği dil yaklaşımında da tekrarcılığı ve dolayısıyla ezberciliği öne çıkarmıştır (Yaylı ve Yaylı, 2011, s. 14).

2.1.3.14. İşitsel-görsel yöntem (The audiovisual method)

İşitsel-görsel yaklaşım, yabancı dil öğretiminde ses ile görüntünün, bir başka deyişle görsel bağlamın öğrenmeye yardım etmek ve onu kolaylaştırmak için ses ile birleştirilmesidir. En başarılı uygulama, dil deneyliğinin ortaya çıkması (projeksiyon aleti - teyp) ile başlamış, bu birliğin özellikle Fransızca öğretiminde teyp ve parça film göstericisiyle kurulması, İşitsel-Görsel Yöntem adını almasını sağlamıştır (Demircan, 2002, s. 197).

Dil öğreniminin çeşitli aşamalardan geçtiğine inanılır: İşitsel-görsel yöntem özellikle birinci aşamaya uygulanabilir; çünkü bu aşamada öğrenen kişi *français fundamentalda* tanımlanan günlük konuşma ile karşılaşır; ikinci aşamada genel konularda daha seri olarak konuşabilme ve özel bir alanı içermeyen yazıları ve

gazeteleri okuma becerisi yer alır; üçüncü aşamada profesyonel ve diğer özel alanlar bulunmaktadır. Görsel-işitsel yöntem daha çok birinci aşamayı hedeflemektedir (Stern, 1991, s. 467).

2.1.3.15. Okuma yöntemi (The reading method)

Claude Marcel (1867)'de okuma yöntemini düzenlemiştir. Okumaya geçildiğinde yararlanılacağı düşünüldüğünden öğretim sözlü olarak başlar ve ilk olarak ses düzeni ile basit konuşma öğretilirdi. Okumaya geçildiğinde sesli okuma ve metin üzerindeki soruları içeren yardımcı alıştırmalar yapılırdı. Bu yöntem ayrıca o dili konuşan halkın yaşayış ve kültürüne öğrencilerin ilgisini çekerek kültürel ayrılıkları içeren metinlerin okunması için sınıf çalışmaları yapılmasını sağlardı. O dili konuşan halkın yaşayış tarzı, gelenek ve görenekleri öğretilip öğrenciler daha ileri okumalara yöneltilirdi (Demircan, 2002).

Kullanılan teknikler daha önceki yöntemlerde uygulanan tekniklerle benzerdir. Dil bilgisi - çeviri yönteminde olduğu gibi, dil öğretiminde ana dilin kullanımına bir yasak getirilmemiştir. İkinci dil sunumu doğrudan yöntemde olduğu gibi sözeldir; çünkü telaffuzda ve içsel konuşmada ustalık kazanmak, okuma - anlama açısından önemli bir yardımcı olarak görülmektedir. Okuma metinlerinde sözcük bilgisinin denetlenmesine çok önem verilmesiyle birlikte, ayrıntılı çalışma için kullanılan yoğun okuma tekniğiyle genel kavrama amacıyla zorluk derecesine göre sıralanmış metinlerin okunmasında kullanılan kapsamlı hızlı okuma tekniği arasındaki fark da önemlidir (Stern, 1991, s. 461).

2.1.4. Sözcük / kavram işareti öğretimi

İnsanlar sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik, siyasi *vd.* alanlardaki kavramlara ad verirken önce kendi dillerinin sunduğu imkânlardan yararlanırlar. Bu dilin olanakları içerisinde kavramlara ad olacak yeni kavram işaretlerini (sözcükleri / sözcük gruplarını) yapar veya türetirler. Kavramların adlandırılmasında duyulan bu ihtiyaç, kimi zaman da kültürel ilişkide bulunulan diğer milletlerin dillerinden alınan kavram işaretleriyle karşılanır. Hatta bazen de ana dilde bir kavramı karşılayan kavram işareti bulunduğu hâlde yine bu kavrama ad olmak üzere yabancı kökenli bir kavram

işareti de (sözcük / sözcük grubu da) lengüistik alışveriş sonucu ana dilinin kullanım alanına girer (Alyılmaz, 1998, s. 5).

Sözcük, anlatılmak istenen düşüncelerin göstergesidir. Bireyin sahip olduğu sözcük sayısı, onun anlama ve anlatma kapasitesini belirler. Bu nedenle sözcük öğretiminin, dil eğitiminde ayrı bir yeri olduğu söylenebilir (Melanlıoğlu ve Özbay, 2008, s. 49).

Sözcük öğretiminde, öğretilmek istenen sözcüğün en kısa zamanda, en etkili ve en anlamlı bir biçimde öğrenciye sunulması gerekir.

Sözcük öğretiminde düzey, ilgi ve ihtiyaçlar göz önüne alındığında sözcük öğretim yolları çeşitlilik gösterebilir. Söz varlığını geliştirme ile ilgili çok sayıda teknik ve yöntem olmasına rağmen tüm araştırmaların iki başlık altında toplandığı söylenebilir. Birinci türdeki etkinlikler, kelimenin anlamı üzerinde odaklanırken ikinci tür etkinlikler sözcüğün yapısı ve onun oluşturduğu bağlama dayanmaktadır (Melanlıoğlu ve Özbay, 2008, s. 50).

Ana dili konuşan kişilerin sözcük bilgisine bakıldığında ikinci dil öğrenenlerin çok sayıda sözcük bilmesi gerektiği görülmektedir. Bu durum uzun süreli hedefler için gerekli olurken kısa süreli amaçlar için gerekli değildir. Ana dilini konuşanların söz varlığıyla ilgili çalışmalar öğrenciler için sözcüklerin eşit değerinde olduğunu göstermektedir. Fakat araştırmalar, bazı sözcüklerin diğerlerinden daha yararlı olduğunu ortaya koymaktadır (Long ve Richards, 2004, s. 9).

Sözcük öğretiminde düşünülmesi gereken ilk nokta, hangi sözcüklerin öğretileceğidir. Bu sorunun cevabı; “Öğrencilerin günlük hayatta karşılaşılabilecekleri ve asıl önemlisi, kendi düşüncelerini, duygularını, dileklerini yaş ve düzeylerine göre ayrıntıları ile incelikleri ile anlatabilmelerinde işe yarayacak, kullanacakları kelimeler, kelime grupları, deyimler, terimler vb. olmalıdır” şeklinde olabilir (Melanlıoğlu ve Özbay, 2008, s. 34).

Sözcük öğretiminde sıklık çalışmaları yapılması oldukça önemlidir. Dilde yer alan sözcüklerin hepsi eşit düzeyde değildir. Halk tarafından kullanım sıklığı değişebilmektedir. Yabancı dil öğrenen bir kişi sözcükleri karışık olarak değil de kullanım sıklığına göre öğrenmelidir. Dilde kullanım oranı düşük sözcüklere öncelik verilmesi etkili bir dil öğretimini başarısız kılar. Bu durumun önüne geçmek için hedef

dilde yer alan temel fiiller, zamirler, bağlaçlar, sayılar ve halkın yaşantısında önemli yeri olan temel sözcüklerin öğretimine ağırlık verilmelidir.

Sözcük bilgisi öğretiminde yapılması gereken bazı etkinlikler vardır. Sözcükler öğrenilirken sözcüklerin tahlili yapılarak ek ve kökleri ortaya konulur. Parçalara ayrılan sözcük kökünden türeyen diğer kavramlar da kavram haritası yöntemiyle gösterilir. Sözcüğün metinlerdeki kullanımını ve hangi anlamlara geldiği öğrenilerek sözcük hakkında bilgi edinilir. Önemli referans kaynaklarında sözcüğün geçiş sıklığı araştırılıp diğer dillerdeki şekilleri üzerinde durulur. Böylece etkili ve kalıcı bir sözcük öğretimi sağlanabilir.

Sözcük öğretiminde sık kullanılan yöntemlerden biri sözcüğü örnek metinler içerisinde kullanmaktır. Daha önce görülen bir sözcük, metin içerisinde bir kez daha görüldüğünde kolayca hatırlanmakta ve sözcüğün unutulması engellenmektedir.

Sözcük öğretiminde dikkat edilmesi gereken birtakım hususlar şöyle sıralanabilir:

- ✓ Sözcük öğretiminde günlük hayatta sıkça kullanılan sözcüklere öncelik verilmelidir.
- ✓ Bir sözcük öğretilirken varsa eş, yakın ve zıt anlamlısıyla birlikte öğretilmelidir. Bu şekilde sözcüklerin daha anlamlı ve kalıcı bir biçimde öğretilmesi sağlanır.
- ✓ Sözcükler ek ve köklerine ayrılarak bir kökten türeyen tüm sözcükler kavram haritasıyla gösterilmelidir. Bu yolla bir sözcükle diğerleri arasında bağlantının kurulması sağlanır.
- ✓ Sözcüklerin cümle içindeki kullanımları örneklendirilmelidir. Sözcüklerin örnek kullanımları zihinde kalıcılığı sağlar.
- ✓ Sözcükler görsel öğelerle eşleştirilmelidir. Bu sayede sözcükler somutlaştırılarak daha etkili bir şekilde öğretilir.
- ✓ Sözcük üretme ve tamamlama etkinlikleri yapılmalıdır.

2.1.5. Dil bilgisi öğretimi

Dil bilgisi, TDK *Türkçe Sözlük* (2005)'te “Bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip kurallarını tespit eden bilim, gramer” sözleriyle tanımlanmaktadır. Dil

bilgisi; sesleri, sözcükleri, cümleleri ve anlama ilişkin kuralları çeşitli yönleriyle inceler. Daha doğru ve daha kusursuz düşünmemize yardımcı; doğru konuşmamızda ve yazmamızda etkili olur (Özbay, 2009; Karadüz, 2007).

Dil bilgisi, temel dil becerileri olan “okuma, yazma, konuşma ve dinleme”den farklı olarak “dil kuralları manzumesi” şeklinde tanımlanabilir. Temel dil becerilerinin de dil bilgisi kurallarına uygun olması gerekliliği, dil bilgisi öğretimini önemli bir konuma yükseltmektedir (Aytaş ve Çeçen, 2010, s. 78).

Dil bilimi, belli bir kullanım alanı ve düzeyi için belli bir dili veya dilleri inceler, bu dilin veya dillerin ifade inceliklerini belirlemeye çalışır; söz konusu dili veya dilleri gerektiğinde başka dillerle karşılaştırır; gerekiyorsa belli bir dilin ifade gücünü geliştirmenin yollarını göstermeye çalışır. Dil bilgisi ise belli bir dilin benimsenmiş kurallarının öğretilmesi ve uygulanmasını konu edinir. Onun için olandan çok, olması gereken önemlidir. Nasıl hekimlik bilgisi anatomi biliminin uygulama alanlarından biriye, dil bilgisi de dil biliminin uygulama alanlarından birisidir. Canlılarla canlı sayılabilecek varlıklar (ör. insan - makine) arasındaki iletişim kuralları, her makinenin “kullanım kılavuzu”nda gösterildiği gibi; canlılarla cansızlar (ör. insan - fizikoşimik dünya) arasındaki iletişim kuralları da çeşitli bilim dallarının “uygulama kaynakları”nda ele alınır. İnsanla insan arasındaki iletişim kurallarının sözlü, özellikle sözlü dil üzerine kurulmuş yazılı bölümü ise “dil bilgisi çalışmaları”nın konusunu oluşturur (Gemalmaz, 2010, s. 53-54).

Dil bilgisi öğretiminin birtakım temel amaçları bulunmaktadır. Bilinçaltında saklı duran dili bilinç düzeyine çıkartmak ve bunu kullanıma dönüştürmek; öğrencilerin etkili bir iletişim kurabilmeleri için dillerin işleyiş, biçim ve düzenini onlara kavratmak; ana dillerini sözlü ya da yazılı olarak doğru ve etkili bir biçimde kullanabilmelerini sağlamak, dil bilgisi öğretiminin temel amaçlarıdır (Altas, 2009, s. 41).

Sözcüklerin doğru, düzgün ve seri biçimde okunması dil bilgisi eğitimi ile gerçekleşebilen bir çalışmadır. Anlayarak okumak da yine önce dil bilgisi konu alanının sonra da, Türkçe dersinin konusudur. Cümle içinde sözcüklerin, paragraf içinde cümlelerin, parça içinde paragrafların anlamına, genel anlama katkısına yer verilerek metnin bütünüyle anlaşılması, dil bilgisi ile sağlanabilir. Sözcüklerin temel,

yan, terim ve mecaz anlamlarını bilmek; deyimleri, özlü sözleri, atasözlerini gerektiğinde yerli yerinde kullanmak da yine dil bilgisi kültürü ile doğrudan ilişkili konulardır (Özbay, 2009, s. 140).

Dil bilgisi öğretimiyle dilin dört becerisi sayılan okuma, dinleme, konuşma, yazma etkinlikleri birbirini tamamlamaktadır. Etkili bir dil bilgisi öğretimiyle diğer becerilerin öğretimi kolaylaşmaktadır. Diğer becerilerin etkili öğretimi de dil bilgisi öğretimini kolaylaştırmaktadır.

Türkçe öğretimindeki bütünlük ilkesine göre, çalışmalar düzenli bir sırayla yapılarak anlama, anlatma ve dil bilgisiyle ilgili becerilerin kazandırılmasına çalışılmalıdır (Sever, Kaya ve Aslan, 2008, s. 27).

Doğru konuşmak, yazmak, okumak ve dinlemek ancak dil bilgisi etkinlikleriyle sağlanabilir. Dil bilgisi kuralları sıralanarak, ezberlettilerle değil, her bir dil bilgisel biçim birimin işlevi sezdirilerek, anlatıma katkısı kavratılarak ve örneği uygulanarak hem iyi bir dil bilgisi öğretimi gerçekleştirilir, hem de başarılı bir Türkçe öğretimi sağlanmış olur (Sağır, 2002, s. 7)

Dil bilgisinden yararlanılarak düşüncelerin, duyguların daha doğru ve daha eksiksiz anlatılması mümkündür (Sağır, 2002, s. 19).

Dil bilgisinin, yabancı dil öğretiminde de önemli bir yeri vardır. “2500 yıl boyunca dil bilgisi öğretimi yabancı dil öğretimi terimiyle aynı anlamda kullanılmıştır. XV. yüzyıla -matbaanın icadına- kadar Latince öğretimi tamamen sözlü olmuştur. Bu dönemde dil bilgisi öğretimi ise dil bilgisi kurallarının “şiir formlarında sunulması” biçimindedir” (Rutherford’dan aktaran: Aydın, 1996, s. 4).

Yabancı dil öğretimi yöntemlerinde dil bilgisi önemini her zaman korumuştur. Dil öğretim yöntemleri içinde belki de dil bilgisi konusuna en fazla önem veren yöntem Bilişsel Yöntem’dir. Bu yönteme göre dilin yapısı konusunda yeterli bilişsel denetim oluşturabilen birey, dili kullanma olayını kendiliğinden oluşturacaktır. Öğrencinin öğrendiği dilin yapısını anlaması, o yapının kullanma aracı olmasından daha önemlidir. Buna göre, bir dili öğrenmek demek o dilin ses bilgisi, şekil bilgisi, sözcük bilgisi ve dil bilgisi özelliklerini öğrenmek demektir (Aydın, 1996, s. 5).

2.1.5.1. Ses bilgisi (phonology) öğretimi

Sesler anlamı olmayan; fakat anlamlı veya görevli gramer birlikleri yapmaya yarayan dil birlikleridir (Ergin, 2005, s. 30).

“Ses, esnek bir ortamın (özellikle havanın) titreşimlerinin işitme duyusu tarafından algılanabilen kısmı”dır (Gemalmaz, 2010, s. 175).

Ses bilgisi; insanlar tarafından konuşma amacıyla çıkarılan seslerin oluşum şekillerini; hece, kelime ve cümleleri meydana getirirken birbirleri üzerinde yaptığı etkileri; vurgu, ton, aralık bakımından eğilim veya amaca göre uğrayabilecekleri durumu; tek kelime ile telaffuz olayını inceler (Bilgegil, 2009, s. 282).

Ses bilgisi, dilin her boyutunda görülen seslerin yapıları, ses kuralları kadar, bu seslerdeki değişiklikleri de inceler. Ses bilgisi hem biçim bilgisiyle hem de cümle bilgisiyle ilişki içerisindedir; çünkü sözlerde görülen biçim bilgisi ve söz dizimiyle ilgili özellik ve değişiklikler, sözlerin ses yapılarıyla doğrudan ilişki içindedir (Karaağaç, 2010, s. 17).

Dil, ses ile ilgilidir ve sesin varlığı dile bağlıdır. Ses bilgisi, dilin ses olaylarını, değişikliklerini ve özelliklerini her bakımdan inceleyen koldur. Konuşma kuralları içinde önemli bir yer tutar. Türkçenin ses özelliklerini kavrayamayan öğrenci yerel ağızların yönlendirmesinden kurtulamaz (Tarahija, 2008, s. 90).

Her dilin kendine özgü birtakım sesleri vardır. Yabancıların Türkçeyi öğrenebilmesi için dildeki seslerin söyleniş biçimlerinin öğretilmesi önemlidir. Ses bilgisi kapsamında seslerin çıkış noktaları, oluşum şekilleri, telaffuzları, vurgu ve tonlama öğretilmeye çalışılır.

2.1.5.2. Şekil bilgisi (morphology) öğretimi

Şekil bilgisi, bir dildeki sözcük köklerini, ekleri, köklerle eklerin birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili diğer konularını inceleyen dil bilgisi dalıdır. Şekil bilgisinin temel öğeleri sözcük kökleri ve eklerdir (Korkmaz, 2009, s. 5).

Sözcüğün iç yapısının parçaları, anlam yapısının öğeleri olan şekil dediğimiz dil birliklerine morfem adı verilir. Tek başına bulunsun veya bulunmasın, anlamlı ve

görevli bütün şekiller, yani sözcüğün anlam yapısının bütün parçaları, sözcük bünyesindeki bütün morfolojik şekiller için kullanılır (Ergin, 2005, s. 105).

Şekil bilgisi (morphology) sözcüğü oluşturan kökleri, gövdeleri, ekleri; görevleri, çeşitleri ile tanır ve bu öğelerin cümle içindeki görevlerini inceler. Bunun için de;

✓ Sözcüklerin yapıları bakımından incelenmesine cümle çözümlenmelerinden sonra geçilmelidir.

✓ Bu incelemelerde önce sözcük kökleri, sonra ekler verilmelidir.

✓ Köklerin önemi, sözcükteki görevleri aktif öğrenmeyle öğrencilere buldurularak belirtilmeli; önem ve görevlere bağlı olarak köklerin özellikleri, çeşitleri parçalardan hareketle uygulamalı olarak sezdirilmelidir.

✓ Köklerden sonra, kavranması daha kolay olan çekim eklerine yer verilmelidir.

✓ Çekim eklerinden sonra yapım eklerinin görevleri ve çeşitlerine geçilmelidir (Sağır, 2002, s. 50).

2.1.5.3. Sözcük bilgisi (vocabulary) öğretimi

Sözcük, anlamı veya görevi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur (Ergin, 2005, s. 95).

Sözcükler dilin temel öğeleridir. Sözcüklerden yararlanılarak cümle kurulur ve yeterli bir anlatıma ulaşılır. Varlıkları, kavramları karşılayan sözcükleri tanıyıp yeri geldiğinde de doğru yerde, doğru olarak kullanmak çok önemlidir (Sağır, 2002, s. 44).

Sözcük bilim, dilin söz varlığını yani sözcüklerini türetmede görev alan biçim birimlerini, bileşik sözcük, deyim, atasözü, kalıplaşmış söz gibi öğelerini incelemeye yönelik, bu öğelerin kökenlerini, oluşumlarını araştırarak biçim ve anlam açısından gelişmelerini saptamaya çalışan bir dil bilim dalıdır (Aksan, 2003, s. 15).

Sözcük bilgisinde dilimizdeki sözcük türleri, sözcüklerin kurulma yolları, uğrayacakları değişiklikler, başka bir sözcüğün yerini tutma durumları, çekimleri, bir bileşik söz içinde yer alırken gösterdikleri farklı eğilimler söz konusu edilir (Bilgegil, 2009, s. 162).

Sözcük dağarcığının geniş olması dili kullanmayla ilgidir. Dili kullanma, sadece konuşma ve yazma değildir. Dil; konuşma, yazma, dinleme ve özellikle okuma yoluyla kullanılır. Sözcük dağarcığı da bu bütünlük içinde geliştirilir. Sözcük kapasitesi geniş insan, dili de çok rahat, işlek ve akıcı kullanır (Tarahija, 2008, s. 91).

2.1.5.4. Söz dizimi (syntax) öğretimi

İletişimde anlam ilişkileri anlam ve görev öğelerinin birlikte kullanılmasıyla belirtilir. Bu birlikte kullanma işlemine dilin sentaksı (öge dizimi = ses dizimi ve söz dizimi) ve kullanımı düzenleyen kurallara da “dilnin sentaks kuralları” denir (Gemalmaz, 2010, s. 181).

Bir dilde sözcüklerin bir grup veya cümle oluşturacak biçimde bir araya gelmelerinin kurallarını, bu grupların cümle içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle yapılarını inceleyen dil bilgisi bölümüne söz dizimi (cümle bilgisi, sentaks) denir (Aktan, 2009, s. 1).

Söz dizimi, bir sözcüğün veya bir sözcük grubunun diğer bir sözcük veya sözcük grubuyla birleşmesini konu edinir. Bu bilim dalı sözcük birleşmelerini inceler (Bilgegil, 2009, s. 15).

“Türkçe dil bilgisi öğretiminin ağırlıklı konusu cümle bilgisidir. Bu bölümde cümleler; kurucuları, yan cümle ve cümlecikleri, yapıları, anlamları ve sıralanışları bakımından bu başlıklar altında incelenmektedir” (Sağır, 2002, s. 53).

Cümlenin oluşmasında belli kurallar vardır. Bu kurallara uyulmadığı takdirde anlatım bozuklukları ortaya çıkar. Cümle, adından da anlaşıldığı gibi bütün yani anlam bütünü demektir. Anlam bütünü ele alırken, onu oluşturan diğer öğelerin de sağlam olmasına dikkat edilmelidir. Türkçe cümle yapısı, Ural - Altay dil ailesinden olması nedeniyle özne başta, tümleçler ortada ve yüklem de sondadır. Cümle öğretiminde Türkçenin yabancı dillerden bu farkını belirtmeliyiz. Cümle bilgisinin öğretilmesiyle yabancı dillerin de kolay öğrenilmesi sağlanır (Tarahija, 2008, s. 92).

Türkçede söz diziminin en belirgin özelliği, sözcük gruplarında ve cümlede ana ögenin genellikle sonda bulunmasıdır. Bu özellik, Türkçeyi diğer birçok dilden, örneğin Hint-Avrupa dillerinden ve Arapçadan ayırır, Moğolca, Mançu - Tunguzca gibi bugün köken birliği tartışılan bazı dillere yaklaştırır (Karahan, 2006, s. 9).

Cümle öğretiminin dayandığı temel ilke; bütün bir anlam taşıyan birimin yani cümlelerin öğrenciye verilmesidir. Öğrenciye metinler aracılığıyla anlayarak okuma öğretimi yapılmalıdır. Yapılacak tüm okuma - yazma çalışmaları anlamlı cümlelerle gerçekleştirilmelidir (Güneş, 2003, s. 43).

2.1.6. Kıpçaklar

Altın Orda devletinin kuruluşundan önce, XI. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar, bugünkü güney Rusya bozkırları, göçebe bir hayat yaşayan ve buranın gerçek sahibi olan Kıpçak Türk boyu tarafından ele geçirilmiştir. Sahanın öz halkına oranla Volga Nehri'nin aşağı kısmından başlayarak Don ve Dinyeper Irmakları arasına yayılan bu saha, Arap ve Fars kaynaklarında sadece Deşt-i Kıpçak adıyla geçtiği hâlde, nedense Kıpçak sözcüğü Rus ve Bizans tarihçileri tarafından kullanılmamıştır. Bu milletin adı için eski Bizans kaynaklarında Koman / Kuman (Comani), tarihî Rus kaynaklarında Polovets, Macar kaynaklarında ise Kun sözcüğü kullanılmıştır. Bu adların ortak anlamı “sarı, sarımsı, solgun”dur. Bu sözcük Türk boyuna sırf sarı saçlı olmalarından dolayı verilmiştir. Bizans kaynaklarında Kuman terimi ilk defa 1078’de kullanılmıştır. Bu Türk topluluğu İslam dünyası, güney Kafkasların Hristiyan halkları, Moğol ve Çinlilerce Kıpçak (Kıbçak, Kıfşak) olarak kaydedilmiştir. Kıpçak sözcüğünün kökeniyle ilgili henüz kesin bir sonuca varılamamıştır (Caferoğlu, 1984; Argunşah, Yüksekaya ve Tabaklar, 2010).

Kıpçak sözcüğü Türkçe yazılı kaynaklarda Şine Us / Moyun Çor Kağan Yazıtı’nda geçmektedir. Bu yazıtta geçen “*türük kıpçak elig yıl olurmuş*” “Türk Kıpçak elli yıl hüküm sürmüş.” (Mert, 2009) cümlesi Kıpçaklar hakkında bilgi vermektedir.

“Deşt-i Kıpçak Farsçada Kıpçak bozkırı anlamındadır. XI. yüzyılda yaşayan İranlı yazar Nasır-i Hüsrev “Divan”ında Harezmi’nin kuzeydoğu sınırına kadar sokulan bozkıra “Deşt-i Kıpçak” adını vermiştir” (Browone’dan aktaran: Ahincanov, 2009, s. 17).

Kıpçak (Kuman) Türkleri, 9-11. yüzyılda sınırları doğuda İrtiş Irmak’ından başlayarak Batı Sibiryayı Karadeniz’in kuzey bozkırlarını içine alan ve güneyde Kırım’dan Kuzey Kafkasya’daki Kuban ve Terek Irmakları’na kadar, kuzeyde Orta İdil sahasına kadar uzanan alanlarda yaşamaktaydı (Kafalı’dan aktaran: Özyetgin, 2002, s. 21). Sınırları ana hatlarıyla çizilen bu geniş coğrafyada yaşayan ve göçebe hayatının

getirdiği alışkanlıkla yerleşik düzene tam olarak geçemeyen Kıpçak Türkleri, çeşitli nedenlere bağlı olarak birçok Türk ve yabancı milletle ilişki içinde olmuş, yerleştikleri sahalardaki etnik unsurlarla karışarak kolonize bir toplum olarak varlıklarını her zaman sürdürmüşlerdir (Özyetgin, 2002, s. 21).

Cengiz Han'ın torunu Batu Han 1241 yılında Altın Orda Devleti'ni kurana kadar Kıpçaklar bu geniş coğrafyada yaşamış, fakat siyasi bir birlik oluşturamamış ve merkezî bir devlet kuramamışlardır. 1241 yılından sonra Altın Orda devletinin baskın unsuru olarak yaşamışlar, bir kısmı da Mısır ve Suriye'ye yerleşerek Memluk Devletini kurmuşlardır (Argunşah *vd.*, 2010, s. 171).

Kıpçakların, Altınordu Devleti'nin yönetim birimlerinde ve genel ekonomisi içerisinde de etkin rol aldıkları görülmektedir. Altınordu Devleti'nde askerî güçlerin yapısı Cengiz Han'ın ordusuyla aynıdır. Bu orduda tümen beyleri, bin beyleri, yüz beyleri, on beyleri bulunmaktadır. Böyle bir sisteme sahip olan bu devletin gerek askerî, gerekse yönetim mekanizmasının önemli yerlerinde Moğolların yanı sıra Kıpçakların da yer aldığı tarihî kaynaklarca sabittir (Yakubovskiy'den aktaran: Gökbel, 2000, s. 89).

Kıpçakların merkezi konumundaki Harezmi Altın Orda'nın diğer Kıpçak Türklerinin yaşadığı devletler ve sahalarla da siyasi ve kültürel ilişkileri olmuş, bu sahalardaki dile ve kültüre katkı sağlamışlardır. Bunların en başında, Mısır - Suriye bölgesinde Kıpçaklar tarafından kurulmuş Memluk Devleti gelmektedir. Siyasi ve ticari nedenlerle sürekli canlı olan Altın Orda - Memluk sahasındaki ilişkilerin, Mısır - Suriye bölgesindeki Kıpçak egemenliğinin güçlenmesinde, buradaki Kıpçak dilinin ve kültürünün yayılmasında önemli rolü olmuştur (Özyetgin, 2001, s. 23).

Orta Asya'da Moğollar ile değişen siyasi ve idari düzen nedeniyle Kıpçak Türklerinin büyük kısmının daha iyi maddi şartlar için Mısır - Suriye sahalarna paralı asker olarak geldikleri veya getirildikleri görülür. Orta Asya'dan gelen bu paralı askerler içinde Kıpçaklar yanında Harezmi sahasından Kanglı ve Karluk Türkleri de yer almaktaydı. Ancak Mısır - Suriye sahasına Türk unsurunun ilk olarak yerleşmesi, Kıpçak Türklerinden önce Türkmen (Oğuz) Türkleriyle başlamıştır. Mısır - Suriye sahasındaki dile ve etnik duruma

bakıldığında alt katman olarak Türkmen unsuru dikkati çekmektedir (Özyetgin, 2001, s. 27).

Memluk devletine gelen Türklerin büyük çoğunluğu sadece serbest bir asker değil, çoğu kez kendi istekleriyle Altın Orda topraklarından satın alınan kişilerdi. Kıpçak olan bu Memluklar Kırım limanlarından Mısır'a sevk ediliyor, oradan da bölgenin yöneticileri tarafından satın alınarak askerî eğitimden geçiriliyorlardı. Bu köleler sahip oldukları atları, askerî giysileri ve silahlarıyla idarecilerin hizmetinde birçok hakka sahiptiler. Türk köleler sahip oldukları özellikler, yetenekleri ve cesaretleri sayesinde kısa zaman içinde Memluk Devleti içinde seçkin bir sınıf oluşturmuşlar ve devlet teşkilatında önemli konumlara gelmişlerdir (Özyetgin, 2001, s. 24).

Memluk Devletinin yönetici kesimini oluşturan Türkler uzun süre bölgede gücü ellerinde bulundurmasına rağmen zamanla güçlerini kaybederek varlıklarını devam ettirememişlerdir.

Diğer taraftan uçsuz bucaksız bir sahaya sahip Deşt-i Kıpçak'taki devlet, Kuşan Hanlığı'nın kaderini paylaşmış ve sonuçta dağılmıştır. Avrupa'da Avstrazya, Almanya, Bavarya, Burgunda, Bohemya gibi pek çok Türk devleti ortaya çıkmıştır. Asya'da da ortaya çıkan yeni devletlerin sayısı az değildi. Uzun zaman boyunca uğruna kan akıtılan geniş Deşt-i Kıpçak topraklarında bu sefer sadece kırık dökük parçalardan oluşmuş devletler bulunmaktadır (Adji, 2002, s. 291).

2.1.7. Kıpçak Türkçesi ve bu döneme ait eserler

Kıpçak Türkçesi, Orta Türkçenin batı grubuna giren eski bir koludur. Kıpçaklar kendilerinden önce Doğu Karadeniz'e göç eden boyları da bünyelerinde toplayarak Batı Türkçesinin kuzey kanadını oluşturmuşlardır (Toparlı ve Vural, 2004, s. 2).

Kıpçak (Kuman) Türkçesi hem tarihte hem günümüzde oldukça geniş bir coğrafi alana yayılmış durumdadır. Kıpçaklar kuzeyde Deşt-i Kıpçak bölgesi ve güneyde Mısır ve Suriye'de köklü medeniyetler kurarak oldukça önemli eserler vermişlerdir.

Kıpçak Türkçesi, hem 13-15. yüzyıllarda Altın Orda Devleti'nin içerisinde bugünkü Rusya, Ukrayna ve Kafkaslar'da yaşayan Kıpçakların dili olmuş, burada İtalyan ve Almanlar tarafından yazılan Kodeks Kumanikus (Codex Comanicus) adlı

eseri oluşturmuş hem bu coğrafyada uzun asırlar Ermeni harfleriyle gelişmiş bir yazı dili meydana getirmiş hem de Müslüman Memluk Kıpçaklarının edebî dili olarak 13. yüzyılın ortalarından 16. yüzyılın başlarına kadar Mısır ve Suriye’de konuşma ve yazı dili olarak varlığını sürdürmüştür (Argunşah *vd.*, 2010, s. 175).

“Kıpçak Türkçesi terimiyle, Kıpçak konuşma dili değil, Memluk sahasında yazılmış olan eserlerin dili kastedilmektedir. Kıpçak konuşma dili bu eserlere hemen hemen hiç yansımamıştır. Memluk Kıpçak eserleri kendi dönemlerinin ölçünlü diliyle yazılmışlardır” (Ercilasun, 2007, s. 399).

Kıpçak lehçesine ait bağımsız eserlerin yazıldığı ilk dönemler, Türk dili için önemli bir dönüm noktasıdır. (Kök)Türk, Uygur, Karahanlı çizgisinde tek bir kol hâlinde gelen Türkçe, Harezmi döneminde XIII. yüzyılda hareketlenip XIV. yüzyılda belirgin kollara ayrılmıştır. Aynı dönemlerde Harezmi merkez olmak üzere kuzeyde Harezmi - Altınordu, Altınordu - Kıpçak, Kuman - Kıpçak isimleri altında gelişmeler görülürken aynı kola paralel bir gelişme de güneyde ortaya çıkmıştır (Gökbel, 2000, s. 165).

“Kıpçak (Kuman) Türkçesi üç ayrı diyalekte ayrılmaktadır: Kuman diyalekti, Memluk Kıpçakçası, Ermeni Kıpçakçası” (Tekin ve Ölmez, 2003, s. 41). XIV. yy.da yazılmış olup o dönemdeki Kıpçakların konuşma dilini yansıtan Codex Comanicus adlı eser Kuman diyalektiyle yazılmıştır. Memluk Kıpçakçası Suriye ve Mısır’da egemenlik kuran Kıpçakların (Memlukların) dilidir. Bu diyalekt daha çok saray dili olarak dar bir alanda kullanılmıştır. Memluk Kıpçakçasıyla sözlük ve gramer, din, edebiyat, askerlik ve baytarlık sahalarıyla ilgili oldukça zengin eserler verilmiştir. Ermeni Kıpçakçası, Ermenilerin Kıpçaklarla bir arada yaşamaları sonucunda Ermenilerin Kıpçakların konuşma ve yazı dilini benimsemeleriyle oluşmuştur.

“Oluşumuna göre Gregoryan Kıpçakların dili, yine kendi ifadelerine göre Kıpçak Türkçesidir. Bu dil Kırım topraklarında gelişimini devam ettirmiştir. Yapı özelliklerine göre Karay Türkçesinin Trakay ağzına, Kuman Türkçesine, Urum Türkçesine ve Kırım Tatar Türkçesinin Yalıboy ağzına yakındır” (Garkavets’ten aktaran: Altınkaynak, 2006, s. 14). Bu dönemde Ermeniler kendi alfabeleriyle Kıpçakça metinler yazmışlardır. Bu diyalektle yazılan eserler daha çok resmî belge ve kayıtlardır.

Kuman ya da Kıpçak Türklerinin kültür hareketlerine ilişkin bize kadar gelen bazı değerli eserler bulunmaktadır. Bunlar sınır bilmez Kıpçak boylarının çeşitli yerlerde: Mısır'da, Suriye'de, Kırım'da güney Rus steplerinde ve benzeri yerlerde millî kültüre katıldıklarının en iyi tanıklarındır. Türk dili ve leksikolojisinin gelişmesinde inkâr edilemez rolleri olmuştur. Kıpçak sahasına ait şimdiye kadar ele alınmamış bir yığın eser vardır (Kun'dan aktaran: Caferoğlu, 1984, s. 158).

2.1.7.1. Memluk Kıpçakçasıyla yazılan eserler

Savaşçı özellikleri dolayısıyla Kafkaslardan getirilip Abbasi ordusunda görevlendirilen Kıpçaklar, bir müddet sonra bölgede gücü ellerine geçirerek yönetimi devralmışlar; Mısır, Suriye ve Filistin'de bağımsız bir Türk devleti kurmuş; egemenliklerini de Osmanlıların bölgeye hâkim olduğu zamana kadar sürdürmüşlerdir. Merkezi Mısır olan Memluk Devleti kurulduğu coğrafyada üstün bir kültür ve medeniyet meydana getirmiştir.

Memluk devletinde resmî dil ve saray dili Türkçedir. Popüler bir dil konumuna yükselen Türkçe ile verilen eser sayısı bu coğrafyada bir hayli artmıştır. Bu dönemde kaleme alınan eserlerde Kıpçak Türkçesinin ağız özelliklerinden ziyade dönemin standart yazı dili olan Oğuz - Kıpçak karışımı dil kullanılmıştır.

Memluk Kıpçak Türkçesi eserleri genel olarak iki gruba ayrılır: Birinci grup sözlük ve gramer kitapları, ikinci grup ise edebî, ilmî, dinî ve askerî eserlerden oluşmaktadır. Sözlük ve gramerler Arap kökenli dil bilimciler tarafından Araplara Türkçeyi öğretmek üzere kaleme alınmıştır (Argunşah *vd.*, 2010, s. 186). “Türkmen - Kıpçak özellikli Türk dilinin Mısır - Suriye bölgesinde giderek artan önemi, Araplar tarafından bu dillerin öğrenilmesi ve araştırılması gerekliliğini ortaya koymuş ve bu yolda o dönemin Türkçesini ortaya koyan birçok gramer ve sözlük kitabı yazılmıştır” (Özyetgin, 2001, s. 33). Türkçenin Mısır ve Suriye'de büyük bir önem kazanmasıyla Araplara Türkçe öğretmek üzere Arap bilginler tarafından gramer - sözlük niteliğinde çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Arapçanın dil bilgisi kurallarına uygun olarak hazırlanan bu eserler, içerdikleri gramer bilgileri ve Türkçe sözcükler bakımından Türk dili tarihi için büyük birer hazine niteliğindedir (Toparlı, Çögenli ve Yanık, 1999, s. III).

Türkçe öğretimi tarihinde önemli bir yere sahip olan bu gramer ve sözlüklerin bir kısmı Türkler bir kısmı ise Araplar tarafından kaleme alınmıştır. Birçok yönden

birbirine benzer yöntemler kullanılan bu eserler o dönem Türkçeye gösterilen ilgiyi göstermektedir. Aynı toplum içerisinde bir arada yaşayan Araplar ve Türkler siyasi, ilmî, ticari gerekçelerle birbirleriyle iletişim kurabilmek amacıyla dil öğretimi kitapları hazırlamışlardır. Bu eserlerde daha ziyade iletişim dilini öğrenmek ve öğretmek amaçlanmakla birlikte birkaç eserde (Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye, El-Kavânînu'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye vs.) ileri ve akademik düzeyde Türkçeyi öğretmek de hedeflenmiştir.

Türklerin Mısır'da hâkimiyet kurmasıyla birlikte Arapça konuşan yerli halk yeni egemen gücün ana diliyle ciddi oranda ilgilenmeye başlamıştır. Bu nedenle hazırlanan çalışmalar, tamamıyla Arap dil bilimi prensipleri üzerine kurulmuştur. Bundan dolayı dil bilgisi bölümleri beklentilerimize uygun değildir. Fakat kelime hazinesi 11.000'i aşan söz varlığıyla oldukça önemlidir (Gabain, 1979, s. 120).

Kıpçak dönemi eserlerinden El-Kavânînu'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye adlı eserde Türkçenin önemi hakkında şu sözler dile getirilmiştir:

Tazî lisanından sonra Türkçeden daha iyi ve daha heybetli hiçbir dil yoktur. El-vevm bu lisana rağbet, eski zamandakinden daha fazladır, çünkü ümeranın ve sipeh-sâlârin çoğu Türk'tür, herkesin muhtaç ve talip olduğu devlet ve servet ve nimet onlardadır. Asiller ve büyükler ve onların evlatları Türklerin hizmetindedirler ve onların devleti sayesinde mesut ve muhteremdirler (Toparlı *vd.*, 1999, s. V).

Kıpçak sahasının Türk diline hizmeti, yalnız elimize geçen eserlerle ölçülemez. Bunları tamamlayan ve Türklüğü bütün kültür, gelenek ve kült unsurları ile tanıtan ve değerleri her zaman takdir edilecek olan Kıpçak sözlükleri de vardır (Caferoğlu, 1984, s. 187).

Çağına, dil sahibi toplulukların yurtlarına, temasta buldukları komşu milletlerin kültür seviyesine ve özellikle sözcük alışverişine göre ayarlanan sözlükçülük, Türkler için de aynı metod ve sistemi kullanmış, Türk boylarının dil ve kültür sahasındaki değer, verim ve kabiliyeti üzerine kurulmuştur. Kıpçak illerinde Türk sözlükçülüğü hem pratik hem de teorik gayelerle ele alınmıştır (Safran, 1993).

XIII. yy.dan sonra, Ortadoğu bölgesinde Karadeniz'in kuzeyinde olduğu gibi çok önemli bir yönetici dili olan Kıpçak Türkçesinin Arapça bilen yerli halka tanıtılması

amacıyla yazılan sözlük ve gramer kitapları aslında Kıpçak Türkçesinin izlenebileceği geniş bir külliyatı bugüne kadar ulaştırmıştır (Öner, 1998, s. XIX).

Memluk Kıpçakçasıyla yazılan Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye, Bulgatü'l-Müştâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak, El-Kavânînu'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye, Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye gibi eserler yukarıda bahsedilen sözlük ve gramer kitaplarıdır.

Mısır Memlukları döneminin gramer ve sözlükleri yerli ve yabancı araştırmacıların dikkatini çekmiş ve bu eserler üzerinde oldukça başarılı çalışmalar yapılmıştır.

2.1.8. Yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili Memluk Kıpçakçasıyla yazılan eserler

2.1.8.1. Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye (Türk Dilinde Temiz Armağan)

TZ, şimdiye kadar bilim dünyasınca başka hiçbir eserde rastlanmayan Türk dilinin birçok gramer kuralı ve başka hiçbir diyalekte görülmemiş birçok sözcüğün ilk defa gözler önüne serildiği bir eserdir (Atalay, 1945, s. XI).

Söz konusu eser, bu dönemde Türk diline ilişkin yazılmış olan gramer ve sözlükler gibi Türkler ile Arapların bir arada yaşayabilmesi, anlaşabilmesi ve çalışabilmesine katkı sunmak amacıyla yazılmıştır (Al-Türk, 2006, s. 5).

Eserde bir tek Arapça sözcüğün genellikle üç, dört veya beş Türkçe sözcükle karşılanması ve Kıpçak ile Türkmen diyalektleri arasındaki farkların yerlerinde gösterilmesi eserin üstünlüğünü ve önemini belirtmektedir (Atalay, 1945, s. XII).

Sözlük ve dil bilgisi bölümlerinden oluşan bu eser başlıca iki bölüme ayrılmıştır. Giriş kısmında önce Tanrı'ya övgü ve yakarış, sonra da peygambere, onun ailesine ve arkadaşlarına övgü; cennette ebedî kalmayı temenni eden dua yer alır. Daha sonra dilin önemi ve Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye'nin hazırlanışı, yazılış gerekçesi ve içeriği hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Kıpçak diyalektinin 23 sesi tanıtılarak seslerin telaffuzu, kullanılış şekli ve çıkış / teşekkül noktaları hakkında

birtakım bilgiler sunulmuştur. Giriş kısmı günümüz sözlükçülüğüne oldukça yakın bir tarzda oluşturulmuştur. Ardından sözlük kısmına geçilip sözcükler sıralanmıştır. Kitabın en sonunda da “*Tanrı daha iyisini bilir. Tanrının esenliği ulu peygamberimiz Muhammed üzerine ve onun ailesine ve yakınlarına ve arkadaşlarına olsun*” ibaresi yer almaktadır.

Eserde yer alan sözcükler alfabeye göre sıralanırken isim ve fiil diye iki ayrı başlık altında incelenmiştir. Eserin bir bölümünde sözcükler örgenler, at don renkleri, at koşumu takımı, yeryüzü ve onunla ilgili olanlar, yeygiler, yer ve zaman zarfı, yönler adı altında konularına göre de (tematik) tasnif edilmiştir. Ele alınan fiiller, Arap gramerciliğinin etkisiyle tıpkı DLT’de olduğu gibi fiilin görülen geçmiş zaman kipine göre çekimlenmiştir.

Örnek:

ارسل *ıydı*: Gönderdi, اكرم *avurladı*: Ağırladı, شاب *ağardı*: Kocaldı

Eserde 3000’e yakın Türkçe sözcük vardır. Bunlardan 977 tanesi basit ve 96’sı bileşik olan fiil kökleridir. Arapça sözcükler siyah, Türkçe sözcükler kırmızı renkli mürekkeple yazılmıştır (Atalay, 1945).

Eserin sözlük bölümündeki tasnif alfabetik sıraya göre yapılmıştır. Alfabeye göre sıralanan her bölüm kendi içerisinde isim ve fiil diye iki kısma ayrılmıştır. Fiil kategorisinde yer alan sözcükler Arap sözlükçülüğüne uygun olarak fiilin görülen geçmiş zaman kipine göre hazırlanmıştır. Eserdeki isimler kavram alanlarına göre sınıflandırılarak anlamca birbiriyle ilişkili sözcükler birlikte sıralanmıştır. Arapça sözcüklerin yazımında harekeler pek kullanılmamasına rağmen bazı sözcüklerde şedde, üstün, esre, med, cezim gibi harekeler kullanılmıştır. Kullanılan bu harekeler sözcüğün başka sözcüklerle karıştırılmasını engellemek için konulmuştur. Yazımı karıştırılmayacak sözcüklerde hareke kullanılmamıştır. Türkçe sözcüklerde ise harekeler genellikle kullanılmıştır. Sözcüklerin sıralamasında Arapça sözcüklerin ses sistemine uygun bir yöntem izlenmiştir.

Örnek:

زوق *bezendi*: Süslendi, سنة *kugu*: kuğu

“Kitabın yazılış tarihi kesin olarak bilinmiyor ise de ilk sahifenin başındaki iki satırlık bir çıkartmadan herhâlde Hicri 829 tarihinden önce yazılmış bulunduğu anlaşılmaktadır” (Atalay, 1945, s. XIII).

Eser üzerinde yerli ve yabancı birçok araştırmacı çalışma yapmış olmasına rağmen ilk ilmî yayını Besim Atalay yapmıştır. Et-Tuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye adıyla 1945 yılında TDK yayınlarından çıkan bu eser; tercüme, gramatikal dizin ve tıpkıbasımdan oluşmaktadır.

2.1.8.2. Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk (Türklerin Dilini Anlama Kitabı)

“Kitâb al-idrak li-lisân al-Atrâk Türk diline ait en eski ve en kıymetli eserlerden biridir” (Caferoğlu, 1931, s. XI). Gırnatalı Arap dilci Ebu Hayyan bin Yusuf tarafından Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla 14. yy.da Kahire’de kaleme alınmıştır.

1256'da Gırnata'da doğan Ebû Hayyan, Arap dilindeki sarf, nahiv, hadis, tefsir, usûl-i fikh ve kelâm gibi alanlarda dersler almış; pek çok ülkeyi gezip bilgi ve görgüsünü arttırdıktan sonra Mısır'a gelerek dersler verme ve kitap yazmayla meşgul olmuştur. Tanınmış bir dilci ve şair de olan Ebû Hayyan 1344'te Kahire’de ölmüştür (Özyetgin, 2001, s. 42-43).

Eserin yazılış amacı ve şekli hakkında Ebu Hayyan kitabın girişinde şu bilgilere yer vermiştir:

Bu kitabı yazmanın amacı Türk dilini sözlük, dil bilgisi ve söz dizimi yönünden ele almaktır. Bu sözlüğü sözcükler şeklinde hazırladım. Bu kitapta sözlük hakkında bildirilen bilgilerin tümü nakil ve rivayet konusunda sözüne güvendiğim kimselerden alınmıştır. Bunları ilginç bir tarzda düzenleyip kitaba aldım. Bu kitapta söz dizimi ve dil bilgisi konusunda söylediklerim de kendimden önce gelenlerden birini örnek almak şeklinde meydana gelmiş olmayıp istek ve soru yoluyla kendim ortaya çıkardım. Adı geçen dilde emelime eriştim ve aynı dilde birinciliği kazandım. Bundan dolayı da kitabımı “Kitabü'l-İdrak li-Lisanü'l-Etrak” adıyla adlandırdım (Caferoğlu, 1931, s. IX).

Bu eser Türkçe (Kıpçakça) - Arapça sözlük ve dil bilgisi şeklinde düzenlenerek Türkçe bilmeyenlere özellikle Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla kaleme alınmıştır. Eser sözlük ve dil bilgisi olmak üzere iki bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Dil bilgisi

bölümü de ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz dizimi olarak üçe ayrılmıştır. Sözlük bölümü alfabetik sıraya göre dizilen yaklaşık 3500 sözcüğü içermektedir.

Sözlükte kelimeler genellikle Kıpçak ve Türkmen diye ikiye ayrılmasına rağmen az da olsa Tatar, Bulgar, Toksuba, Uygur ve Türkistan gibi diğer Türk lehçelerine de temas etmiştir ki bu da o devirde Mısır Türkleri arasında bu lehçeleri bilen kişilerin var olduğunu göstermektedir (Caferoğlu, 1931, s. IX). Sözlükte yer alan isim ve fiiller karışık olarak dizilmiştir. Fiiller görülen geçmiş zaman kipinde üçüncü tekil şahıs, emir kipinde ise ikinci tekil şahıs biçiminde yer almaktadır.

- Görülen geçmiş zaman kipine örnek:

dözdü: Sabır ve tahammül etti.

bitidi: Yazdı.

- Emir kipine örnek:

ırı: Gönülden uzaklaştır!

oz: İleri geç, yetiş!

İsimler ise çeşitli kök ve gövdeler hâlinde kullanılmıştır. Aynı kökten gelen çeşitli türeme şekilleri mevcuttur.

Türkçe bir sözcüğün karşısına genellikle Arapça bir sözcük yazılmakla birlikte bazen cümleler de yazılmıştır.

Dil bilgisi bölümünde açıklanan konularla ilgili örnek ifadeler eklenerek konunun detayına inilmiştir.

Eserin üç nüshası vardır. Beyazıt Umumî Kütüphanesi Veliyüddin Efendi bölümünde bulunan yazma 1335 yılında istinsah edilmiştir. Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır ve harekelidir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki yazma 1402 yılında Ahmed bin Sâfî tarafından Lâzkiye'de istinsah edilmiştir. Bu nüshada da Türkçe kelimeler harekeli olup kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Üçüncü nüsha Kahire'de Dârü'l-Kütüb Kütüphanesinde bulunmaktadır (Özyetgin, 2001, s. 53).

Eser üzerinde yapılan ilk çalışma Ahmet Caferoğlu tarafından hazırlanan *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*¹'tir. Caferoğlu iki ayrı nüshayı karşılaştırarak çalışmasını hazırlamıştır.

Veled İzbudak, *El-İdrâk Haşiyesi*² adlı eseriyle bazı haşiyeleri yayımlamıştır.

*Ebu Hayyân, Kitâbu'l İdrâk li Lisâni'l-Etrâk, Fiil: Tarihi Karşılaştırmalı Bir Sözlük ve Gramer Denemesi*³ adlı kitabında A. Melek Özyetgin eserde geçen fiilleri tarihî ve çağdaş Kıpçak Türkçesi ile karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

2.1.8.3. El-Kavânînu'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye (Türk Dilinin Genel Kuralları)

15. yy. başlarında Kahire'de yazıldığı tahmin edilen bu eserin yazarı belli değildir. Ancak eserin giriş kısmında yazarın söylediği “*Ben ne Türküm ne de Türk oğullarıdanım, onların ülkelerine de gitmedim. Benim bilgim; onlarla çok düşüp kalkmam ve birlikte olmam sebebiyle kendilerinden duyduklarıma dayanmaktadır. Allah'tan beni hatadan korumasını, yanlışlarımı bağışlamasını ve kusurlarımı örtmesini dilerim*” (Toparlı vd., 1999, s. 1) sözlerinden Türk olmadığı tahmin edilmektedir. Buna rağmen bu kişinin Türk dilini iyi derecede bildiği söylenebilir.

KK'nin diğer Memluk sahası gramer ve sözlüklerinden ayrılan en önemli yönü, eserin sözlük içermeyip sadece gramerden oluşmasıdır. Ancak gramer içinde yer yer sözcük listeleri verilmiştir. Eser; fiil, isim ve ekler üzere üç bölüme ayrılmıştır. Sonuç kısmında da fiillerin teklik 2. şahıs emir biçimleri liste hâlinde verilmiştir (Ercilasun, 2007, s. 389).

Sözcük listelerinden şu örnekler verilebilir:

Kuşlar	Meyveler
<i>kuş</i> : kuş	<i>yemiş</i> : meyve
<i>tavuk</i> : tavuk	<i>armut</i> : armut
<i>bedene</i> : bildircin	<i>yüzüm</i> : üzüm
<i>karakuş</i> : kartal, tavşancıl kuş	<i>havya</i> : ayva
<i>çıfçak</i> : serçe	<i>zerdeli</i> : kayısı

¹ İstanbul, 1931.

² Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1936.

³ KÖKSAV, Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi, Ankara, 2001.

Eser yaklaşık olarak 500 sözcük içermektedir. Diğer eserlere oranla daha az söz varlığına sahip olan bu eser Araplara iletişim Türkçesini öğretmeyi amaç edinmiştir. Bununla birlikte yer yer ileri düzey Türkçe öğretimine yönelik bilgilerin verildiği de görülmektedir.

Örnek:

Olumsuzluk eki şart ekinden önce gelir. Birincisinde; *sen turmassaḡ men daḡı turmasaydum* (Sen ayakta durmasaydın ben de durmazdım) denilir. *daḡı*, dahi anlamındadır, pekiştirme ve sözün güzelleşmesi için kullanılır. Düzgün konuşanlar *da* diyerek */-gı/*'yı söylemezler. İkincisinde; *sen turmasaydıḡ turdum men* (Sen ayakta durmasaydın ben dururdum) denilir (Toparlı *vd.*, 1999, s. 28).

KK'de Türkçe sözcükler kırmızı mürekkeple, Arapça sözcükler de siyah mürekkeple yazılmıştır. Türkçe sözcükler kolay okunması amacıyla harekeli olarak yazılmıştır.

“Arap gramerciliği ile Arapçanın yapısı ön planda tutularak kaleme alınan eserde Türk gramerciliği ile Türkçenin yapısına aykırı birçok husus dikkati çekmektedir” (Toparlı *vd.*, 1999, s. IV).

Yazarın Türkmence ve Türkçe hakkında yaptığı uyarı dikkat çekicidir. “Türkmence Türkçe değildir. Bundan dolayı bazı yerlerde dikkatli olman, sakınman ve konuşmaman için seni uyarıyorum. Çünkü Türkmence, Türklerce müstehcen ve onu konuşan ise hakir sayılmaktadır” (Toparlı *vd.*, 1999, s. 7). Bu sözler o dönemde Kıpçak Türkçesinin Türkmen Türkçesine göre üstün görüldüğünü ve Türkmence konuşanlara iyi gözle bakılmadığını göstermektedir.

Eserin var olan tek nüshası İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa bölümünde bulunmaktadır.

Eser, ilk olarak 1928'de Kilisli Muallim Rıfat Bilge'nin çalışmasına, Fuat Köprülü'nün yazdığı ön sözle Türkiyat Enstitüsü yayını olarak basılmıştır.

Recep Toparlı, Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık tarafından eser 1999'da TDK yayını olarak basılmıştır. Bu basımda eserin çevirisi, gramatikal dizini ve metnin tıpkıbasımı bulunmaktadır.

2.1.8.4. Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî (Türkçe, Farsça ve Moğolcanın Bütün Çevirmenlerinin Kitabı)

Eser, Konyalı bir Türk olan Halil bin Muhammed bin Yusuf el-Konevi tarafından 1343 yılında Kahire’de yazılmıştır⁴. Yazar eseri hakkında şunları kaydetmektedir: “*Ben bu kitabımı, Türk dilinin tercümesi ile ilgili olarak daha önce kitap yazarların yolunu takip ederek ortaya koydum. Yararlanmak isteyeceklerin muhtaç oldukları şeyleri, herhangi bir hocaya ve rehberine gerek bırakmaksızın karşılayacağımı umuyorum. Bunu, ilmim ve anlayışım ölçüsünde gerçekleştirmeye çalıştım*” (Toparlı, Çögenli ve Yanık, 2000, s. 1).

Eserde iki bölüm yer almaktadır. 63 sayfalık ilk bölüm Arapça - Türkçe sözlük ve gramerden, 13 sayfalık ikinci bölüm ise Moğolca - Farsça sözlükten oluşmaktadır. Eser Türkçe öğretimi açısından incelendiği için eserin Arapça - Türkçe sözlük ve gramer bölümü bu çalışmada ele alınmıştır.

Eserin Arapça - Türkçe kısmı dört bölümden oluşmaktadır: İsimler, fiillerin mastarları ve emir biçimleri, kelime ve fiil çekimleri, cümle kuralları. İsimler bahsi 26 bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Bölümde yer alan isimler konularına göre sıralanmıştır. Yükseklik ve onunla ilgili isimler, ağaç, meyve, bitki vb. şeyler, silah, at ve savaş aletleri, giysi ve kumaş çeşitleri, vakit ve zaman, madenler, illet-hastalık ve şeytan vs. konularıyla ilgili isimler bulunmaktadır. Fiiller bölümü emir kipindeki fiillerin Arapça alfabetik sıraya göre dizilmesinden oluşur. Üçüncü bölüm kipler ve bazı eklerle ilgilidir. Dördüncü bölüm isimlerin şekil bilgisiyle ve bazı edatlarla ilgilidir. Türkçe sözcükler kırmızı mürekkeple ve harekeli olarak yazılırken Arapça sözcükler siyah mürekkeple ve harekesiz olarak yazılmıştır. Eser 2000 civarında Türkçe sözcükten oluşmaktadır.

Yazar, arı Türk dili ile Türkmen dili arasındaki farklılıkları göstermiştir (Toparlı vd., 2000, s. 1). Kıpçak Türkçesi için arı Türk dili ifadesi kullanılarak Türkmenceden üstün tutulmuştur. Eserde 90 civarında sözcüğe Türkmence kaydı düşülmüştür (Ercilasun, 2007, s. 386).

Eserin tek nüshası Hollanda Leiden Akademisi Kütüphanesi’ndedir.

Eser üzerinde ilk çalışma Martin Theodor Houtsma tarafından 1894’te yapılmıştır: *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*, Leiden 1894. “*Bu yayın; ön söz, gramer*

⁴ Bu kitabı Allah kullarının en küçüğü ve yarattıklarının en zayıfı, rabbinin rahmetini uman Halil b. Muhammed b. Yusuf el-Konevi yazdı. Allah ona güzel bir son nasip etsin ve ondan, ana ve babasından, hocalarından ve bütün Müslümanlardan razı olsun (Toparlı vd., 2000, s. 79).

özeti, Arap harflerine göre yapılmış bir dizin ile 57 sayfa tutan Arap harfleriyle yazılmış metinden ibarettir” (Toparlı vd., 2000, s. VI).

Eser üzerinde ikinci olarak A. K. Kurişjanov çalışmıştır: *İssledovaniye po leksike starokıpçaks kogo pis'mennogo pamyatnika XIII v.*, Alma Ata, 1970.

Eser hakkındaki son çalışma Recep Toparlı, Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık tarafından yapılmıştır. *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, TDK, Ankara, 2000. Bu çalışmada eserin tıpkıbasımı verilmiş, tercümesi yapılmış ve eserde geçen bütün Türkçe kelimeler alfabetik olarak düzenlenmiştir.

Yazmanın Moğolca bölümünü N. Poppe, *Das mongolische Sprachmaterial einer Leidener Handschrift* adlı çalışmasında incelemiştir.

2.1.8.5. Ed-Durretü'l-Mudiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye (Türk Dilinin Parlayan İncisi)

14 veya 15. yy.da yazıldığı düşünülen bu eser Arapça - Türkçe sözlük ve konuşma kılavuzundan oluşmaktadır. Eserin yazılış tarihi ve yazarı bilinmemektedir.

Eserin ilk 23 bölümünde çeşitli başlıklar altında sözcük listeleri, 24. bölümde ise konuşma cümleleri yer almaktadır. İlk 23 bölüm Yüce Allah, gök ve gökte bulunanlarla yer ve yerdekiler, sular, güzel kokulu bitkiler, meyveler, ağaçlar, hububatlar, yiyecekler, renkler, aletler, giyim eşyaları, organlar, sayılar, meslekler, erkek adları ve kadın adları vs. konulardan oluşurken 24. bölüm konuşma cümleleri ve diyaloglardan oluşmaktadır. Bu bölümün adı “Terkîbü'l-keîâm ev kelâmu mürekkeb”dir; “sözlerin terkibi veya mürekkep sözler” demektir (Ercilasun, 2007, s. 390). “24. bölümdeki 220 kısa konuşma cümlesinde kimi zaman karşılıklı soru ve cevap biçiminde diyaloglar, kimi zaman da emir cümleleri yer alır. Bu bölüm Kıpçak Türkçesinin konuşma dilinin aydınlatılması için oldukça önemlidir” (Argunşah vd., 2010, s. 188).

Eserde, düzleşme ve diftonglaşma örneklerine yer verilmektedir: *tañuz* (domuz), *yakuş* (yokuş), *dakuz* (dokuz), *van* (on), *sevlemek* (söylemek); *yüzüm* (üzüm), *yet* (et), *yig* (iğ), *yelek* (elek), *yeki* (iki), *yelli* (elli), *vıyal-< uyal-* (utanmak). Bu örnekler farklı ve tipik bir Kıpçak ağzını göstermektedir. Gerçi eserde *teñiz* / *tiyiz*, *tañrı* / *teñri* / *tanrı*, *neçik* / *neçük* (*nasıl*), *menüm* / *menim* gibi ikili, hatta bazen üçlü örneklerle, farklı söylenişler

hedef alınmış olsa da düzleşme ve diftong örneklerinin çoğu tek biçimli gösterilmiştir ve bu durum, yazarın böyle bir ağız topluluğuna bağlı olduğunu veya o çevre içinde bulunduğunu göstermektedir (Ercilasun, 2007, s. 390).

Adı ve yazılış sebebi ile ilgili olarak eserde şu ifadeler yer almaktadır:

“Bu Tercümanü'l-Lugati't-Türkiye'yi Ed-Durretü'l-Mudiyye diye adlandırdım. Konuşanların ihtiyaç duyduğu; isimler ve fiillerle ilgili hususların ortaya konulabilmesi için Arapça birtakım kurallar serdettim. Bu kitabı problemlerin çözümlenebilmesi için kısım, bab ve fasıllarla ayırarak yazdım” (Toparlı, 1991, s. V).

Arapça sözcükler siyah, Türkçe sözcükler kırmızı mürekkeple yazılmıştır ve eserin tamamında hareketler kullanılmıştır. Arapça ifadeler üst satıra, Türkçe ifadeler alt satıra yazılmıştır.

Tek yazma nüshası Floransa'daki Medicea Bibliotheca Laurenziana'da Orient 130 numara ile kayıtlı bulunan *Durretü'l-Mudiyye*, Ananiasz Zajaczkowski tarafından bulunarak bilim dünyasına sunulmuştur. Zajaczkowski, eserini yazmanın orijinal metni ile birlikte makaleler hâlinde yayımlamıştır (Toparlı, 1991, s. III). Türkiye'de ilk kez Recep Toparlı⁵ tarafından ilmî yayını yapılmıştır. Toparlı'nın bu çalışması şekil ve cümle bilgisi özellikleri, transkripsiyonlu metin, gramatikal indeks ve yazmanın orijinal metninden oluşmaktadır.

2.1.8.6. Bulgatü'l-Müştâk fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak (Türk ve Kıpçak Sözcüklerinin Türevlerinin Kitabı)

14. yy.ın ikinci yarısında veya 15. yy.ın ilk yarısında yazıldığı düşünülen bu eserin yazarı Cemâleddin Ebû Muhammed Abdullah et-Türkî'dir. Arapça - Türkçe bir sözlük şeklinde hazırlanmış olan bu eserin dil bilgisi bölümü bulunmamaktadır.

Kitabın sayfa düzeni diğer eserlerden oldukça farklıdır. Eser, zikzaklı baklava dilimi biçiminde yazılmıştır. Her sayfada 23 baklava dilimi bulunmaktadır. Kare şeklindeki baklava dilimlerinde her köşeyi bir kelime oluşturmaktadır. Arapça sözcükler siyah, Türkçe sözcükler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin tamamı harekelidir.

⁵ Recep Toparlı, *Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiye*, Fen-Edebiyat Fak. Yay. Erzurum, 1991.

Eser isimler ve fiiller olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İsimler konularına göre yazılırken fiiller Arapça alfabe sırasına göre dizilmiştir. “Kitâbu’l-İdrâk ile benzerlikler taşıması yazarın Ebu Hayyan’ın eserini görüp istifade ettiğini göstermektedir. Eserde halis Kıpçak Türkçesine ait malzemeler yer almakla birlikte Türkmen dil özellikleri de karışık olarak bulunmaktadır” (Argunşah vd., 2010, s. 190). Eserdeki sözcüklerin pek azında Türkmence kaydı bulunurken eser Oğuz grubuna ait birçok sözcüğü içinde barındırmaktadır.

BM’de yer alan isimler şu konu başlıklarından oluşmaktadır: Yüce Allah’ın, gökte kuşattıkları, arazi ve madenler, ticaret, askerlik ve aletleri, hububat, hayvanlar, içecekler, hastalıklar, vahşi hayvanlar, haşereler, kuşlar, sayılar bölümü, zarflar, zaman zarfları, yer zarfları ve zamirler bölümü.

Bulgatü’l-Müştâk’ın var olan tek nüshası Paris’te, Bibliotheque Nationale’de muhafaza edilmektedir.

Eserin ilk yayını Polonyalı Türkolog Ananiasz Zajaczkowski yapmıştır. İlk çalışma 1938’de yayımlanmıştır: *Manuel arabe de la langue des Turcs et des Kiptchaks (epoque del’Etat Mamelouk)*, Warszawa, 1938. Giriş, Türkçe - Lehçe - Fransızca sözlük (isimler) ve Arap harfli metinden oluşmaktadır.

İkinci cilt 1954’te çıkmıştır: *Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l’époque de l’État Mamelouk, II-eme partie. Le verbe.* Warszawa 1954. Eserin fiil bölümü bu çalışmada Türkçe alfabe sırasına göre sıralanmış; fiillerin anlamları Lehçe olarak verilmiştir. Arapça - Türkçe bir listeden sonra eserin tıpkıbasımı yer almaktadır (Ercilasun, 2007, s. 388).

İlk cildin ikinci baskısı 1958’de yapılmış; bu baskıda isim bölümünün de tıpkıbasımı verilerek eserin ilmî yayını tamamlanmıştır.

Türkiye’de eser üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır (Argunşah vd., 2010, s. 191).

2.1.9.Yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili Kuman diyalektiyle yazılan eser

2.1.9.1. Codex Comanicus (Kıpçak Kitabı)

“Codex Comanicus, Kıpçak Türk şivesinin şimdiye kadar elimize geçen belki de yegâne derli toplu bir yadigârıdır” (Caferoğlu, 1984, s. 161).

“İtalyanlar ve Almanlar tarafından 14. yüzyılda derlenmiş olan iki bölümden oluşan bu değerli eser, o dönemin yazı dilini değil, o dönemdeki Kıpçakların konuşma dilini, ağızlarını yansıtmaktadır” (Ryspakova, 2007, s. 10).

Kodeks Komanikus’un kimler tarafından ve ne sebeple derlendiği kesin olarak bilinmemektedir. Kıpçaklar arasında ticari maksatlarla nüfuz etmek isteyen tüccarlara Kıpçak Türkçesini öğretmek maksadıyla, Karadeniz’in kuzeyine yerleşmeye çalışan İtalyan kolonileri mensupları ve Kıpçaklar arasında Hristiyanlığı yaymaya çalışan Fransiskan rahipleri tarafından yazılmış olduğu kuvvetle muhtemeldir (Gemalmaz, 2010, s. 417).

“Kıpçak (Kuman) Kitabı” anlamına gelen Codex Comanicus, aslında birbirinden farklı iki ayrı defterden oluşmaktadır. Daha sonra konu ve amaç birliğinden dolayı bir araya getirilmiştir. Bu defterler, İtalyan tüccarlar tarafından yazılan İtalyan bölümü ile Fransiskan tarikatına mensup Alman rahipler tarafından yazıldığı tahmin edilen Alman bölümü olarak adlandırılmıştır. İtalyan bölümü 55 yapaktır (110 sayfa) ve iki sözlük listesinden oluşmaktadır. Sözlükler, Latince - Farsça - Kıpçakçadır. İlk liste alfabetik olarak, ikinci liste ise konulara göre dizilmiştir.

Burada fiiller, isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar ele alınmıştır. Bu bölüm yaklaşık 1560 Türkçe kelimeyi içermektedir. İsim ve fiillerin çekimli biçimleri de verilmiştir. Burada yer alan kelimeler, Kıpçak Türkçesinin gramer özelliklerini yansıtmaya amacını gütmüş ve bir gramer malzemesi de sunmuştur. Kelime sıralaması A harfinden başlayarak V’ye kadar Latinceye göre yapılmıştır (Argunşah *vd.*, 2010, s. 179).

Kelimelerin anlam grupları üzerine düzenlenen ikinci bölüm, nitelik itibarıyla birinci bölümden farklı olup daha çok o dönem Kıpçakların toplumsal, tarihî ve ekonomik hayatını aydınlatmaktadır. İfade ettikleri anlam üzerine, çeşitli başlıklar altında toplanan ikinci lügat malzemesi şu konularla ilgilidir: din, hava, su, ateş unsurları, zaman, duyular, insanların iyi ve kötü vasıfları, ticaret, kumaş, madenler, ev eşyaları, meslekler, rütbeler vs.

Alfabetik sözlük bölümü 1560 Türkçe sözcüğü içerirken konularına göre hazırlanmış olan sözlük bölümü 1120 sözcük barındırmaktadır. “Burada sayılan 1120 kelime Türklerin sosyal hayatı ve kültür seviyeleri hakkında çok önemli malzemeyi içermektedir” (Argunşah *vd.*, 2010, s. 180).

Codex’in İtalyan bölümünde ayrı ayrı konulara ait, gelişigüzel bütün hâlinde toplanan ve aşağı yukarı 1120 kelimeyi içerisine alan sözlük serveti dönemin sosyal hayatı ve yerli Türklerin kültür seviyesi hakkında bir fikir edinilmesi bakımından oldukça önemli olduğu hâlde, Türk dilini yabancılara öğretmesi açısından çok eksik ve düzensiz sayılabilir. Faydalanma şekli toplayıcıların şahsi görüşlerine ve pratik dil öğrenme ihtiyaçlarına göre düzenlenen eserin bu sözlük bölümü, gelişigüzel sıralanmış ve Kıpçak Türkçesine ait kelimeler yığını hâline dönüşmüştür (Caferoğlu, 1984, s. 172). Her iki sözlük bölümüne alınmış olan 2680 kelime bulunmaktadır.

İtalyan bölümü, baştan sona aynı yazıyla yazılmıştır ve oldukça okunaklıdır. Bu bölümde yer alan 1303 yılı, eserin yazıldığı ya da kopya edildiği zamanı göstermektedir.

Alman bölümü, 27 yapraktır (54 sayfa) ve iki karışık sözlük listesi ve bazı metinlerden oluşur. CC, Kıpçak Türkçesi, Almanca ve Latince sözcükleri kapsamına almıştır; fakat bu defterde alınan sözcükler İtalyan bölümündeki gibi sistematik değil, karışık olarak sıralanmıştır.

Burada Hristiyan dinî metinleri, Latince - Kıpçak Türkçesiyle yazılmış parçalar ve her satırın üzerine Latincesi yazılmış Kıpçak Türkçesi metinleri bulunmaktadır. Kitaba 47 bilmece de alınmıştır. Yalnız sözlüklerle kalmayıp metinlerin de verilmiş olması, Kıpçak Türkçesinin gramerini belirleme bakımından Alman bölümü İtalyan bölümüne göre daha değerlidir. Alman bölümünde sırasıyla şunlar yer alır: Sözlükler, ibadet esnasında kullanılan iki metin, vaaz içerikli 10

adet dinî metin, Kıpçak Türkçesi şekil bilgisine ait malzeme, ilahiler, farklı ilahiler, boş sayfalar, sonra Kıpçak Türkçesi - Almanca kısa sözlükler (Argunşah *vd.*, 2010, s. 180).

Codex Comanicus, bir taraftan yabancılara Kıpçak Türkçesini öğretmek, diğer taraftan da Kıpçaklar arasında kendi ana dilleriyle Hristiyanlığı yaymak için pratik bir kitap olarak hazırlanmıştır (Caferoğlu, 1984, s. 176).

CC'de yer alan yabancı sözcüklerin bir kısmı Arapça olmakla birlikte, çoğunluğu Farsçadır. Bu yabancı sözcüklerin İslamiyet'le Kumanlara girmiş olduğu söylenebilir. Müslüman olmuş olan Türklerde Arapça ve Farsça sözcüklerin kullanılması doğal bir şeydir (Ryspakova, 2007, s. 11).

Kodeks Komanikus'un yabancılar tarafından ve oldukça fonetik olarak bir çeşit transkripsiyonla yazılmış olması ve bilhassa seslileri göstermesi bakımından Kıpçak Türkçesi, Eski ve Orta Türkçenin seslerinin tespitinde mühim bir kıymet ifade etmektedir (Gemalmaz, 2010, s. 418).

Yazım, her iki bölümde de kendi içerisinde tutarlı değildir. Kıpçak Türkçesine ait seslerin misyonerler tarafından yeterince tanınmadığı görülmektedir. Bu yüzden de çeşitli harflerin yaklaşık değerlerinde yer yer farklılaşma görülür (Gabain, 1979, s. 74).

“Her bölüm kendi söyleyişine göre bir çeviri yazı düzeni kendi içinde de bir birlik göstermez. Türkçenin kimi sesleri din adamlarınca iyi tanınmaz. Bu yüzden çeşitli seslerin yaklaşık değerlerinde yer yer sapmalar görülür” (Bozkurt, 1999, s. 277).

CC, iki farklı eserden oluşmaktadır. Farklı bakış açısıyla hazırlanmış olan iki defter birbirinden farklılık gösterir. CC'yi oluşturan iki defter gerek biçim ve gerekse de içerik açısından birbirinden oldukça farklıdır.

Eserin tek nüshası, İtalya'nın Venedik Şehrinde Saint Marcus Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

M. J. Klaproth⁶, CC'nin bazı bölümlerini incelemiştir. Eseri bilim dünyasına tanıtan ve bu yöndeki çalışmalara öncülük eden Kont Geza Kuun⁷ olmuştur. 1884'te W.

⁶ M. J. Klaproth, *Vocabulaire Latin persan et coman d'apres un MS. Ecrit en 1303, et provenant de la bibliothecue de poete Fr. Petrarha*, Meoiresfatatifs á l- Asie, t. III, Paris, 1828; A. Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi Notları II*, İstanbul, 1943, s. 190.

⁷ K. G. Kuun, *Codex Cumanicus bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum*, Budapestini, 1880.

Radloff⁸ CC'nin dili üzerine çalışmıştır. Eserin tıpkıbasımını gerçekleştirerek yayımlayan Kaare Grønbech⁹ yeni çalışmaların yapılmasına imkân sağlamıştır. Grønbech, CC'nin sözlüğünü oluşturarak yayımlamıştır: *Komanisches Wörterbuch, Türkischer wortindex zu Codex Cumanicus*, Kopenhagen, 1942.

Ahmet Caferoğlu'nun *Türk Dili Tarihi Notları II* (1984) adlı eserinde *Codex Cumanicus* konusu geniş bir biçimde ele alınarak incelenmiştir. Caferoğlu eser üzerinde ayrıntılı bir içerik analizi yapmıştır.

Eserin dili üzerindeki en geniş çalışma A. Von Gabain'e aittir: “*Die Sprache des Codex Cumanicus*”, Fundamenta I, Wiesbaden, 1959. Bu inceleme Mehmet Akalın tarafından Türkçeye çevrilmiştir: “*Codex Cumanicus'un Dili*”, *Tarihî Türk Şiveleri*, Ankara, 1979.

Codex Cumanicus'la ilgili önemli bir çalışma da Romen Türkolog Vladimir Drimba'ya aittir: *Syntaxe Comane*, Bucureşti, 1973.

Codex Cumanicus üzerindeki son çalışmalar Drüll Dagmar'a aittir: *Der Codex Cumanicus*, Stuttgart, 1980; *Codex Cumanicus: Edition diplomatique avecfacsimiles*, Bükreş 2000.

Saadet Çağatay da *Codex Cumanicus*'un sözlük bölümleri üzerinde çeşitli çalışmalar yapmıştır: “*Codex Cumanicus Sözlüğü*”. *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara, 1978; “*Codex Cumanicus Sözlüğünün Başlığı Dolayısıyla*”, Ankara, 1944 *Ankara Üniviversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları*, C. II, Türk Tarih Kurumu, 759-772.

2.2. Çalışılan Konu ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Literatür (alan yazını) taramasında yabancılara Türkçe öğretimi açısından Kıpçak dönemi eserlerinin incelendiği çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Kıpçak dönemi eserleri gerek dil gerekse edebiyat açısından incelenmesine rağmen bu eserlerin yabancılara Türkçe öğretimi yönünden incelenmesine ilişkin olarak yapılmış

⁸ W. Radloff, *O yazıke Kumanov*, Zapiski İm., Akad. Nauk, t. XLII, N 4, 1884.

⁹ *Codex Cumanicus Cod. Marc. lat. DXLIX in Faksimile herausgegeben mit einer Einleitungl*, Kopenhagen 1936.

çalışma sayısı çok azdır. Bu konuyla doğrudan ilgili olan çalışmaya rastlanmamakla birlikte bu konuyla ilgili sayılabilecek bazı çalışmalar bulunmaktadır.

Tarık Aksoy'un *Doktor Rüştü'nün Nuhbetü'l - Etfâl İsimli Eserinin Türkçe Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi*, Azra Tarahija'nın *Kavâ'id-i Türkiyye'nin Modern Türkçe Öğretimi Yöntemleri Bakımından Değerlendirilmesi*, Meryem Orhan Dağdeviren'in *Bâdi Nedim ve Mustafa Nuri'nin Usûl-i Tahrir Adlı Eserinde Türkçe Öğretimine Dair Esaslar* adlı yüksek lisans tezleri benzer hedef doğrultusunda hazırlanmışlardır. Hazırlanan bu tezlerde Osmanlılar döneminde yazılan Türkçe öğretimi kitapları Latin alfabesine aktarılmıştır ve bu eserler Türkçe öğretimi açısından incelenmiştir.

Aksoy (2007), "*Doktor Rüştü'nün Nuhbetü'l - Etfâl İsimli Eserinin Türkçe Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi*" adlı yüksek lisans tezinde Doktor Rüştü'nün Nuhbetü'l - Etfâl isimli eserini Türkçe öğretimine yönelik olarak inceleyerek ilköğretim I. kademeye yönelik olarak Firdevs Güneş editörlüğünde hazırlanan ve MEB tarafından basılan İlköğretim Türkçe 1 Ders Kitabı ile karşılaştırmıştır. Nuhbetü'l - Etfâl'in transkripsiyonu yapılarak Türkçe öğretimi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tarahija (2008), "*Kavâ'id-i Türkiyye'nin Modern Türkçe Öğretimi Yöntemleri Bakımından Değerlendirilmesi*" adlı yüksek lisans tezinde Ahmet Cevdet Paşa'nın yazmış olduğu *Kavâ'id-i Türkiyye*'yi Türkçe öğretimi yönünden incelenmiştir. Tezin girişinde Ahmet Cevdet Paşa'nın biyografisi hakkında bilgiler verilmiş ve eserleri hakkında açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde bu eserin yazı çevrimi (latinizasyon) yapılarak eser, o dönemin *Kavâ'id-i Osmaniyye* ve *Medhal-i Kavâ'id* adlı eserleriyle karşılaştırılmıştır. Tezin diğer bölümlerinde Türkçe öğretiminde kullanılan yöntemler ve bu eserdeki Türkçe öğretim yöntemleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Dağdeviren (2006), "*Bâdi Nedim ve Mustafa Nuri'nin Usûl-i Tahrir Adlı Eserinde Türkçe Öğretimine Dair Esaslar*" adlı yüksek lisans tezinde Badi Nedim ve Mustafa Nuri'nin *Usul-i Tahrir* adlı eserindeki Türkçe öğretimine dair esasları tespit etmeye çalışmıştır. Tez, giriş bölümüyle başlamış ve devamında eserin yazı çevrimi yapılmıştır. Eserin Türkçe öğretimi açısından incelenmesi yapılarak tez; değerlendirme ve sonuç bölümleriyle bitirilmiştir.

Nesrin Bayraktar'ın *Yabancılara Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi* adlı bildirisi, İlhan Erdem'in *Yabancılara Türkçe Öğretimiyle İlgili Bir Kaynakça Denemesi* adlı makalesi, Esra Nur Tiryaki'nin *Yabancılara Türkçe Öğretiminde Tarihî Bir Kaynak: "Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye"* adlı makalesi, Ersoy Topuzkanamış'ın *Bulgatü'l-Müştak fi Lugati't-Türk ve'l-Kıfçak'ta Türkçe Öğretimi* adlı bildirisi, Esra Nur Tiryaki'nin *El-Kavâninü'l-Külliyeye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye'de Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesi* adlı bildirisi, Erol Barın'ın *Yabancılara Türkçe Öğretimi Amacıyla Yazılan "Ecnebilere Mahsus" Elibâ Kitabı Üzerine* adlı makalesi yabancılara Türkçe öğretiminin tarihiyle ilgili dikkate değer çalışmalardır.

Bayraktar (2002), "*Yabancılara Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi*" adlı bildirisine yabancılara Türkçe öğretiminin tarihini özetleyerek giriş yapmıştır. Yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış eserleri iki dilli, ikiden çok dilli sözlükler şeklinde sınıflandırarak incelemiştir. İki dilli sözlükler içerisinde Divânü Lugâti't-Türk, Kitabü'l-İdrak Li Lisânü'l-Etrak, El-Kavaninü'l-Külliyeye Li Zabti'l-Lügati't-Türkiyye, Kitabü Bulgati'l-Müştak Fi Lugâti't-Türk ve'l-Kıfçak, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-lugâti't-Türkiyye, Muhakemetü'l-Lugateyn; ikiden çok dilli sözlüklerde Codex Cumanicus, Kitâb-ı Mecmû-i Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mongolî, Hilyetü'l-İnsân ve Heybetü'l-Lisân bulunmaktadır. İncelemelerde eserler hakkında genel bilgiler, eserlerin içeriği, eserlerde kullanılan Türkçe öğretim yöntemleri ve örnek bölümler bulunmaktadır. Sonuç kısmında ise tüm eserlerle ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Erdem (2009), "*Yabancılara Türkçe Öğretimiyle İlgili Bir Kaynakça Denemesi*" adlı makalesinde geçmişten günümüze yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili yazılmış kaynakları incelemiştir. Makalenin *tarihi kaynaklar* bölümünde Divânü Lugâti't-Türk, Muhakemetü'l-Lugateyn, Kitabü'l-İdrak Li Lisânü'l-Etrak, El-Kavaninü'l-Külliyeye Li Zabti'l-Lügati't-Türkiyye, Kitabü Bulgati'l-Müştak Fi Lugâti't-Türk ve'l-Kıfçak, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-lugâti't-Türkiyye, Codex Cumanicus, Kitâb-ı Mecmû-i Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mongolî, Hilyetü'l-İnsân ve Heybetü'l-Lisân adlı eserler incelenerek bu eserlerin yabancılara Türkçe öğretimi yönünden önemi ortaya konmuştur.

Tiryaki (2011), “*Yabancılara Türkçe Öğretiminde Tarihî Bir Kaynak: ‘Ed-Dürretü’l-Mudiyye Fi’l-Lügati’t-Türkiyye’*” adlı makalesinde Kıpçak dönemi gramer ve sözlüklerinden Ed-Dürretü’l-Mudiyye Fi’l-Lügati’t-Türkiyye’yi incelemiştir. DM’de kullanılan yabancılara Türkçe öğretimi yöntemleri, temalarına göre sözcük kategorileri, sözcük türleri ve sayıları, ekler ve sayıları ve örnek diyaloglar ele alınmıştır.

Topuzkanamış (2011), “*Bulgatü’l-Müştak fi Lugati’t-Türk ve’l-Kıfçak’ta Türkçe Öğretimi*” adlı bildirisinde Kıpçak dönemi eserlerinden Bulgatü’l-Müştak fi Lugati’t-Türk ve’l-Kıfçak’ı incelemiştir. Eserin içeriği hakkında genel bilgiler verilerek eserdeki Türkçe öğretimi yöntemi ortaya konulmuştur.

Tiryaki (2011), “*El-Kavânînü’l-Küllîye Li-Zabti’l-Lügati’t-Türkiyye’de Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesi*” adlı bildirisinde El-Kavânînü’l-Küllîye Li-Zabti’l-Lügati’t-Türkiyye’yi dil bilgisi kuralları, kelimeler ve öğretimde kullanılan yöntemler açısından incelemiştir.

Barın (2010), “*Yabancılara Türkçe Öğretimi Amacıyla Yazılan ‘Ecnebilere Mahsus’ Elifbâ Kitabı Üzerine*” adlı makalesinde Osmanlı döneminde yazılmış olan Ecnebilere Mahsus Elifbâ adlı kitabı incelemiştir. Eser, yazarı tarafından kullanılan Türkçe öğretim yöntem ve ilkeleri açısından incelenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma betimsel nitelikte yapılmış bir araştırmanın ürünüdür. “Betimsel araştırmalar, verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlar. Eğitim alanındaki araştırmada, en yaygın betimsel yöntem tarama çalışmasıdır, çünkü araştırmacılar bireylerin, grupların ya da fiziksel ortamların özelliklerini özetler” (Büyüköztürk *vd.*, 2011, s. 21).

Çalışmada geçmişte yazılan bazı eserler analiz edilmiştir. Geçmişte meydana gelmiş ve davranış göstermiş olay, olgu, nesne ve subjelerin araştırılmasında ya da belirlenmiş bir problemin geçmişle ve bazen de günümüzle ilişkisi yönünden incelenmesinde yararlanılan yaklaşım, tarihsel yöntemdir. Bu yöntemde, geçmişin eleştirel bir incelemesi ve analizi yapılmaktadır. Diğer araştırmalarda olduğu gibi tarihsel yöntem de araştırmanın sistematik olması, toplanan verilerin analiz, sentezinin yapılması ve değerlendirilmesi, geçmiştekiler hakkında sonuçların çıkarılması işlemlerini içerir (Ekiz, 2009, s. 53).

Bu çalışmada nitel araştırma tekniklerinden “doküman incelemesi” kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 187).

Bu bilgiler ışığında araştırmaya konu olan Kıpçak dönemi eserleri analiz edilerek yabancılara Türkçe öğretimi açısından incelenmiştir. Yeri geldikçe bu eserler günümüzle karşılaştırılarak aradaki ilişki incelenmiştir.

3.2. Veri Kaynaklarının Belirlenmesi

Çalışma nitel bir araştırma olduğundan Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lügati’t-Türkiyye, Kitâbü’l-İdrâk li-Lisâni’l-Etrâk, El-Kavânînu’l-Küllîyye li-Zabti’l-Lügati’t-

Türkiye, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiye, Bulgatü'l-Müştâk fi Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak, Codex Comanicus adlı eserler araştırma konusunda yer almıştır.

Araştırmaya konu olan eserler belirlenirken Bayraktar (2002)'nin *Yabancılara Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi* ve Erdem (2009)'un *Yabancılara Türkçe Öğretimiyle İlgili Bir Kaynakça Derlemesi* adlı çalışmaları esas alınmıştır. İncelenen eserlerin ortak özelliği, Kıpçak döneminde yabancılara Türkçe öğretimi amacıyla yazılmış olmalarıdır.

3.3. Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi

Araştırmada kullanılan kaynaklar Standart Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmış olan ve yabancı dillerde basılan eserlerdir. Kaynaklar değerlendirilirken Standart Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmış olanların yeri geldikçe orijinal nüshalarına da bakılmıştır. Yabancı dillerde hazırlanmış olan eserlerin ilgili yerleri araştırmacı tarafından Türkçeye çevrilmiş ve yeri geldikçe orijinal nüshalardan da yararlanılmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırma Kıpçak döneminde yazılan yabancılara Türkçe öğretim kitapları çerçevesinde yapılmıştır. Araştırmada veri toplama tekniklerinden belgesel tarama tekniği kullanılmıştır. Her türlü yazılı - görsel belge ve dokümanların incelenmesi bu tekniğin kapsamındadır.

Araştırmanın altyapısını ve kuramsal çerçevesini oluşturmak amacıyla konu alanıyla ilgili kitaplar, makaleler, tezler taranmış çalışmaya ışık tutacak ilgili bölümler belirlenip işaretlenmiş; bunlar değerlendirilerek anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde birleştirilmiştir.

Araştırmaya konu olan eserlerden *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiye*'nin Atalay (1945) tarafından yapılan yayını ve *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*'in Caferoğlu (1931) tarafından yapılan yayını Fırat Üniversitesi Merkez Kütüphanesinden temin edilmiştir. *El-Kavânînü'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiye*'nin Toparlı vd. (1999), *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*'nin Toparlı vd. (2000) ve *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiye*'nin

Toparlı (1991) tıpkıbasımlarına ulaşılmıştır. *Bulgatü'l-Müştâk fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak*'ın Zajaczkowski (1954) tarafından yapılan Lehçe çevirisi Türk Dil Kurumu Kütüphanesinden temin edilmiştir. *Codex Comanicus* için Grønbech (1942) tarafından yapılan *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codex Comanicus* adlı Almanca yayını, Garkavets (2004) tarafından yapılan *Codex comanicus, kıpçakopolovetskie teksti xiii-xiv bb* adlı Rusça çevirisi ve Caferoğlu (1984)'ün *Türk Dili Tarihi* adlı eserler kullanılmıştır.

3.5. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

İncelenen eserler kendi içerisinde çeşitli sınıflamalara tabi tutulmuştur. Araştırmada Kıpçak dönemi eserleri yabancılara Türkçe öğretim yöntemleri açısından incelenmiş, bu eserlerin yabancılara Türkçe öğretimindeki yeri ve önemi belirlenmiştir. İnceleme yapılırken eserlerin informal eğitim sistemine göre hazırlandığı göz önünde bulundurulmuştur. Bir sınıf ortamında öğretmen ve öğrencinin karşılıklı etkileşimi olmadan dil öğretmeyi hedefleyen bu eserlerde yabancı dil öğretiminde kullanılan ilke ve yöntemlerin çok azı kullanılmıştır. Çalışma bu ölçütler dikkate alınarak yapılmıştır.

Eserlerin gramer ve sözlük bölümleri “Yabancılara Türkçe öğretimi ilkeleri”, “Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan yöntemler”, “Sözcük / kavram işareti öğretimi”, “Dil bilgisi öğretimi”, “Türkçe öğretimiyle ilgili kavram işaretleri” ve “Yabancılara Türkçe öğretimi ilgili çağdaş yaklaşımlarla karşılaştırılması” açılarından değerlendirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılara Türkçe Öğretiminde Genel İlkeler Açısından İncelenmesi Sonucunda Ulaşılan Bulgular ve Yorum

4.1.1. Kullanılan dilin öğretilmesi ilkesi

Yabancı dil öğretiminde, kullanılan dilin öğretilmesi ilkesi, dilin etkili bir şekilde öğrenilmesi açısından oldukça önemlidir. Dil öğrenenler dilde kullanımdan düşmüş yapılar yerine güncelliğini koruyan yapıları ve sözcükleri öğrenmeye gereksinim duyarlar.

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye:

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye'de dönemin Kıpçak Türkçesi eserlerinde de geçen temel sözcükler yer almaktadır. Araplara günlük hayatta gerekli olan sözcükler öğretilerek onların ticari ve sosyal hayattaki iletişimlerini kolaylaştırılmıştır.

Örnek:

حراثت *sapancı*: çiftçi

دين *borç*: borç

حصل *kazandı*: kazandı

رف *ilgevür*: raf, sergen

خسر *utuzdı*: yenildi, yutuldu

TZ'de bilimsel konuların öğrenilmesi için gerekli olan ileri düzey Türkçenin de öğretilmesi amaçlandığından akademik bir dil kullanımına yer verilmiştir.

Örnek:

Pekiştirme edatının /-KII/ olduğunu söyleyenin sözüne değer verme. Çünkü bu, Türk diyalektinde bulunmamaktadır. Bu edat, Türk diyalektini bilmeyenler tarafından Türkçeye sokulmuştur. Bunu iyi anla (Atalay, 1945, s. 108).

Bunun yanında günlük hayatta geçiş sıklığı yüksek olan akrabalık adları eserde görülmektedir.

Örnek:

اب *ata*: baba

اخت *kız kardaş*: kız kardeş

ام *ana*: anne

امراة *avrat, epçi*: hanım

اخ *kardaş*: kardeş

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk:

Kİ, o dönem ve Standart Türkiye Türkçesinde kullanım alanı oldukça geniş olan sözcükleri içermektedir. Ticari Türkçe ve iletişim dilinin öğretiminin hedeflendiği bu eserde günlük hayat, sosyal ve ticari ilişkiler, insan, bitki ve hayvanlar, yeme - içme, zaman kavramları, organ adları vs. ile ilgili somut sözcükler ağırlıklı olarak kullanılmakla birlikte *namaz, nezük, ogurlu* gibi soyut sözcüklere de yer verilmiştir. Dil bilgisi bölümünde ele alınan kurallar da günlük ihtiyaçları karşılayabilecek bir sadeliktir.

Örnek:

Kök hâlindeki fiillerden alet adı türetmek için fiillere /-k/ eki eklenir. *kese kü* gibi (Caferoğlu, 1931, s.146).

Eser, okuma eğitiminden ziyade konuşma eğitime yönelik olarak yazıldığından eserde ayrıntılı dil bilgisi konularına değinilmemiştir. Dil bilgisi bölümünde verilen örnek sözcük ve cümleler de halkın sıklıkla kullandığı ifadelerden seçilmiştir.

Örnek:

kişiler çıkmışlar boldılar

İnsanlar çıkmışlardı.

sençer kayda idi

Sençer neredeydi?

El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye:

Söz varlığı geniş olmayan El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye, öncelikle iletişim dilini öğretmek amacıyla yazıldığı için eserde o dönemde kullanılan sözcüklere ve basit dil bilgisi kurallarına yer verilmiş; kullanılan adlar bazı kategorilere ayrılmıştır. Bunlar:

Dinî kavramlar, değersiz adlar, insan yaratılışı ile ilgili sıfatlar, iyi ve kötü özellikler, iç ve dış organlar, evcil hayvanlar, vahşi hayvanlar, haşerat sürüngenler ve benzerleri, kuşlar, yiyecek ve içecek, meyveler, ekinler, hububat, sebzeler, insan ve at giysisi, savaş aletleri, döşeme, pişirme ve emek için gerekli eşya *vb.*, renkler ve sıfatlar, sayılar.

Eserde geçen bu sözcüklerin dönemin Kıpçak Türkçesinde geçiş sıklığının yüksek olduğu görülmektedir.

Örnek:

<i>yir:</i> yer	<i>buz küneş:</i> güneş
<i>dere:</i> vadi	<i>tuvar:</i> duvar
<i>altun:</i> altın	<i>köz:</i> göz
<i>ahşa:</i> basılmış para	<i>til:</i> dil
<i>kurgaşın:</i> kurşun	<i>içek:</i> bağırsaklar
<i>temir:</i> demir	<i>çifçak:</i> serçe

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî:

TA'da bölgede geçerli olan Kıpçak Türkçesi kullanılmıştır. Türkmen Türkçesi revaçta olmadığı için Türkmen Türkçesine ait kavram işaretlerine eserde pek yer verilmemiştir. Söz konusu dille oluşturulan sözcükler de belirtilmiştir. Kıpçak Türkçesinde sıklıkla kullanılan kelime ve kavramlar esere alınmıştır. Temel söz varlığına ait birçok unsuru içerisinde barındıran bu eserde ziraat ve hububat, kuş *vb.* şeyler, deve ve sığır, yemek, yiyecek, içecek ve sütler, insan dış ve iç organları *vd.* karşılayan sözcükler bulunmaktadır. Eserde ayrıca toplum hayatında sıkça kullanılan fiiller de listelenmiştir.

Örnek:

<i>kör-gil:</i> Gör, bak!
<i>bil-gil:</i> Bil!

eyle-gil: Yap, işle!

key-gil: Giyin!

TA'da yiyecek, içecek ve süt ile ilgili halkın sıkça kullandığı kavram işaretleri kullanılmıştır.

Örnek:

aş: yemek

aş bolsun: Yiyip içen insana söylenir, yarasın anlamındadır. At ve bineği gönderen adama da bu kelime söylenir. Bugün Kırgızlarda da "Afiyet olsun!" anlamında kullanılır.

müyün: çorba, Farsça şorba da denilir.

et: et

bişmiş et: pişmiş et

kesek et: parça et

Eserlerin hitap ettiği hedef kitle Araplar olduğu için eser Arapça yazılmıştır. Yani Araplara ana dilleriyle seslenilmiştir. Bu dilleri konuşan topluluklarla kurulan yakın ilişkilerden dolayı onların dili ve kültürü ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Eserin bir bölümünün Moğolca-Farsça olması Moğollar ve Farslarla da kültürel bir etkileşim olduğunu göstermektedir.

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye:

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye'de de dönemin Kıpçak Türkçesinin öğretilmesi hedeflenmiştir. Eserde iletişim dilinin öğretimi esas alındığından sosyokültürel hayatta sıkça kullanılan diyalog cümlelerine yer verilmiştir.

Örnek:

sen türkişe bilür misen

Sen Türkçe bilir misin?

evet, bilür men

Evet, bilirim.

ne bilür sen meni

Sen beni nasıl bilirsin?

sen yahşısən

Sen iyisin.

Bu ifadelerle birlikte Kıpçak Türkçesinde geçiş sıklığı yüksek olan sözcük ve kavramlara da eserde yer verilmiştir. Eserin söz varlığı, günlük hayata ait temel sözcükler üzerine kurulmuştur.

Bulgatü'l-Müşâtâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak:

Bulgatü'l-Müşâtâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak'ta dönemin standart Kıpçak Türkçesi kullanılmıştır. Toplumda bilinen ve kullanılan Türkmence bazı sözcükler de esere alınmıştır. Eser iletişim dilini öğretmeyi amaçladığı için halk arasında sıklıkla kullanılan ifadeler esere alınmıştır.

Örnek:

أخذ <i>aldı</i> : aldı	اعطى <i>berdi</i> : verdi
تعب <i>arttı</i> : arttı	كسر <i>kilitledi</i> : kilitledi
زرع <i>ekti</i> : ekti	كان <i>oldı</i> : oldu
فتش <i>istedi</i> : istedi	سافر <i>sefer etti</i> : yolculuğa çıktı
ودع <i>könderdi</i> : gönderdi	لقم (و) <i>tikti</i> : dikti
طبخ <i>bişürdi</i> : pişirdi	

Codex Comanicus:

Codex Comanicus, ticari ve dinî amaçlarla yazıldığı için Kıpçakların konuşma diline göre hazırlanmıştır. Kıpçaklarla ticaret yapmak isteyen tüccarlar ve onlara Hristiyanlığı tebliğ etmek isteyen din adamlarına yönelik olarak hazırlanmıştır. Böyle bir eserde halkın günlük konuşma diline ait öğelerin bulunması eserin yazılış amacına oldukça uygundur. Sosyal hayatta önemli yeri olan sözcüklerin bulunması da o dönem kullanılan dilin öğretilmeye çalışıldığını göstermektedir. Bununla birlikte bazı dinî metinlerin Kıpçaklar tarafından rahatça anlaşılmasını sağlamak amacıyla halkın konuştuğu dile çeviriler yapılmıştır. CC'de sözcüklerin ağızlara / şivelere göre fonetik farklılıklar arz eden şekillerine yer verilmesi konuşma dilinin öğretilmeye çalışıldığını göstermektedir. Bilmecelelerin kullanılmasından da halkın konuştuğu dilin esere yansıtıldığı anlaşılmaktadır.

Örnek:

<i>izba</i> : ev, oda	<i>açkus</i> : anahtar
<i>juzak</i> : kilit	<i>agınguç</i> : merdiven

bazargan: tüccar, satıcı
eygi, yakış: iyi, güzel

karavaş, küñ: cariyeye
otacı: doktor, hekim

4.1.2. Dille birlikte kültürün verilmesi ilkesi

Hedef dilde var olan kültür öğeleri hedef kitlenin kültürüne de aktarılır. Bu yönüyle dil kültürün aktarıcısıdır ve kültür dilden etkilendiği gibi dili de etkileme gücüne sahiptir.

Toplumun yaşantısında önemli olan kavramlar o toplumun diline yansır. Bundan dolayı Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmış olan bu eserlerde sadece dil öğretimi değil aynı zamanda kültür aktarımı da vardır. Yabancı dil öğretiminde sadece dil öğretilmez, dille birlikte o dilin ait olduğu kültür de aktarılır. Dil ve kültür ayrılmaz bir bütündür. Kültürel öğelerin öğretilmediği bir dil öğretimi istenilen düzeye ulaşamaz. Dil toplumlar arasında sosyokültürel yakınlaşmayı da sağlar. Örneğin Türk kültüründe önemli yeri olan birçok kavram işareti bu vesileyle Arapları da etkilemiştir.

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye:

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye'de Türkçe öğretimiyle birlikte Türk kültürüne ait unsurlar da aktarılmıştır. TZ'de aile, akrabalık, dinî inanış, oyun, eğlence, müzik, giyim, ev, mutfak, ziraat, hayvancılık, askerlik ve meslek gruplarıyla ilgili kavram işaretleri yer almaktadır.

Örnek:

kalın: başlık, çeyiz

sakav: kekeme

soravcı: süzgeç

sergen: raf

ıklık: saz, bir çalgı türü

süret: kurutulmuş et

togan kardeş: öz kardeş

tepenği: eyer yastığı

kere yav: tereyağı

emildeş: süt kardeş

yapak: yün

kalaş: çörek

kut: bereket

şuval: çuval

beñk: esrar

yaylak, yaylav: yayla, yazlık

sıla-: düğünde yemek ver-

temir kalkan: demir kalkan

kışlak, kışlav: kışlık yer

kalbur: kalbur

yular: yular

şaşak: yamalı ve eski elbise

<i>avrı, agrı:</i> yaprak şeklinde olan para	<i>yarmak:</i> para
<i>parla:</i> tüyü az olan köpek	<i>mamrah:</i> kurt yavrusu
<i>kurman:</i> sadak	<i>uz:</i> usta, akıllı
<i>balala-:</i> doğur-	<i>peşeker:</i> zanaat sahibi
<i>toĖu:</i> balık yavrusu	<i>alpavut:</i> asker
	<i>şerü:</i> asker

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk:

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk'ta Türk diliyle birlikte Türk kültürünün ve yaşam tarzının da öğretilmesi amaçlanmıştır. Bundan dolayı seçilen sözcükler Türk kültürünü ve yaşamını yansıtmaktadır. Bazı kavramlar hem Arap hem Türk kültüründe var olan sözcükler olmasına rağmen bazı kavramlar sadece Türk kültüründe bulunmaktadır. Bu sebeple ana dili Arapça olan bir kişinin ana dili Türkçe olan bir kişiyle rahat bir şekilde iletişim kurabilmesi için ana dilinde kullanılan kavram işaretlerinin Türkçe karşılıklarını bilmesi gerekir. Bununla birlikte bu kişi ana dilinde karşılığı olmayan kavramların da Türkçedeki karşılıklarını bilmelidir. Kİ'de Türk kültürünü yansıtan aile, akrabalık, dinî inanış, oyun, eğlence, müzik, giyim, ev, mutfak, ziraat, hayvancılık, askerlik ve meslek gruplarıyla ilgili kavram işaretleri yer almaktadır.

Örnek:

<i>alçu:</i> bir bitki adı	<i>eze:</i> teyze
<i>çelik:</i> çelik çomak oyunu	<i>ülüş:</i> hisse, pay
<i>işgun:</i> bir ot türü	<i>müzd ber-:</i> iş karşılığında para ver-
<i>çık:</i> köpeği kovarken kullanılan sözcük	<i>yerdeş:</i> hemşehri
<i>düğün:</i> düğün	<i>kervansaray:</i> kervansaray
<i>yüklü:</i> gebe	<i>konukluk:</i> misafirlik
<i>boşa-:</i> boşa-	<i>yigit:</i> yiğit
<i>ogul:</i> oğul	<i>ogan:</i> Tanrı
<i>tapuçi:</i> hizmetçi	<i>yalavaç:</i> peygamber
<i>kırnak:</i> cariye	<i>namaz:</i> namaz
<i>karavaş:</i> köle ve cariye	<i>tamuv:</i> cehennem
<i>aba, ebe:</i> anne, nine	<i>sökel:</i> hasta

<i>isilik</i> : sıtma	<i>içgur</i> : uçkur
<i>tobalag</i> : hoş kokulu bir ot	<i>çarug</i> : çarık
<i>kiriş</i> : ok kirişi	<i>izlik</i> : ayakkabı
<i>küreş</i> : güreş	<i>kupturga</i> : deri çanta
<i>uzan</i> : ozan	<i>bezevu</i> : pudra
<i>çenk</i> : uda benzeyen bir alet	<i>biker</i> : elbisenin üzerine yapılan süs
<i>dümürü</i> : def	<i>bor</i> : kireç
<i>sıbizgi</i> : düdük	<i>mertek</i> : kiriş
<i>illik</i> : düğme iliği	<i>çamga</i> : menteşe
<i>agı</i> : ipek	<i>kübür</i> : sandık
<i>barçın</i> : ipekli kumaş	<i>uvus</i> : mum
<i>yaşmak</i> : baş örtüsü	
<i>sızga</i> : gömlek yakası	

Türkçede kullanılan bazı özel adlara da eserde yer verilmiştir. Kullanılan özel adlardan bazıları şunlardır:

aysalı: 1) Ay ışığının düştüğü yer,

2) Kadın ismi.

künseli: (kün + seli) Temiz güneş.

bekiş: Özel ad.

El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye:

El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye'de okuma metinler olmadığı için kültür aktarımı geniş çaplı olmamakla birlikte kavramlar ve sözcükler aracılığıyla bazı öğelerin aktarımı gerçekleşmektedir. Bu eser vasıtasıyla Türkçeyi öğrenen bir Arap Türklerin nelere önem verip vermediği hakkında bilgi sahibi olabilir. Türkçede geçiş sıklığı fazla olan sözcüklerin Türk kültüründe önemli olduğu, geçiş sıklığı az olan sözcüklerin ise önemli olmadığı anlaşılabilir. KK'de aile, akrabalık, dinî inanış, oyun, eğlence, müzik, giyim, ev, mutfak, ziraat, hayvancılık, askerlik ve meslek gruplarıyla ilgili kavram işaretleri yer almaktadır.

Örnek:

çanakçı: çanakçı

kaşukşu: kaşıkçı

tarakşı: tarakçı

avdaz: abdest

kefye: takke, kepe

kiy-: giy-

babuc: pabuç

yüligen: gem

bota: deve yavrusu

minmiş: binici

aşşı: aşçı

yogurtşı: yoğurtçu

kaşukşu: kaşıkçı

İletişim dilini öğretmeyi amaçlayan bu eserde madenlerle ilgili kavram işaretleri de bulunmaktadır. Bu kavram işaretleri madenlerin Türkler tarafından bilinip kullanıldığını göstermektedir.

Örnek:

temir: demir

kurgaşın: kurşun

bakır: bakır

kümüş: gümüş

altun: altın

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî:

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî'de Türk kültüründe önemli yeri olan kavram işaretleri hedef topluma aktarılmaya çalışılır. Eserde akrabalık adları ile ilgili kavram işaretleri bulunmaktadır.

Örnek:

ata: baba

ana: anne

açkı: amca

çiçe: hala

tayı: dayı

tayza: teyze

karındaş: kardeş

kız karındaş: kız kardeş

egeçi: abla

epçi: hanım, eş

ogul: oğul

kız: kız

Yukarıda geçen akrabalık adları Türk toplumundaki akrabalık ilişkilerinin gelişmiş bir düzeyde olduğunu göstermektedir.

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye:

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye'de Türk kültürünü ve yaşam tarzını yansıtan sözcük ve ifadeler kullanılarak Türkçe öğrenen hedef topluma kültür aktarımının gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

Örnek:

men seni kargışladım (kargışladum)

Ben sana beddua ettim.

katımda (katumda) kel, seni konaklar men

Evime gel, seni ağırlarım.

yıl kutlı bolsun saga

Yılın kutlu olsun.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Türk kültüründe önemli yer tutan öğeler DM'ye alınmıştır.

Eserde Türk yaşamında önemli yeri olan aile, akrabalık, dinî inanış, oyun, eğlence, müzik, giyim, ev, mutfak, ziraat, hayvancılık, askerlik, meslek grupları, savaş aletleri, kadın ve erkek adları gibi kavram işaretlerine de yer verilmiştir.

Örnek:

yey: yeni elbise

yalman: tarla faresi

çardak: çardak

serşe: serçe

ocak: ocak, fırın

tegirmenci: değirmenci

senek: küp, damacana

yetci: etçi

tarhana: tarhana

ötmekçi: ekmekeçi

helva: helva

taşçı: taşçı

ördek: ördek

furunçı: fırıncı

Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak:

Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak'ta Türk kültüründe önemli yeri olan sözcükler kullanılarak Araplara Türk kültürüne ait unsurlar tanıtılmıştır. Eserde aile, akrabalık, dinî inanış, oyun, eğlence, müzik, giyim, ev, mutfak, ziraat, hayvancılık, askerlik, meslek grupları gibi alanlarla ilgili Türk kültüründe var olan kavram işaretleri bulunmaktadır. Bu kavram işaretleri, ifade ettikleri kavramların Türk kültüründe kullanıldığını ve önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Örnek:

ata karındaşı: amca

ana karındaşı: dayı

kervan: kervan

ayran: ayran

gulaç: güreş

veresiye: veresiye

toglu: bir yaşındaki kuzu

arvana, ingan: dişi deve

közeri: gözcü

koşdaş: uşak

kelimçi: tercüman

Codex Comanicus:

Codex Comanicus'un çeşitli bölümlerinde Kıpçak Türklerinin toplumsal, tarihî ve ekonomik hayatını aydınlatan bilgilere rastlanmaktadır. CC üzerine yapılan incelemeler daha çok dil üzerine yapıldığından kültürel öğeler hakkında detaylı araştırmalar bulunmamaktadır. Eserde aile, akrabalık, dinî inanış, oyun, eğlence, müzik, giyim, ev, mutfak, ziraat, hayvancılık, askerlik ve meslek gruplarıyla ilgili kavram işaretleri bulunmaktadır.

Örnek:

kelin: gelin

küyegün: güvey

mihir: başlık, çeyiz

aser: düğün

kertek: gelin odası

öbüge: büyükbaba

ini: torun

abaga: amca

sabancı: çiftçi

derzi: terzi

eyarçi: semerci

atas: adaş

tutun: tütün

temaşa: eğlence meclisi

horon: bir oyun adı

sirdac: kolsuz, deri yelek

altun: altun

kümüş: gümüş

guburçuk: kutu

kamçı: kamçı

Millî tarihçilerimizin bu önemli Türk dili yadigârını ihmal etmeleri, Türk kültürünün aydınlatılmasını geciktirmiştir (Caferoğlu, 1984, s. 165).

CC, Kıpçak Türklerinin hayatında önemli yer tutan din ögesi başta olmak üzere çeşitli alanlarla ilgili sözcükleri ve metinleri içermektedir.

Örnek:

eger toz-toprak kuyaştan mişmiş qurla yarık bolsa edi, hanuz Teşrinin yarıklıkına köre karanğıdır

Eğer toz toprak güneşten binlerce kez daha parlak olsaydı, yine de Tanrının aydınlığına göre karanlıktır.

Hristiyan Kıpçakların dinî hayatında önemli olan on emir de CC'de geçmektedir.

Örnek:

1. *Teşrini söwgil barça üstinde!*
Tanrı'yı her şeyin üstünde sev!
2. *Teşrinin atı bile ant içmegil!*
Tanrı'nın adıyla ant içme!
3. *Ulu künni awurlagıl!*
Ulu günü ağırla!
4. *Ataşnı anaşnı hörmetlegil!*
Anana babana saygı göster!
5. *Kişini öltürmegil!*
İnsanları öldürme!
6. *Ogur bolmagıl!*
Hırsızlık yapma!
7. *Hersek bolmagıl!*
Sefih olma!
8. *Yalğan tanıhlık bermegil!*
Yalan yere tanıklık etme!
9. *Özge kişiniş nemesi suşlanmagıl!*
Başkasının malına hasetlik etme!
10. *Sewgil seniş karındaşış seniş kibi!*
Kardeşini kendini sevdiğin gibi sev!

(Tekin ve Ölmez, 2003, s. 42).

4.1.3. Yöntemin belirlenmesi ilkesi

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye:

Dil öğretiminde belirli bir yöntem dâhilinde ilerlemek gerekir. Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye'de belirli bir metot takip edilerek dil öğretilmeye çalışılmıştır. Önce harfler, sonra sözcükler sonra da gramer kuralları eşliğinde cümleler öğretilmeye çalışılmıştır. Gramer kuralları bölümünde yeri geldikçe anlatılan konuyu daha fazla anlaşılabilir kılmak için bolca örnek verilmiştir.

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk:

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk'te dil öğretimi için gerekli olan sözlük, eserin ilk bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde yer alan sözcükler alfabetik olarak sıralanmıştır. Kullanılan fiiller, dönemin sözlükçülük geleneklerine göre genellikle görülen geçmiş zaman kipinde kullanılmıştır. Dil bilgisi bölümü de konu bağlantılarına dikkat edilerek birbirini tamamlayıcı bir sırayla ele alınmıştır. Anlatılan her konunun pekiştirilmesi için örnekler verilmiştir.

El-Kavânînu'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye:

El-Kavânînu'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye sözlük bölümü içermeyip sadece gramer bölümünden oluşmaktadır. Eserde sözlük ihtiyacını karşılamak için gerekli olan sözcükler listeler hâlinde gramer bölümünde verilmiştir. Eser giriş ve sonrasındaki üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türkçede kullanılan harfler ve harflerin kullanımı hakkında birtakım bilgiler verilmiştir. Eserin geri kalan kısmını fiil kip ve ekleri, isim ve ona bağlı olanlar, harfler (ekler) adlı üç bölüm oluşturmaktadır. Konular anlatılırken çeşitli şekillerde örnekler verilmiştir.

Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî:

Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, dört bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümde sözcük listeleri verilmiştir. Diğer iki bölümde de gramer kurallarıyla ilgili bilgiler verilmiştir. İsim listesi konularına göre, fiil listesi alfabetik olarak sıralanmıştır. Türkçe sözcüklerin karşısına Arapça karşılıkları yazılmıştır. Yazılan bu karşılıklar çoğunlukla tek sözcük şeklindedir. Yeri geldikçe sözcüklerin karşısına açıklamalar da yapılmıştır. Dil bilgisi kuralları da örneklerle desteklenerek

açıklanmış ve karşılaştırmalı dil bilim çerçevesinde Arapçadaki şekilleriyle kıyaslanmıştır.

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye:

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye, Arapça - Türkçe sözlük ve konuşma cümlelerinden oluşmaktadır. Sözlük kısmında Arapça sözcüklerin Türkçe karşılıkları verilmiştir. Diyalog ve kısa cümlelerde ise günlük yaşamda geçiş sıklığı fazla olan ifadeler kullanılmıştır. İletişim dilinin öğretimi hedeflendiği için dil bilgisi bölümüne yer verilmemiştir. Sözlük kısmında isim soylu sözcüklere yer verilmiş, bunlar konularına göre tasnif edilmiş ve fiiller bu bölüme alınmamıştır. Sade ve anlaşılır bir yapıda hazırlanan bu eser Türk dili hakkında kapsamlı bilgiler içermeyen bir konuşma kılavuzu niteliğindedir.

Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak:

Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak, Arapça - Türkçe sözlük şeklinde hazırlanmış olup Arapça sözcüklerin karşısına Türkçeleri yazılmıştır. Bu sözcükler çoğunlukla Kıpçak Türkçesine aitken bazıları da Türkmen Türkçesine aittir. İsimler konularına göre (tematik) sınıflandırılırken fiiller Arap harf sistemine göre düzenlenmiştir. Fiiller görülen geçmiş zaman üçüncü tekil şahsa göre çekimlenmiştir.

Codex Comanicus:

Codex Comanicus, dil öğretimi için gerekli olan sözlük, gramer ve metinlerden oluşmaktadır. Kıpçak Türkçesine ait sözcüklerin karşısına Latince ve Almanca karşılıkları yazılarak çeşitli sözlük bölümleri oluşturulmuş, Kıpçak Türkçesinde bulunan bazı gramer şekillerinin yanı sıra Hristiyanlığa ait dinî metinlere de eserde yer verilmiştir. Bu yolla hem yabancılara Türkçe hem de Kıpçak Türklerine Hristiyanlık öğretilmeye çalışılmıştır. Eser iki defter hâlinde ayrı ayrı hazırlandığı için ikisi arasında farklılıklar bulunmaktadır. İtalyan bölümünde sözlük ve dil bilgisi bölümü bulunur. Sözlük bölümünde isimler hem alfabetik olarak hem de konularına göre tasnif edilmiştir. Dil bilgisi bölümünde ise Caferoğlu (1984)'ün tespitiyle şu konular bulunmaktadır:

1. Latince “audio” fiilinin çekimi

2. Alfabetik bir şekilde düzenlenmiş fiillerle, anlamca birbirine yakın isimler ve Latince terimler fihristi
3. Adverblerin alfabetik sırası
4. Zamirlerin ve isimlerin çekim örnekleri

Alman bölümü ağırlıklı olarak Hristiyanlık öğretisiyle ilgili unsurlara dayanmaktadır. Bu bölümde Kıpçakça - Almanca sözlük, dinî metinler, bilmece, dualar vs. bulunmaktadır.

4.2. Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri Açısından İncelenmesi Sonucunda Ulaşılan Bulgular ve Yorum

Kocaman (1983) yabancı dil öğretim yöntemleriyle ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

a) Yöntemlerin genel öğretim çizgilerini belirlediği, asıl önemli olanın öğretim teknikleri olduğu vurgulanmaktadır.

b) Bunun sonucu olarak üç temel yöntem (duyumcu-dil yöntemi, anlaksal yöntem ve işlevsel kavramsal yaklaşım) dışında kişisel ve yöresel tutumları yansıtan birçok yöntem bulunmaktadır. Örnek olarak Gouin yöntemi, Gattegno, Hail, Lipson, Harrison'un geliştirdikleri yöntemler bunlardan yalnızca birkaçıdır. Yöntemlerdeki çeşitlilik günümüz dil öğretiminin önemli bir yanıdır. Amaca ve duruma bağlı olarak öğretim yöntemleri belirlenir.

c) Günümüzdeki yabancı dil öğretim yöntemlerinin çoğunun ortak bir özelliği de *sarmal* bir yaklaşımı yeğlemeleridir. Konular birbiri üzerine yığılan tuğlalar biçiminde değil, iç içe örülen, başı, ortası ve sonu arasında sürekli ilişki kurulan bir düzenek içinde sunulmaktadır. Öğrenilen bir konu yeri ve zamanı geldiğinde tekrar edilir.

Bu eserler Türkçe öğrenen belirli bir hedef kitleye yönelik olarak hazırlanmıştır. Arapların Türkçe öğrenmesi için kullanılan bu eserler hedef kitleye kendi diliyle hitap edebilmek için Arapça kaleme alınmıştır.

Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmış olan Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye'de parçadan bütüne doğru giden tümevarım yöntemi kullanılmıştır. Sırasıyla harfler, sözcükler ve gramer kurallarına yer verilmiştir. Yer yer gramer kurallarıyla birlikte örnekler de dikkatlere sunulmuştur. Dil bilgisi kuralları aktarılırken

Arapçayla karşılaştırma yapılarak söz konusu kuralların Türkçedeki şekli gösterilmiştir. Verilen örnekler içerisinde zengin atasözü, deyim, şiir vs. yerine sözcükler ve kısa ifadeler kullanılmıştır.

“Tümevarım yöntemiyle yazılan eserde yer alan sözcükler günlük yaşam Türkçesinden olmakla birlikte dil bilgisi açısından başlangıç düzeyinde değildir. Bu nedenle ileri düzey ve akademik amaçlı Türkçe öğretimine yönelik olduğu söylenebilir” (Bayraktar, 2002).

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk'ta tümevarım yöntemi kullanılmıştır. Dil bilgisi bölümünde önce biçim birimler (morfemler) daha sonra sözcük türleri sıralanmıştır. Konular içerisinde örnekler de verilmiştir:

Sıfat tekil olduğu zaman addan önce gelir. Akıllı bir adam gördüm yerine *kördüm bir uslu er*, kalkmış bir adam yerine *bir turmuş er*, iki akıllı adam yerine *iki uslu er kördüm* denir. Türkler sıfatı ikiletmeyle yetinerek adı ikiletmezler (Caferoğlu, 1931).

El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye'de dil bilgisi öğretiminde sıkça başvurulan tümevarım yöntemi kullanılmıştır. Bu kurala göre, benzerliklerden soyutlama ve genelleme denilen tekniklerle genel kurala veya yasaya ulaşılır. Aynı ayrı kuralların birleşiminden gramer ortaya çıkmıştır.

İletişim dilini ve ticari Türkçeyi öğretmek amacıyla kaleme alınan Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye'de, okuma ve yazma etkinliklerine yer verilmemiştir.

Kıpçak dönemi eserlerinde yabancı dil öğretim yöntemlerinden harf yöntemi, dil bilgisi - çeviri yöntemi ve bilişsel yöntem kullanılmıştır.

4.2.1. Harf yöntemi (The letter method)

Alfabadeki harflerin okunmasına ve yazılmasına dayanan harf yöntemi Kıpçak dönemi Türkçe öğretimi eserlerinin büyük bir kısmında kullanılmıştır.

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye:

- TZ'de Kıpçak Türkçesinde kullanılan alfabadeki harflerin tanıtımı yapılarak bunlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Örnek:

Kıpçak diyalektinde kullanılan alfabede 23 harf bulunmaktadır. Bu harflerden 19'u asıldır:

“elif, b, t, c, r, z, s, sa, tı, g, k, ke, l, m, n, h, v, y”

Dördü tekrar olunmuş harflerdir:

- a. “f” ile karışık olan “b = p”dir.
- b. “ş” ile karışmış olan “c = ç” dir.
- c. Bağlı “ge = g” dir.
- d. Genizden gelen “ng” dir ki bu sesin çıkışı, boğaz yarığında burnun ucuna doğrudur (Atalay, 1945, s. 3-4).

- Yazılışları benzer olup söylenişleri farklı olan sözcüklerin yazılışlarında etkili olan ses değerleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Örnek:

“Bilesin ki Türk dilinde şekil yoktur; şeklin yokluğu dolayısıyla birtakım benzerlikler meydana gelir. Bu yüzden isim, fiil, edat gibi şeylerin benzemeden ve karışmadan okunabilmeleri için bir kural koyulmuştur. Bu, üstün harekeliden sonra *elif*, esre harekeliden sonra *ye*, ötre harekeliden sonra *vav* konmasıdır.

İsimlerden örnek:

hava anlamında yel

sene anlamında yıl

tarik anlamında yol gibi” (Atalay, 1945, s. 4).

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk:

- Kİ'de alfabede kullanılan harfler hakkında bilgiler verilmiştir.

Örnek:

“Türk alfabesinde kullanılan harflerin toplamı 23 olup şunlardan ibarettir: hemze, b, p, t, c ç, d, r, z, s, ş, sad, tı, gayın (g), k, k, ğ, l, m, n, η, v, y” (Caferoğlu, 1931, s. 135).

- Eserde sözcüklerdeki ses değerleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

Örnek:

Tek harfli isim ya zamme ya fetha veya kesre ile harekelenir: *su, ya, çi* vs. (Caferoğlu, 1931, s. 135).

El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye:

- KK'de, eseri okuyanların harflerin kullanım özelliklerini öğrenebilmeleri için sesler ve harfler hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Örnek:

Her dilin kendine özgü birtakım sesleri vardır. Bu dilin sesleri ise söyleyişte 28, yazıda ise 21'dir. Bunlar *hemze*, katıksız *ba*, hışırtılı *fa*, *fa'*ya karışmış *ba*, *ta*, , katıksız *cim*, *şın'*a karışmış *cim*, *ha*, noktasız *dal*, *ra*, katıksız *za*, *sad'*a karışmış *za*, *sin*, *sad*, *dad*, *ta*, *ayın* ve *gayın* arasındaki *ayın*, *kaf*, katıksız *kaf*, düğümlü yabani *kaf*, katıksız *lam*, kalın *lam*, *mim*, katıksız *nun*, genizden söylenen genizsi *nun*, *vav* ve *ya* (Toparlı vd., 1999, s. 2).

Yukarıdaki örnekte Arapça sesler / harflerden yola çıkılarak Türkçe sesler / harfler öğretilmiştir.

- KK'de harflerin telaffuzu ve yazı dilindeki kullanım özellikleri hakkında şu bilgiler verilmiştir:

Bu dilde üç noktalı *sa*, katıksız *ha*, noktalı *zal*, noktalı *za*, *fa*, katıksız *ha*, yoktur. Onlar katıksız *ha'yı* *ha'*ya karıştırarak söylerler. Bir kimsenin bu altı sestem biriyle konuştuğunu duyarsan anla ki o ya güzel konuşamıyordur ya da halis Türk değildir. Yine bu çeviride bu harflerden biriyle *fereşte* ve *arfa* gibi *fa* ile yazılmış örnekleri gördüğünde bunların aslına uygun olmadığını, ancak bu şekilde yazılabildiklerini bil (Toparlı vd., 1999, s. 3).

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî:

- TA'da "Halis Kıpçak" dilinde kullanılan sesler / harfler konusunda şu bilgilere yer verilmiştir:

sa, ha, hı, dat, za, ayın, fa, he

Bu seslerden bazılarını içeren bir sözcük işittiğinde onun, halis Türk dilinden olmadığını, dışarıdan ödünç alınmış bir sözcük olduğunu bilmelisin (Toparlı *vd.*, 2000, s. 1).

• Türkçeye mahsus bazı sesler ve sesleri gösteren işaretler hakkında şu bilgiler vardır:

- Altında üç nokta bulunan *b*, *b* ile *f* arasındaki kalın *p*'dir.
- Altında üç nokta bulunan *c* de; *ş* ile *c* arasındaki harftir. Baalbek'te yaşayan Nebatlıların *cim*'i telaffuz etmelerini andırır.
- Üzerinde küçük bir *m* ile gösterilen *z* de kalındır. Said ehlinden olan Nebatlıların *dat* telaffuzlarına benzer.
- Üzerinde üç nokta bulunan *k*, *g* ile *k* arasında bir ses olup genizsidir. Çıkış yeri genizdir.
- Üzerinde küçük bir *m* ile gösterilen *l* de kalındır. Onu telaffuz, Allah kelimesinin *lam*'ını söylemek gibidir (Toparlı *vd.*, 2000, s. 2).

4.2.2. Dil bilgisi - çeviri yöntemi (The grammar-translation method)

Dil kurallarına ağırlık verildiği dönemlerde “dil bilgisi - çeviri” yöntemi dil öğretiminde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu yöntemde benimsenen amaç, yabancı dil bilgisinin öğrenilmesi ve bunların çeviride uygulanmasıdır. Eski dönemlerde dil bilgisini öğrenmek bir dili öğrenmek için yeterli görülmüştür. Dil bilgisi kurallarının anlaşılıp anlaşılmadığını, sözcüklerin diğer dilde karşıtlarının öğrenilip öğrenilmediğini ölçmek için de öğrencilere sürekli olarak çeviri yaptırılmıştır (Ekmekçi, 1983, s. 106).

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye:

TZ'de dilin kurallarının öğretilmesini esas alan dil bilgisi - çeviri yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde karışık ve zor gramer kalıplarının ayrıntılı açıklamaları verilir. Çünkü bu metoda göre dilin öğrenilmesi daha çok dilin belirlenmiş düzenli cümle kalıplarının, yani dil bilgisinin öğrenilmesi ile mümkündür. Bu yöntemle öğretim, kuralların birbirinden bağımsız cümlelerde verilmesi, çekimlerin gösterilmesi ve metinler üzerinde çeviri yapılması ile başlar (Demirel, 2004, s. 31). Ayrıca bu yöntemde konuşma dili ve telaffuzdan ziyade yazı dili esas alınır.

TZ’de hedef toplumun diliyle karşılaştırmalara sıkça yer verilmiştir. Böylece dil bilgisi - çeviri yöntemine uygun olarak dil öğretiminde hedef kitlenin ana dilinin de kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Arapçadaki من kelimesine Türkçede *kim* kelimesi karşılık gelir: *kim tursa turar men* “kim durursa dururum” anlamına gelmektedir. Diğer zamirler de bu şekilde kullanılır (Atalay, 1945, s. 101).

Kitâbü’l-İdrâk li-Lisâni’l-Etrâk:

Kİ’de dil bilgisi kurallarının dil öğretiminde ana eksen olarak alınması denildiğinde akla gelen ilk yöntem olan dil bilgisi - çeviri yöntemi belirgin olarak kullanılmıştır.

Kİ’de sözcükler ve dil bilgisi kurallarından bahsedilerek Türkçe hazırlanmış olan metinlerin anlaşılması sağlanmıştır.

Eserde sözcükler alfabetik olarak listelenmiştir.

Örnek:

aba: D nüshasında ebe, valide, nine, şefkat yönüyle anneye atfedilir.

abrak: kumaş

acı: acı

aç: 1) Acıkmış kimse.

2) Aç!

açdı: Acıktı.

Ayrıca dil bilgisi kuralları aktarılmıştır.

Örnek:

Sözcük harflerden oluşur. Türk dilinin alfabesinde kullanılan harflerin toplamı 23’tür: hemze, *b, p, t, c, ç, d, r, z, s, ş, sat, ti, gayın (g), k, k, ğ, l, m, n, η, v, y* (Caferoğlu, 1931, s. 135).

El-Kavânînu’l-Küllîyye Li-Zabti’l-Lügati’t-Türkiyye:

Öğretim dili olarak öğrenenlerin ana dilinin seçildiği dil bilgisi - çeviri yöntemi KK’de kullanılmıştır. “Bu yöntemde dil bilgisi kurallarının ayrıntılı analizi sayesinde

metinlerin çevirisi yapılabilmektedir” (Yaylı ve Yaylı, 2011, s. 10). Sözcükler konularına göre sınıflandırılmış ve dil bilgisi konularının arasında verilmiştir. Dil bilgisi konuları da ayrıntılı bir şekilde öğretilmiştir.

Örnek:

Yaklaşma fiilleri üç türdür: yaklaşma, başlama ve ümit. Yaklaşma bildiren kâde, kerebe ve evşeke (neredeyse, az kaldı..., ...yazdı)’nin karşılığı olup (yapmaya yaklaştı) anlamına gelir. Bu anlam ifade edilmek istenildiğinde fiil köküne -a- / -e-, ardından da yazdı sözü eklenir: *yıkılayazdı* (düşmeye yaklaştı veya düşmesi yaklaştı, az kalsın düşecekti); *öleyazdı* (ölüme yaklaştı-az kalsın ölecekti); *meni köreyazdı* (neredeyse beni görecekti) (Toparlı vd., 1999, s. 41).

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî:

Dönem eserlerinde genellikle görülen dil bilgisi - çeviri yöntemi TA’da da kullanılmıştır. TA’da önce kelimeler liste hâlinde sunulmuş, ardından da dil bilgisi kuralları karşılaştırmalı dil bilim ilkelerine göre öğretilmiştir.

Örnek:

-ıdı / -ıdi Arapçadaki (كان)’yi karşılar.

sen-ıdiş: sendin

anlar-ıdı: onlardı

siz-ıdişiz: sizdiniz

bu-ıdı: buydu

ol-ıdı: oydu

munlar-ıdı: bunlardı

Ed-Durretü’l-Mudiyye Fi’l-Lugati’t-Türkiyye:

Sözcüklerin listeler hâlinde sıralandığı dil bilgisi - çeviri yöntemi DM’de de yer yer kullanılmıştır. Nitekim eserde sözcüklerin liste hâlinde verilmesi dil bilgisi – çeviri yönteminin özelliklerindedir.

Örnek:

köz / kuyı / balık / tekleç / yengeç

göze / kuyu / balık / yengeç / yengeç

su / sirke / sinke / gülaf suyu

su / sirke / sirke / gül suyu

sorma / şeker suyu / kamış suyu

içki / şeker suyu / kamış suyu

Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak:

BM'de dil - bilgisi çeviri yöntemine uygun olarak sözcükler sıralanmıştır.

Örnek:

toldurdu - ملا: Doldurdu.

tolu oldu - املا: Dolu oldu.

tökti - بتر: Döktü.

tökeldi - تبت: Döküldü.

Codex Comanicus:

CC'de sözcük ve gramer kurallarının metinler aracılığıyla öğretildiği dil bilgisi - çeviri yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde göre metinde en önemli kural cümle yapısıdır. Çünkü cümleler hâlinde yapılacak çevirilerle metnin çevirisi bir bütün olarak tamamlanabilir. CC'de dil bilgisi - çeviri yöntemine uygun olarak metinlere yer verilmiştir.

Örnek:

jesus tatlı, eç yamansız e-geç, ne kıynar sen, eç yazıksız e-geç, öz nazik boyuñni? men karakçı, sen kök hanı e-geç, men yamanlı, sen ayıpsız e-geç, eltir sen haçımni

Ey İsa, sen tatlı ve kusursuz iken, niçin acı çekersin nazik vücudunla? Ben bir dilenciyim, sen göklerin hanı iken; ben kusurluyum sen ayıpsız iken, haçımı götürür müsün?

4.2.3. Bilişsel yöntem (Cognitive method)

Dil öğretim yöntemlerinden biri olan “bilişsel yöntemde düşünerek öğrenme esası vardır. Telaffuzun üzerinde fazla durulmaz, dilin kuralları bilinçli olarak öğretilir. Ana dil kullanımı ve çeviriye izin verilir” (Barın, 2004, s. 19-30). Bu yöntem dilin bir alışkanlık değil bilinçli olarak kuralları öğrenme olduğunu savunan bir yöntemdir.

Yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış Kıpçak dönemi sözlük ve gramerlerinden Et - Tuhfetü'z - Zekiyye Fil - Lûgati't - Türkiyye, Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk, El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye, Kitâb-ı Mecmû-ı

Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Codex Comanicus adlı eserlerde hedef dille ilgili özellikleri ana diliyle anlattığı, konuşma dilinden ziyade yazı diline yer vermelerinden dolayı bilişsel yöntem kullanılmıştır.

4.3. Kıpçak Dönemi Eserlerinde Sözcük / Kavram İşareti Öğretimine İlişkin Bulgular ve Yorum

Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fil-Lûgati’t-Türkiyye:

Yabancılara Türkçe öğretiminde sözcük öğretimi oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. İncelememize konu olan Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fil-Lûgati’t-Türkiyye’de sözcük öğretiminin üzerinde önemli ölçüde durulmuştur. Sözcükler öğretilmeye başlanmadan evvel sesler öğretilerek sözden daha küçük olan yapı birimi tanıtılmıştır. Seslerden sonra sözcükler kısmına geçilerek bunlar çeşitli kategorilere ayrılmıştır. İsimler ve fiiller diye iki ayrı gruba ayrılarak bunların Arapça ve Türkçesi karşılıklı olarak gösterilmiştir. Sözcüklerin diziminde Arapçaya özgü alfabetik bir sıra izlenmiştir. İsimler çoğunlukla konularına göre (tematik) sıralanırken fiiller Arap gramerciliğinin etkisiyle III. tekil şahsın görülen geçmiş zaman kipine göre sıralanmıştır. Eserde Türkçe sözcükler kırmızı, Arapça sözcükler ise siyah mürekkeple yazılarak görsel öğelerden yararlanılmıştır. Farklı renklerde mürekkeplerin kullanılması renklerin de bir bilgi değeri taşımasını sağlamış ve bu durum sözcük öğretimini kolaylaştırmıştır.

Yabancılara Türkçe öğretiminde sözcüklerin dildeki geçiş sıklığının dikkate alınması gerekir. Bir dilin temel söz varlığından sayılan organ ve akrabalık adları, sayılar, günlük hayatta sıkça kullanılan isim ve fiiller ile onlarla ilişkisi olan kelimeler yabancılara öğretilmesi gereken öncelikli kavram işaretleridir. Atalay (1945) bu eserde 3000’e yakın sözcük tespit ederek bunlardan 97’sinin basit; 96’sının da birleşik fiil olduğunu belirtmiştir. Bu eserde ana dili Arapça olan bir kişinin günlük iletişim ihtiyacını karşılayabilecek gerekli sözcüklerin yanında ileri düzey Türkçe sözcükler de kullanılmıştır.

Örnek:

اخ *kardaş*: kardeş

رجل *ayak*: ayak

رڪه *savurşuk*: aklı zayıf

- TZ’de basit, türemiş ve birleşik sözcükleri görmek mümkündür.

Örnek:

Basit Sözcükler	Türemiş Sözcükler	Birleşik Sözcükler
<i>kiçi</i> : kişi	<i>tüzenlik</i> : düzenlik	<i>kara yovuz</i> : kara yağız
<i>ata</i> : baba	<i>tilsiz</i> : dilsiz	<i>tamak sav</i> : obur
<i>kel</i> : kel	<i>tutsak</i> : tutsak	<i>yırtık tutaklı</i> : yırtık dudaklı

- Kullanılan sözcükler arasında hem somut hem soyut anlamlı olanlar bulunmaktadır:

Somut Anamlı Sözcükler	Soyut Anamlı Sözcükler
اسد <i>arslan</i> : arslan	الجنة <i>uçmak</i> : cennet
تفاح <i>elma</i> : elma	حزن <i>kaygandı</i> : kaygılandı

- TZ’de Arapça bir sözcüğün Türkçede kaç farklı anlama geldiği belirtilmiştir. Arapça bir sözcüğün Türkçede birden fazla anlamı varsa bunlar ilgili sözcüğün karşısında belirtilmiştir. Bu durum Türkçenin sahip olduğu anlam zenginliğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Örnek:

ارتعد : <i>titredi, kalkıradı</i>
امرد : <i>yulmagay, sakalsız</i>
ابنه : <i>puluç, irençli, kulamşa</i>
اخضر : <i>temir boz, kır at</i>

- TZ’de zıt anlamlı sözcüklerin kullanımına rastlanmaktadır.

Örnek:

<i>aşaga</i> : aşağı – <i>yokarı</i> : yukarı	<i>eyi</i> : iyi – <i>yavuz</i> : kötü
<i>acı</i> : acı – <i>tatlı</i> : tatlı	<i>keñ</i> : geniş – <i>tar</i> : dar
<i>alt</i> : alt – <i>üst</i> : üst	<i>kül</i> : gül- – <i>yıla</i> : ağla-
<i>az</i> : az – <i>şok</i> : çok	<i>dost</i> : dost – <i>tuşman</i> : düşman
<i>bay</i> : zengin – <i>yoksul</i> : yoksul	<i>yeñi</i> : yeni – <i>eski</i> : eski

küçük: küçük – *büyük*: büyük *uzun*: uzun – *kısa*: kısa

- TZ’de aynı zamanda mecaz anlamlı sözcükler de kullanılmıştır.

Örnek:

بخ *bürükti*: Dargınlığı geçti, uykuda mışıldadı.

خدر *kuruldi*: Örtüldü, oturdu, ikamet etti.

- TZ’de isimler ve bu isimlerden türetilen sözcükler de gösterilerek Türkçede kullanılan bazı kavram işaretleme yolları gösterilmiştir.

Örnek:

kara> *karardı*, *kök*> *kökerdi*, *yaş*> *yaşardı*, *tiri*> *tirildi*, *bay*> *bayıdı* vs.

- Kitabın yazarının “Türkmen diyalektini - sıkışmadıkça - söylemedim. Türkmen diyalektini söylemek istediğim zaman ‘*قيل* *kıyle*’ diyorum” (Atalay, 1945, s. 3) sözlerine binaen Arapça sözcüklerin Kıpçak Türkçesindeki karşılıklarına yer verilmiştir. Bununla beraber yeri geldikçe sözcüklerin Türkmençe karşılıkları da belirtilmiştir.

Örnek:

نهبه *talav*: talan (Türkmenler buna *yagma* derler.)

وشوش *şıpıldadı*: Yavaşça söyledi (Türkmenler buna *sovuşladı* derler.)

خندق *bodı*: Boğdu (Türkmenler bu anlamda *bogdı* derler.)

- TZ’de Kıpçak Türkçesine geçen Arapça ve Farsça sözcükler Türkçe sayılarak kullanılmıştır. Farsça sözcüklerin Arapça sözcüklere göre Kıpçak Türkçesinde daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bu alıntı sözcüklerin çoğu STT’de de kullanılmaktadır.

Örnek:

adam: Ar. adam

aptal: Ar. aptal

ar: Ar. haya, edep

kına: Ar. kına

mazi: Ar. geçmiş

sultan: Ar. sultan

şübe: Ar cübbe

arzu: Far. arzu

asmani: Far. gök, mavi

avdaz: Far. abdest

beşk: Far. esrar

cömert: Far. cömert

cihan: Far. cihan

ferište: Far. melek

nerdüven: Far. merdiven
tuşman: Far. düşman

zندان: Far. zindan

• TZ’de anlamca birbiriyle ilişkili kavram işaretleri bir arada verilerek sözcüklerin daha etkili bir şekilde öğretimi ve kalıcılığı sağlanmıştır. Kavram alanına göre sözcükler arasında anlam ilişkisi kurularak sıralama yapılmıştır. Tematik sözlüklerde olduğu gibi sözcükler konularına göre dizilmiştir.

Örnek:

Yeygiler:

tuturgan: pirinç

maya: maya

katık: katık

kara irik: kara erik

kurut: kurutulmuş yoğurt

Yer ve zaman zarfı:

imdi: şimdi

tüne: dün

kayda: nerede

asra kün: evvelki gün

• Eserde alfabetik olarak sıralanan sözcüklerde de kavram alanı ilişkisi kurulmuştur. Aynı harfle başlayan sözcükler sıralanırken birbirini çağrıştıran ve yakın anlamlı sözcükler alt alta verilmiştir.

Örnek:

B harfiyle başlayanlar:

باز *togan: doğan*

بشق *kırgı, kurgaş: atmaca*

بومه *üğü: uhu kuşu*

بط *ördek: ördek*

بلشون *ogaz: bir kuş adı*

بجاج *kutan: bir kuş adı*

بلارج *kelek: düz ve uzun burunlu büyük bir kuşun adı*

بخ *kara kaz, tala kaz: bir kaz çeşidi*

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk:

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk'ta sözcük öğretimi, eserin giriş bölümündeki sözlük ve dil bilgisi bölümünde kullanılan örnek sözcüklerle sağlanmaya çalışılmıştır.

Türkçe sözcükler kırmızı, Arapça sözcükler ise siyah mürekkeple yazılarak sözcük öğretimi daha kolay bir hâle getirilmiştir. Eserde yaklaşık 3500 sözcük kullanılmıştır. Sözlük bölümündeki sözcüklerden isim ve fiiller karışık olarak sıralanmıştır. Sözlük bölümünde verilen sözcükler daha sonra dil bilgisi bölümünde de örnek olarak kullanılmış veya sözlük kısmında yer alan sözcüklerin türemiş şekillerinin örnek olarak kullanılmasıyla kalıcı bir öğretim sağlanmıştır.

Örnek:

İsimden fiil türetme şu şekilde yapılır: *kaygu* sözcüğünden fiil türetildiğinde *kaygurdı*, *belgü*'den *belgürdi*, *ak*'tan *agardı*, *kızıl*'dan *kızardı*, *yaşıl*'dan *yaşardı* ve *boz*'dan *bozardı* (Caferoğlu, 1931, s. 142).

- KI'de basit, türemiş ve birleşik sözcükler yer almaktadır.

Örnek:

Basit Sözcükler	Türemiş Sözcükler	Birleşik Sözcükler
<i>key</i> : iyi	<i>keski</i> : bıçkı	<i>kervansara</i> : kervansaray
<i>min</i> : bin	<i>muştici</i> : müjdeci	<i>mengü su</i> : ab-ı hayat
<i>sıpa</i> : eşek yavrusu	<i>sınuk</i> : kırık	<i>sovun keyin</i> : dağ keçisi

- Eserde somut ve soyut anlamlı sözcükler kullanılmıştır.

Örnek:

Somit Anlamlı Sözcükler	Soyut Anlamlı Sözcükler
<i>sakar</i> : alnında beyaz olan at	<i>örtük</i> : yalan
<i>örküç</i> : hörgüçü, kambur	<i>kevenç</i> : sevinç, mutluluk

- Eserde ağırlıklı olarak her sözcüğün bir karşılığına yer verilmesine rağmen bazı sözcüklerin birkaç anlamı birlikte verilmiştir.

Örnek:

kişi: 1) Adam, insan.

2) Kadının kocası, zevç.

keçe: 1) Keçe.

2) Gece.

il: 1) El, memleket.

2) Sulh.

- Kİ’de zıt anlamlı sözcüklere de yer verilmiştir.

Örnek:

acı: acı – *tatlı*: tatlı

keçe: gece – *kündüz*: gündüz

aç: aç – *tok*: tok

ölü: ölü – *tiri*: diri

alp: cesur – *yüreksiz*: korkak

tolı: dolu – *boş*: boş

aşaga: aşağı – *yokarı*: yukarı

isi: sıcak – *sovuk*: soğuk

- Kitâbü’l-İdrâk li-Lisâni’l-Etrâk’ta mecaz / yan anlamlı sözcüklere rastlanmaktadır.

Örnek:

agardı: 1) İhtiyar oldu.

2) Beyaz oldu.

alın: Cephe, alın.

- Kİ, çeşitli Türk lehçelerinde geçen sözcükleri bünyesinde barındırdığından o dönem için standart / ölçünlü kabul edilebilecek bir Türkçeye yazılmıştır. Bazı sözcüklerin hangi lehçeye ait olduğu da belirtilmiştir.

Örnek:

ovul: Kıpç. oğul

karapçı: Türkm. fakir

koptu: Kit. Beylik Yükseldi.

udıdı: Türkistan Uyudu.

Ki’de Arapça ve Farsça sözcüklerin Türkçede kullanıldıkları görülmektedir. Bu eserde kullanılan yabancı sözcük sayısı dönemin diğer eserlerine göre oldukça düşüktür. Buna karşın eserde eski Türkçeye ait birçok sözcüğün kullanıldığı da görülmektedir. Dönemin diğer eserlerinde bu kadar belirgin olmayan bu kavram işaretleri Kİ’ye özgüdür. Yabancı öge oranının oldukça düşük olması bu eserin yabancı tesirlerden uzak

kaldığını göstermektedir. Türkçeye geçen bir Arapça sözcük tespit edilmesine karşın Farsça sözcük sayısı daha fazladır.

Örnek:

<i>elem</i> : Ar. bayrak	<i>namaz</i> : Far. namaz
<i>bag</i> : Far. bağ	<i>nişan</i> : Far. belirti, iz
<i>bazar</i> : Far. pazar	<i>ser</i> : Far. baş
<i>beygenber</i> : Far. peygamber	<i>şah</i> : Far. şah
<i>çor</i> : Far. hastalık	<i>şar</i> : Far. şehir
<i>koz</i> : Far. ceviz	

El-Kavânînu'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye:

KK'de sözlük bölümü bulunmadığı için sözcüklerin öğretimi dil bilgisi bölümü vasıtasıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Sözcükler, hem dil bilgisi konularının örnekleri arasında hem de liste hâlinde verilmiştir. Eserde yaklaşık 500 sözcük bulunmaktadır. Arapça sözcükler siyah, Türkçe sözcükler ise kırmızı mürekkeple yazılarak dil öğretiminde görsel öğelerden de yararlanılmıştır.

Eserde halkın yaşamında önemli yer tutan adlar, cins adlar, insan yaratılışı ile ilgili sıfatlar, iyi ve kötü özellikler, organlar, evcil hayvanlar, vahşi hayvanlar, haşerat ve benzerleri, kuşlar, yiyecek ve içecek, meyveler, ekinler, hububat, döşeme, pişirme ve yemek için gerekli eşya, insan ve at giysisi, savaş aletleri *vb.*, renkler ve sıfatlar, sayılar ile ilgili sözcükler bulunmaktadır.

Örnek:

<i>tagrı</i> : ulu ad, Tanrı	<i>kök</i> : gökyüzü
<i>peygamber</i> : peygamber	<i>bulut</i> : bulut
<i>ferişteler</i> : melekler	<i>tuman</i> : duman

- KK'de basit, türemiş ve birleşik sözcüklerin kullanımına rastlanmaktadır.

Örnek:

Basit Sözcükler	Türemiş Sözcükler	Birleşik Sözcükler
<i>ant</i> : yemin	<i>bahadurlık</i> : yiğitlik	<i>adam oğlu</i> : insan oğlu
<i>böri</i> : kurt	<i>bıçkı</i> : bıçkı	<i>altunboga</i> : özel isim
<i>deve</i> : deve	<i>bitig</i> : mektup	<i>temir hazuk</i> : kuzey yıldızı

- Eserde somut ve soyut anlamlı sözcükler kullanılmıştır.

Örnek:

Somut Anlamlı Sözcükler

tengiz: deniz

tekenek: diken

töbe: beyin

Soyut Anlamlı Sözcükler

kön: gönül, ruh

algış: dua

ant: yemin, ant

- Listelenmiş sözcüklerde birden fazla anlama sahip olan sözcüklerin bütün anlamları belirtilmiştir.

Örnek:

temir hazuk: Oğlak burcu, kuzey yıldızı, sabit anlamındadır.

- KK'de zıt anlamlı sözcüklere de yer verilmiştir.

Örnek:

alçak: alçak – *inşike*: yüksek

az: az – *çok*: çok

bay: zengin – *yoksul*: yoksul

büyük: büyük – *kiçkez*: küçük

kazgış: cimri – *cömert*: cömert

keş: geniş – *tar*: dar

sakallı: sakallı – *köse*: köse

- KK hazırlanırken Kıpçak Türkçesi esas alınmıştır. Bu dönemde Kıpçak Türkçesi diğer Türk lehçelerine nazaran üstün tutulduğu için yazar da eserinde bu lehçeyi kullanmayı tercih etmiştir. Kıpçak Türkçesi fasih Türkçe sayılmış, Türkmencenin müstehcen bir lehçe olduğu kabul edilmiştir. Yazarın fasih Türkçe konusunda, *eveti* fasih konuşan bir Türk'ten işitmedim. Onu yalnız Türkmenler kullanır. Timurlenk ile yürüyüp Kahire'ye gelen Türkler'den *evet* yerine *beli* duydum. Onlara sorduğumda *böyledir, bundan başka bir şey bilmiyoruz* dediler (Toparlı vd., 1999, s. 87) sözleri önemlidir.

- KK'de Arapça ve Farça sözcük oranı hayli fazladır. Dinî terminolojiye ait Arapça sözcüklerin geniş yer tuttuğu görülmektedir.

Örnek:

adam: Ar. kişi

bela: Ar. evet

cami: Ar. cami

din: Ar. din

asır: Ar. ikinci

avrat: Ar. kadın

<i>ilm</i> : Ar. bilgi	<i>eger</i> : Far. eğer
<i>kala</i> : Ar. kale	<i>hoca</i> : Far. hoca
<i>kalem</i> : Ar. kalem	<i>gavur</i> : Far. gâvur
<i>kerim</i> : Ar. kerem sahibi	<i>fere</i> : Far. parça
<i>kuran</i> : Ar. Kur'an-ı Kerim	<i>hiç</i> : Far. hiç
<i>müsliman</i> : Ar. Müslüman	<i>şefteli</i> : Far. şeftali
<i>selam</i> : Ar. selam	<i>şorba</i> : Far. çorba
<i>avaz</i> : Far. ses	<i>tuvar</i> : Far. duvar
<i>babuç</i> : Far. pabuç	<i>zerdali</i> : Far. zerdali

• KK'de kavram işaretleri kavram alanına göre sınıflandırılmıştır. Öğretilmesi hedeflenen sözcükler arasında kurulan kavram alanı ilişkisi daha kolay ve kalıcı bir öğrenme sağlar. Böylece tematik sözlüklerde görülen sözcük dizimi yolu izlenmiştir.

Örnek:

Vücut ile ilgili kavram işaretleri:

<i>töbe</i> : beyin	<i>taglav</i> : boğazın tavanı
<i>maglay</i> : alın	<i>bogardak</i> : yutak
<i>kara köz</i> : kara göz	<i>mıyık</i> : bıyık
<i>ala köz</i> : ele göz	<i>boyun</i> : boyun
<i>yanak</i> : yanak	<i>kulag</i> : kulak
<i>dudag</i> : dudak	

• KK'de sözcükler öğretilirken genelden özele doğru sıralama yapılmıştır.

Örnek:

<i>bal</i> : bal	<i>ekin</i> : ekin
<i>aru balı</i> : arı balı	<i>arfa</i> : arpa
<i>kara balı</i> : şeker kamışı balı	<i>mercemek</i> : mercimek

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî:

TA'da isimler ve fiiller listeler hâlinde sıralanmıştır. İsimler konularına göre, fiiller alfabetik olarak sıralanmıştır. Basit, türemiş ve birleşik yapılarda isimler bulunmaktadır. Eserde kullanılan fiiller emir kipiyle çekimlenmiştir. Listeler hâlinde verilen sözcükler, daha sonra gramer konularında yer alan örneklerde de kullanılmıştır.

Ayrıca Arapça ve Türkçe sözcüklerin yazımında farklı renklerde mürekkepler kullanılarak görselliğe de önem verilmiştir.

- Yapılarına göre farklı sözcükler görülmektedir.

Örnek:

Basit Sözcükler	Türemiş Sözcükler	Birleşik Sözcükler
<i>temür:</i> demir	<i>temürçi:</i> demirci	<i>tişi eçki:</i> dişi keçi
<i>ton:</i> giyecek	<i>bitikçi:</i> yazıcı	<i>kuyruk yağı:</i> kuyruk yağı
<i>ot:</i> ilaç	<i>karındaş:</i> kardeş	<i>kere yağ:</i> tereyağı

- Eserde somut ve soyut anlamlı sözcükler kullanılmıştır.

Örnek:

Somit Anlamlı Sözcükler	Soyut Anlamlı Sözcükler
<i>bürünçek:</i> peçe, örtü	<i>us:</i> akıl
<i>bilezük:</i> bilezik	<i>kılık:</i> huy, hareket, tarz, gidiş
<i>közü:</i> ayna	<i>öd:</i> ruh, can, nefes

- Sözcüklerin eş anlamlılarına / yan anlamlılarına da yer verilmiştir.

Örnek:

abak: Koku kutusu, kabarcuk da denir.

kuşak: Kuşak, kur ve bil bağı da denilir.

destârçe: Mendil, yağlık da denilir.

- TA'da zıt anlamlı sözcüklere yer verilmiştir.

Örnek:

alıg: korkak – *alp:* cesur

ayık: ayık – *esrük:* sarhoş

kenç: genç – *karı:* yaşlı

az: az – *öküş:* çok

çalıt: çalışkan – *kehel:* tembel

issi: sıcak – *savuk:* soğuk

- Eserde Arapça sözcüklerin Kıpçak Türkçesindeki karşılıklarıyla Türkmence karşılıklarına yer verilmiştir.

Örnek:

kuyaş: güneş ışığı (Türkmencede küneş denir.)

yamgur: yağmur (Türkmencede yagmur da denir.)

burçak: dolu (Nohut büyüklüğündekine Türkmencede tolu denir.)

yaşın: şimşek (Türkmencede yıldırım da denir.)

• Ayrıca o dönem Türkçesinde kullanılan Arapça ve Farsça sözcüklere yer verilmiştir.

Örnek:

avrat: Ar. kadın

hamrı: Ar. şarap rengi

hisar: Ar. küçük kale

kala: Ar. kale

ahur: Far. ahır

alu: Far. şeftali

avrız: Far. tuvalet

bazırgan: Far. tüccar

badam: Far. badem

camçe: Far. küçük bardak

cülah: Far. dokuyucu

divar: Far. duvar

danişmend: Far. bilgin

destarçe: Far. mendil

hâce: Far. hoca

penir: Far. peynir

enar: Far. nar

Eserin yazarı ödünç kelimeler konusunda şunları söylemiştir: “Şunu bilmelisin ki Halis Kıpçak Türkçesinde şu sekiz harf yer almamaktadır: *sā* (ث), *hā* (ح), *hā* (خ), *dāt* (ض), *zā* (ظ), *ayın* (ع), *fā* (ف), *he* (ه). Bu seslerden bazılarını içeren bir sözcük işittiğinde onun, halis Türk dilinden olmadığını, ödünç alınmış bir sözcük olduğunu bilmelisin” (Toparlı *vd.*, 2000, s. 1).

• TA’da sözcükler, kavram alanı dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Kavram alanına göre yapılan bu sınıflandırma kavram işaretlerinin öğrenilmesine yardımcı olmaktadır. Sözcükler konularına göre dizimi esas alan tematik sözlükler gibi sıralanmıştır.

Örnek:

İnsanların nitelikleri:

er: adam

erkek: erkek

<i>tişi</i> : dişi	<i>kenç oğlan</i> : küçük çocuk
<i>abışka</i> : ulu, şeyh, hoca	<i>aguz oğlan</i> : süt emen çocuk
<i>kart</i> : yaşlı	<i>kız</i> : kız
<i>kırgıl</i> : orta yaşlı	<i>kız oğlan</i> : bakire
<i>yyit</i> : genç, yiğit	<i>epçi</i> : kadın
<i>olan</i> : oğlan	

• TA'da sözcükleri öğretmek için hazırlanan listede sözcükler genelden özele doğru sıralanmıştır.

Örnek:

<i>ev</i> : ev	<i>eşek</i> : eşek
<i>divar</i> : duvar	<i>tişi eşek</i> : dişi eşek
<i>agingaç</i> : merdiven	<i>kuduk</i> : sıpanın küçüğü
<i>kapu</i> : kapı	<i>sıpa</i> : bir yaşındaki eşek yavrusu
<i>açkuç</i> : kilit	

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye:

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye'de sözcük listelerinde sadece isim kökenli sözcükler kullanılmıştır. Bunlar konularına göre sınıflandırılmıştır: Yüce Allah, gök ve gökte bulunanlarla yer ve yerdekiler, sular, güzel kokulu bitkiler, meyveler, ağaçlar, hububatlar, yiyecekler, renkler, aletler, giyim eşyaları, organlar, sayılar, meslekler, erkek adları ve kadın adları gibi konularla ilgili isimler bulunmaktadır. Fiiller sadece konuşma cümleleri içerisinde geçmektedir. Türkçe ve Arapça sözcükler farklı renklerde yazılarak sözcükler daha belirgin bir hâle getirilmiştir.

• Sıralanan isimler konuşma cümlelerinde de kullanılmış ve bu sayede sözcükler tekrar edilerek öğretilmiştir.

Örnek:

tagrı: Tanrı
men tagrıdan korkar men
 Ben Allah'tan korkarım.

leymu: limon

şeker leymu satın al

Şeker, limon satın al!

- DM’de basit, türemiş ve birleşik yapılarıdaki sözcükleri görmek mümkündür.

Örnek:

Basit Sözcükler	Türemiş Sözcükler	Birleşik Sözcükler
<i>küç</i> : güç	<i>sığırcık</i> : sığırcık	<i>kara yarmuk</i> : bakır para
<i>nar</i> : nar	<i>yeşillik</i> : yeşillik	<i>keşi boynuzu</i> : keçi boynuzu
<i>aru</i> : arı	<i>kolluk</i> : yumruk	<i>yaban sığırtı</i> : yaban sığırtı

- Eserde çeşitli anlamlara gelen soyut ve somut anlamlı sözcükler kullanılmıştır.

Örnek:

Somit Anamlı Sözcükler	Soyut Anamlı Sözcükler
<i>sac</i> : saç	<i>tagrı</i> : Tanrı
<i>ıtrıb</i> : turp	<i>ferište</i> : melek

- DM’de zıt anlamlı sözcüklerle karşılaşmaktadır.

Örnek:

<i>acı</i> : acı – <i>tatlı</i> : tatlı	<i>issi</i> : sıcak – <i>savuk</i> : soğuk
<i>alçak</i> : alçak – <i>yüksek</i> : yüksek	<i>katı</i> : sert – <i>yumşak</i> : yumuşak
<i>aşaga</i> : aşağı – <i>yogarı</i> : yukarı	<i>yahşı</i> : iyi – <i>yaman</i> : kötü

- Türkçe olduğu belirtilen kelimeler içerisinde Arapça ve Farsçaya ait sözcükler de vardır. Yabancı kökenli olan bu sözcükler Türkçeye geçerek halk arasında sıkça kullanıldıkları için Türkçe olarak kabul edilmiştir.

Örnek:

<i>avrat</i> : Ar. kadın	<i>müsliman</i> : Ar. Müslüman
<i>beyan</i> : Ar. beyan	<i>şükür</i> : Ar. hamd
<i>halva</i> : Ar. helva	<i>beraber</i> : Far. beraber
<i>kına</i> : Ar. kına	<i>beyganber</i> : Far. peygamber

can: Far. ruh

duvar: Far. duvar

ferište: Far. melek

gülağ: Far. gül suyu

halı: Far. halı

haş: Far. haç

hasta: Far. hasta

hiş: Far. hiç

horoz: Far. horoz

mih: Far. iri çivi

şakird: Far. öğrenci

şırak: Far. ışık, çıra

zişt: Far. çirkin

- DM’de sıralanan sözcüklerde kavram alanı dikkate alınmıştır. Anlamca birbiriyle ilişkili sözcük ve sözcük grupları birlikte verilmiştir. Konu alanıyla ilgili sözcükler sırayla dizilerek tematik sözlüklere uygun bir yol izlenmiştir.

Örnek:

yamğur / yağmur / bulut / tuman

yağmur / yağmur / bulut / duman

kar / buz / savuk / issi / yay

kar / buz / soğuk / sıcak / yaz

küz / şık / kölge / yaldırım / köğürmek

güz / ışık / gölge / yıldırım / gök gürlemesi

- DM’de sözcükler sıralanırken genelden özele doğru bir yol izlenmiştir.

Örnek:

erük / kızıl erük / kara erük / zerdeli erüğü / sarı erük

erik / kızıl erik / kara erik / zerdali eriğı / sarı erik

Bulğatü’l-Müştâk fî Lûğati’t-Türk ve’l-Kıfçak:

Bulğatü’l-Müştâk fî Lûğati’t-Türk ve’l-Kıfçak’ta isim ve fiiller yer almaktadır. İsimler; gök, yer, madenler, hayat, ölüm, din, askerlik, hububat, hayvanlar vs. konularla ilgilidir. Fiiller ise Arap harf sistemine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Dönemin diğer eserlerinde olduğu gibi BM’de de Arapça sözcükler siyah, Türkçe sözcükler kırmızı mürekkeple yazılmış ve sözcükler baklava dilimi şeklinde dizilerek esere görsellik katılmıştır.

- Kitapta basit, türemiş ve birleşik yapılarda sözcükler kullanılmıştır.

Örnek:

Basit Sözcükler	Türemiş Sözcükler	Birleşik Sözcükler
<i>al-</i> : al-	<i>avla-</i> : avla-	<i>azad et-</i> : serbest bırak-
<i>es-</i> : es-	<i>bagla-</i> : bağla-	<i>borc al-</i> : borç al-
<i>bak-</i> : bak-	<i>yanıl-</i> : yanıl-	<i>hoş ol-</i> : hoşlan-

- Somut ve soyut anlamlı sözcüklerin kullanımına rastlanmaktadır.

Örnek:

Somut Anlamlı Sözcükler	Soyut Anlamlı Sözcükler
<i>yaladı</i> : yaladı	<i>hoş oldu</i> : hoşlandı
<i>yazdı</i> : yazdı	<i>naz etti</i> : nazlandı
<i>kömdi</i> : gömdü	<i>sevindi</i> : sevindi

- Eserde Kıpçak Türkçesi ve Türkmen Türkçesine ait sözcükler bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak Kıpçak Türkçesine ait sözcükler kullanılmakla birlikte Oğuz grubuna (Türkmençe) ait sözcükler de yer almaktadır.

Örnek:

Kıpçak Türkçesi	Oğuz Türkçesi	STT
<i>yoluk-</i>	<i>sataş-</i>	sataş-
<i>bulaş-</i>	<i>karış-</i>	karış-
<i>sözle-</i>	<i>söyle-</i>	söyle-
<i>taş bar-</i>	<i>yavukulun-</i>	kaybol-
<i>karayu ol-</i>	<i>kör ol-</i>	kör ol-
<i>tişle-</i>	<i>ısrı-</i>	ısrı-
<i>ut-</i>	<i>yen-</i>	yen-
<i>çız-</i>	<i>yaz-</i>	yaz-
<i>sökel ol-</i>	<i>sayru ol-</i>	hasta ol-
<i>uzat-</i>	<i>könder-</i>	gönder-

(Zajaczkowski, 1954, s. 21).

- BM'de Türkçede kullanılan Arapça ve Farsça sözcükler bulunmaktadır. Halkın diline geçip Türkçeleşen bu sözcükler Türkçe olarak kabul edilmiştir.

Örnek:

din: Ar. din

nur: Ar. ışık

safar: Ar. sefer

salam: Ar. selam

şükr: Ar. hamd

ziyaret: Ar. ziyaret

zulm: Ar. zulüm

azad: Far. özgür

hoş: Far. güzel

kervan: Far. kervan

kör: Far. kör

naz: Far. naz

peygamber: Far. peygamber

tamaşa: Far. temaşa, seyir

Codex Comanicus:

Codex Comanicus zengin bir söz varlığına sahiptir. Eserde farklı alanlarla ilgili değişik yapılarda sözcük türlerine rastlanmaktadır. Halkın konuşma dilinden alınmış sözcükler listeler hâlinde sıralanmıştır. Codex Comanicus'un İtalyan ve Alman bölümlerinde bazı yerler alfabetik, bazı yerler ise karışık olarak isim ve fiiller hâlinde düzenlenmiştir.

- Sözlük bölümlerinde geçen sözcükler eserdeki metinlerde de kullanılmıştır.

Örnek:

sagınsa men, an

düşünsem, kan

Kıpçak Türkçesi

Türkiye Türkçesi

sagınsa men bahasız anını

Düşünsem paha biçilmez kanını

kim xristoz töktw söwp ulunu

Ki Hz. İsa döktü sevip kullarını

tıyalman yaşını

(Bu nedenle) engelleyemem gözyaşımı

- Basit, türemiş ve birleşik yapıdaki sözcükleri sözlük ve metin içerisinde görmek mümkündür.

Örnek:

Basit Sözcükler

Türemiş Sözcükler

Birleşik Sözcükler

su: su

olturguç: sandalye

çeri başı: ordu kumandanı

yer: yer

bıçakçı: bıçakçı

sultan katunu: sultan hatunu

ot: ateş

tilsiz: dilsiz

atlu kişi: süvari

- Türk kültür ve yaşayışında önemli yer tutan somut ve soyut anlamlı sözcüklere yer verilmiştir.

Örnek:

Somut Anlamlı Sözcükler

last: ham ipek

katifa: kadife

yalçı: ücretli işçi

Soyut Anlamlı Sözcükler

teñri sövmekligi: Tanrı inayeti

özden: asil

kelepen: miskin

- CC'de eş anlamlı sözcükler de bulunmaktadır.

Örnek:

eygi, yakşı: iyi

akça, nakt: para

- CC'de zıt anlamlı kelimelere de yer verilmiştir.

Örnek:

aç: aç – *tok*: tok

ölü: ölü – *tiri*: diri

eygi: iyi – *yaman*: kötü

çirkin: çirkin – *körklü*: güzel

- Kıpçak Türkçesine ait kabul edilen sözcükler içerisinde Arapça ve Farsça sözcükler de yer almaktadır. Bu sözcükler din, komşuluk ve ticaret ilişkileri vasıtasıyla alınmış olmalıdır.

Örnek:

dünya: Ar. dünya

hormat: Ar. hürmet

katib: Ar. kâtip

medet: Ar. yardım

nakt: Ar. para

sadaka: Ar. sadaka

sultan: Ar. sultan

bazargan: Far. tüccar

frişte: Far. melek

hergiz: Far. asla

hor: Far. hakir

horoz: Far. horoz

peygambar: Far. peygamber

roz: Far. gün

- Benzer sözcüklerin tek başlık altında verilmesinin öğrenmeyi kolaylaştırması dolayısıyla CC'de sözcükler / kavram işaretleri kavram alanlarına göre başlıklar altında toplanmıştır.

Örnek:

Devlet idaresi ve teşkilâtına ait bazı rütbe, unvan ve terimler CC'de *Nobilitas ho(m)i(n)um et mulier(u)m* başlığı altında verilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

<i>kan, han</i> : imparator, padişah	<i>elçi</i> : elçi, sefir
<i>kan katını</i> : imparatoriçe	<i>yarguçı</i> : yargıç, hâkim, vali
<i>sultan</i> : sultan	<i>bugavul</i> : mübaşir
<i>sultan katını</i> : sultan hatunu	<i>atlu kişi</i> : süvari
<i>beg</i> : şehzade, prens	<i>koga</i> : bey, eşraf
<i>çeri başı</i> : ordu kumandanı	<i>orda</i> : ordu karargâhı, belediye

4.4. Kıpçak Dönemi Eserlerinde Dil Bilgisi Öğretimine İlişkin Bulgular ve Yorum

4.4.1. Ses bilgisi (phonology) öğretimi

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye:

- TZ'de ses bilgisine ait unsurlar ve seslerin çıkış noktaları hakkında bilgiler verilmiştir.

Örnek:

Ū / ŋ genizden gelir ve bu sesin çıkağı, boğaz yarığında burnun ucuna doğrudur (Atalay, 1945, s. 3).

- Sözcüklere gelen eklerin kalınlık ve incelik uyumuna göre aloformlarına da dikkat çekilmiştir.

Örnek:

Emir kipi, emir anlamında ve olumsuz anlamda /-KIn/ ile yapılır. Bunlardan /-Kın/ tok - kalın sesliler, /-Kin/ ince sesliler içindir; *turgun, yatkın, kelgin* “durasın, yatasın, gelesin” sözcükleri buna örnektir. Bu örnekler emir şeklidir. Olumsuzunda ise *turmagın, yatmakın, ketmekin* “durmayasın, yatmayasın, gitmeyesin” sözcükleri bulunmaktadır (Atalay, 1945, s. 87).

- TZ'de bazı seslerin düşme temayülünde olduğu bildirilerek seslerin düştüğü sözcüklere örnekler verilmiştir. *d, p, k, z* seslerinin Türkçede sözcük ortasında düştüğü belirtilmiştir.

Örnek:

ق : *k* sesi atılır; aslı şışkan olduğu hâlde sıçan şeklinde kullanılır. *taşkarı* sözcüğünden *k* sesi atılarak *taşarı* denir. ك : *k* sesi de atılır: *işkeri* kelimesinden *k* sesi atılarak kelime *işeri* şeklinde telaffuz edilir (Atalay, 1945, s. 120).

- TZ’de bir kavramı karşılayan farklı sözcükler bir arada kullanılmıştır. Böylece sözcüklerde görülen ses değişiklikleri ve sözcüklerin farklı şekilleri hedef kitleye etkili bir şekilde öğretilmek istenmiştir.

Örnek:

eşek – eçek: eşek

tik – tek: tek

bey – big: bey

tiş – diş: diş

kaplan – koplan: kaplan

ip – yip: ip

çirkin – şirkin: çirkin

Kitâbü’l-İdrâk li-Lisâni’l-Etrâk:

- Kİ’de yumuşama, türeme gibi çeşitli ses olayları gösterilmiştir.

Örnek:

temür > demür: demir

tiz > diz: diz

tilkü > dilkü: tilki

- Kİ’de ses düşmesini konu alan bölümde konuyla ilgili çeşitli bilgilere yer verilmiştir. *d*, *y*, *r*, (*hemze*), *k* gibi seslerin düşürüldüğü kelimelere dair örnekler verilmiştir:

d sesi *içdür*, *keçdür* gibi kelimelerde düşerek *içür* ve *keçür* şeklini alır. *y* sesi de *eykir* kelimesinde düşmüş ve karşılığında *ekir* olarak kullanılmıştır (Caferoğlu, 1931, s. 149).

- Ses değişimine uğramış sözcükler birlikte kullanılarak ağız ve şivelerden kaynaklanan fonetik farklılıklar öğretilmeye çalışılmıştır. Ses yapısı farklı olan sözcüklerin yanına Türkmence ibaresi de konulmuştur.

Örnek:

eyve – ayva: ayva

ıgladu – agladı: ağladı

çeri – çerik: asker

panpuk – mamuk: pamuk

El-Kavânînü'l-Külliyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye:

• KK'de Türkçede kullanılan sesler tanıtılmış; seslerle ilgili bilgiler verilmiş ve ses değişimi konusunda açıklamalar yapılmıştır. Türkçe sesler karşılaştırmalı dil bilim metodu çerçevesinde, Arapça seslerle karşılaştırılarak daha kolay bir şekilde öğretilmek istenmiştir.

Örnek:

Bazı sesler / harfler, kimi yerlerde nadiren değiştirilir. Bu değiştirme çok az olmasına rağmen, bunların kurallı veya yalnızca işitmeye dayalı olanları vardır. Buradaki genel kural *ze* (ز)'nin ve *sin* (س)'in *sad* (ص)'a dönüştürülmesidir. Bu iki ses (س / ز) yalnızca kalın veya baskın bir sesi takip ettiklerinde *sad* (ص)'a dönüştürülürler. *toksan* (طقسان) doksan kelimesinde olduğu gibi. Aslı *tokzan* (طقزان) idi, çünkü *tokuz* (طقز)'dur (Toparlı *vd.*, 1999, s. 3).

• Tonlulaşma / sedalılaşıma, örneklerle desteklenerek açıklanmıştır.

Örnek:

kaf ق, gayın غ'a dönüştürülerek *agardı* (اغردى) beyazlaştı denilmiştir, aslında *akardı* (اقردى) olmalıydı (Toparlı *vd.*, 1999, s. 4).

• Eserde eklerin bünyesindeki ses değişimleri hakkında da bilgiler verilmiştir.

Örnek:

Dolaylı emirde III. tekil şahıs ekinin ünlüsü üzerine geldiği kelimeye göre ya dar düz (ı / i) ya da dar yuvarlak (u / ü) olur.

kelsin: gelsin ursın: vursun içsin: içsin

yatsın: yatsın yesin: yesin işitsin: işitsin (Toparlı *vd.*, 1999, s. 7).

• KK'de kelimelerin fonetik olarak farklılık arz eden şekilleri bir arada kullanılarak sözcüklerin etkili bir şekilde öğretimi sağlanmıştır.

Örnek:

beg – bey – biy: bey

ip – yip: ip

kayt- – kayıt-: dön-

key- – kiy-: giy-

kibi – kibik: gibi

sıçan – sıçkan: fare

sıgır – sır – sıyır: sığır

yugarı – yugar: yukarı

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî:

- TA'nın giriş kısmında Türkçede kullanılan birtakım sesler ve bunların telaffuzu hakkında bilgiler verilmiştir.

bu seniñ: bu, senindir

bu siziñ: bu, sizindir

bu muniñ: bu, bunundur

bu anıñ: bu, onundur

bu anlaruñ: bu, onlarındır

bu menüm: bu, benimdir

bu bizüm: bu, bizimdir

Bu sözcüklerdeki *n*'ler genizsi olup çıkış yerleri genizdir (Toparlı *vd.*, 2000, s. 73).

dağ sözcüğü başka bir sözcükten önce de sonra da getirilebilir. Bu sözcükteki *d*, *t*'ye benzemektedir (Toparlı *vd.*, 2000, s. 78).

- TA'da sözcüklerin ağızlara / şivelere göre fonetik olarak farklılık arz eden şekilleri de öğretilmeye çalışılmıştır.

Örnek:

arşlan – arşlan: arşlan

badam – bayam: badem

kagıd – kagıt: kâğıt

kirfik – kirpik: kirpik

hurma – kurma: hurma

kuşak – kuçuk: kucak

kuyaş – küneş: güneş

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye:

DM'de ses olaylarıyla ilgili örneklere de yer verilmiştir.

- ç > ş ses değişiminin örnekleri görülmektedir:

kamcı > kamşı: kamçı

cokmar > şokmar: çomak

cuvaldız > şuvaldız: çuvaldız

neçik > neşik: nasıl

- Ünlü düzleşmesi şu örneklerde görülmektedir:

<i>ilgerü</i> > <i>ilgeri</i> : ileri	<i>yatharu</i> > <i>yatharı</i> : ardınca
<i>yulduz</i> > <i>yuldız</i> : yıldız	<i>tengiz</i> > <i>tingiz</i> : deniz
<i>altun</i> > <i>altın</i> : altın	<i>neçük</i> > <i>neçik</i> : nasıl
<i>kümüş</i> > <i>kumiş</i> : gümüş	

- Göçüşme (metatez), yumuşama vs. ses değişimleri şu örneklerde görülür:

<i>tengri</i> > <i>tanrı</i> / <i>tagrı</i> : Tanrı	<i>sirke</i> > <i>sinke</i> : sirke
<i>temir</i> > <i>demür</i> : demir	<i>köbük</i> > <i>köfük</i> : köpük
<i>yagmur</i> > <i>yamgur</i> : yağmur	

- DM'de ağızlara / şivelere göre sözcüklerin fonetik olarak farklılık arz eden şekillerine de yer verilmiştir. Dönemin diğer eserlerine göre, ses değişimi geçirmiş sözcükler en yoğun bu eserde görülmektedir.

Örnek:

<i>agaç</i> – <i>agaş</i> : ağaç	<i>ileri</i> – <i>ilgeri</i> – <i>ilgerü</i> : ileri
<i>arasan</i> – <i>arlan</i> : arslan	<i>işkeri</i> – <i>işkerü</i> : içeri
<i>arfa</i> – <i>arba</i> : arpa	<i>kiz</i> – <i>kiyiz</i> : keçe
<i>hatın</i> – <i>hatun</i> : hatun	<i>közgi</i> – <i>közgü</i> : ayna
<i>hayva</i> – <i>heyva</i> : ayva	<i>taguk</i> – <i>tavuk</i> : tavuk

Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak:

- BM'de bazı sözcüklerde harfleri ayrıntılı olarak belirtmek için *س* yerine *پس* kullanımı öne çıkmaktadır (Zajaczkowski, 1954, s. 23).

- Birbirine yakın olan sesler, sözcüklerde kalınlık - incelik uyumuna göre farklı işaretlerle gösterilmiştir. BM'de *ت* / *-t*- ince ünlülerle birlikte kullanılırken *ط* / *-t*- kalın ünlülerle kullanılmıştır.

Örnek:

<i>baṭṭi</i> : battı	<i>yetti</i> : yetti
<i>uzaṭṭi</i> : uzattı	<i>işitti</i> : işitti
<i>yaṭṭi</i> : yattı	

• Sözcüklerde *ķ* - *k*, *ġ* - *g*, *ż* - *z*, *ş* - *s* gibi sesler ayrı ayrı işaretlerle gösterilerek fonetik ayrıma dikkat çekilmiştir.

Codex Comanicus:

• CC'de Alman bölümüyle İtalyan bölümü arasındaki birtakım ses farklılıkları göze çarpmaktadır.

Örnek:

İtalyan	Alman
<i>bitik</i>	<i>bitiv</i>
<i>berkit</i>	<i>berk et-</i>
<i>todak</i>	<i>todak</i>
<i>ipek</i>	<i>yipek</i>
<i>okşa</i>	<i>oşka-</i>

Yabancı sözcüklerde

<i>oroz</i>	<i>roz</i>
<i>babaz</i>	<i>papaz</i>
<i>şakar</i>	<i>şeker</i>

y- düşmesi: ıtı / yıtı, ılan / yılan gibi.

Bundan başka *ķ* > *ğ* değişmesi Alman bölümünün daha çok görüldüğü hâlde, İtalyan bölümünde daha azdır (Caferoğlu, 1984, s. 184).

4.4.2. Şekil bilgisi (morphology) öğretimi

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye:

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye'de, şekil bilgisiyle ilgili olarak yapım ve çekim ekleri, dilek - istek ve haber kipleri konuları hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

• Yapım ve çekim ekleri ile ilgili olarak açıklamalar yapılmıştır.

Mastar eki hakkında,

Mastar eki /-mAk/'tır. Bu da genellikle fiillerden geçici isim yapmak için kullanılır. Kalın ünlülü fiillerde /-mak/ ve ince ünlülü fiillerde /-mek/ kullanılır:

أخذاً *almak*: almak

قيماً *turmak*: durmak

ذهاباً *ketmek*: gitmek

مجياً *kelmek*: gelmek

- Çoğul eki, zamirler dışında /+IAr/'dır: *kiçiler, epçiler, atlar...* (Atalay, 1945, s. 95).

- Eserde emir kipi hakkında da bilgi verilmiştir.

Örnek:

II. tekil şahsa yönelik emir kipinin herhangi bir işareti yoktur: *kel, ket, tur, tut, yat...* (Atalay, 1945, s. 86).

- Haber (zaman) kiplerinden görülen geçmiş zaman kipi hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Örnek:

Geçmiş zamanı gösteren fiilin eki, *esreli d'*dir: *keldim, keldik, keldiñ, keldiñiz, keldi, keldiler...* (Atalay, 1945, s. 89).

- Karşılaştırmalı dil bilim metodu çerçevesinde Türkçe kurallar aktarılırken Arapça kurallarla karşılaştırılmıştır.

Örnek:

Bir yere işaret edilmek istenildiği zaman “yakın” için *munda*, “uzak” için *anda* denir. Bu kelimelerde bulunan /+TA/ eki Arapçadaki *في* anlamındadır (Atalay, 1945, s. 78).

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk:

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk'ta ekler bahsinde küçültme eki, çoğul eki, üstünlük eki, mastar eki, geçmiş zaman eki vs. ile ilgili bilgiler verilmiştir.

- Küçültme eki anlatılırken Türkmen Türkçesindeki kullanımına da yer verilmiştir:

Kıpçak sözlüğünde küçültme eki /+KInA/ olup Türkmenlerde /+CUk/'tur. Bunlar hem tekil hem de çoğul kullanımlarda isimlerin sonuna eklenmektedir: *kulkine*, *kullarkine*, *çagançuk* ve *küçücük*... (Caferoğlu, 1931, s. 136).

- Çoğul ekinin /+lAr/ olduğuna ve Türkçede çokluğun işaretlessiz olduğuna dair birtakım bilgiler verilmiştir.

Örnek:

Çoğul eki genellikle /+lAr/'dır. İkili çokluk işaretlenmek istenirse "iki" şeklinde eklenme yapılır (Caferoğlu, 1931, s. 137).

- Eserde üstünlük eki hakkında açıklamalar yapılmıştır. Üstünlük ekinin eklendiği sözcüğe göre kalınlık - incelik uyumunun değişebileceği belirtilmiştir.

Örnek:

Üstünlük anlamını ifade etmek için kullanılan ek, kelime ince olduğu zaman /+rek/ ve kalın olduğu zaman /+rak/ şeklindedir (Caferoğlu, 1931, s. 138).

- Masterlar hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Master ekinin sözcüğün sonuna eklendiği ve ünlü uyumuna bağlı olarak değişik şekillerde kullanılabileceği ifade edilmiştir.

Örnek:

Master eki /-mAk/'tır. Bu ekler emir fiilinin sonuna eklenir. Emir kipinin son sesi kalın ise /-mak/, ince ise /-mek/ kullanılır (Caferoğlu, 1931).

- Kİ'de şart eki ile ilgili bilgiler verilerek geçmiş ve gelecekteki şart anlamları açıklanmıştır. Şart eki öğretilirken karşılaştırmalı dil bilim metodundan yararlanılmıştır.

Örnek:

Eğer şart eki olan /-sA/ Arapçadaki (ن) anlamında olursa gelecekte şart anlamını ifade eder. Eğer başka bir şeyin meydana gelmesinden dolayı gerçekleşecek olanı ifade ediyorsa Arapçadaki (لو)'ya denk olur ve geçmişte şart anlamını ifade eder (Caferoğlu, 1931, s.183).

El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye:

El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye'de geçmiş zaman, geniş zaman, geçişlilik, ortaklık, olumsuzluk, soru, şart, emir gibi konular hakkında bilgiler verilerek adı geçen konularla ilgili kurallar açıklanmıştır.

Örnek:

II. tekil şahsa yönelik emirde şahıs eki /+In/ işaretidir:

tur > tur-uŋ otur > otur-uŋ kel > kel-iŋ (Toparlı vd., 1999, s. 6).

- Geçmiş zaman konusunda da bilgiler verilmiştir.

Örnek:

Geçmiş zaman bütün şahıslarda kullanılabilir.

Üçüncü tekil şahısta fiil köküne /-TI/ eklenir. Geçmiş zaman ekleri, fiillerin değişik yapılarına göre getirilen eklerdir (Toparlı vd., 1999, s. 9).

- Gelecek zaman da açıklama yapılan konulardandır.

Örnek:

Gelecek zaman fiil kök ya da gövdesi üzerine /-GAy/ görev ögesi getirilerek işaretlenir:

yat-gay: yatacak

yaz-gay: yazacak

bar-gay: gidecek (Toparlı vd., 1999, s. 15).

- İşteşlik eki konusunda şu bilgiler verilmiştir:

İşteşlik eki /-ş-/ dir.

sözledi, söyledi (söyledi) > *sövleştî* (konuştu)

urdu (vurdu) > *uruştı* (vuruştı)

çekti (çekti) > *çekiştî* (çekiştî)

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî:

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî'de ekler bahsinde, birtakım yapım ve çekim ekleri ile bazı cümle unsurları hakkında bilgiler verilmiştir.

- Emir kipi hakkında bazı kısa bilgiler verilmiştir.

Örnek:

II. çoğul şahsın emir kipinde fiile /-İñIz/, emir kipinin olumsuzunda ise /-mAnIz/ eklenir:

çızıñız: yazınız *çızmañız: yazmayınız*

II. çoğul şahsın emir kipinde ve olumsuzunda izlenen bir yol daha vardır. Türklerde en fazla bu yol kullanılır. Emir kipinin olumluşunda fiile II. çoğul şahıs /-İñ/; olumsuzunda ise /-mAn/ eklenir:

çızıñ: yazınız *çızmañ: yazmayınız* (Toparlı vd., 2000, s. 65).

- Gelecek zaman ekinin farklı şahıslardaki kullanımını gösterilmiştir.

Örnek:

İkinci teklik şahıs: *çız-ga sen*

İkinci çokluk şahıs: *çız-ga siz*

Üçüncü teklik şahıs: *çız-gay*

Üçüncü çokluk şahıs: *çız-gaylar*

Birinci çokluk şahıs: *çız-ga biz*

- TA'da bazı ekler anlatılırken zaman zaman karşılaştırmalı dil bilim metodu da kullanılmıştır:

Örnek:

/+TA/ eki, Arapça (فی) görev ögesinin karşılığıdır.

yer+de: yerde

kal'a+da: kalede

kök+de: gökte

şam+da: Şam'da

ev+de: evde

mısır+da: Mısır'da

bazar+da: pazarda

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye:

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye'de dil bilgisi bölümü bulunmamaktadır. Eser sözlük ve diyalog cümlelerinden oluşmaktadır. Diyaloglar

çeşitli fiil çekimlerinin kullanımını gösteren cümlelerden oluşur. Diyaloglarda emir kipinin kullanımını gösteren cümleler de yer almıştır.

Örnek:

menüm bile savaşıma

Benimle savaşma!

menümle talaşıma

Bana sataşma!

sevün

Sevin!

- Fiillerin geniş zaman kipinin kullanımına rastlanmaktadır.

Örnek:

men seni konaklar men

Ben seni konaklarım.

men seni sever men

Ben seni severim.

- Görülen geçmiş zaman kipinde çekimlenen fiiller kullanılmıştır.

Örnek:

men seni kargışladım (karguşladum)

Ben sana beddua ettim.

men algışladım (algışladum)

Ben dua ettim.

Bulgatü'l-Müşâk fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak:

Bulgatü'l-Müşâk fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak'ta farklı görevlerde kullanılan ekleri görmek mümkündür. BM'de fiilden fiil yapma eklerinden /-Tİr/ ekini alan sözcükler bulunmaktadır.

Örnek:

az-→ *azdur-*: azdır-

eglen-→ *eglendür-*: eğlenir-

evlen-→ *evlendür-*: evlendir-

- Fiilden fiil yapma eklerinden /-Ar-/ ile türetilen sözcüklere yer verilmiştir.

Örnek:

çık-→ *çıkar-*: çıkar-

yat-→ *yatur-*: yatır-

art-→ *artur-*: artır-

kaç-→ *kaçur-*: kaçır-

biş-→ *bişür-*: pişir-

- Fiillerin emir II. tekil şahıs çekimi üzerine gelerek emir anlamını kuvvetlendiren /-GII/ da eserde kullanılmıştır.

Örnek:

eyle-gil: eyle

sök-gil: sök

iste-gil: iste

yırt-kil: yırt

Codex Comanicus:

Codex Comanicus'ta isimden isim, isimden fiil, fiilden isim, fiilden fiil yapım ekleri; çokluk, hâl (durum), iyelik ekleri ve çeşitli kipler hakkında örnekler verilmiştir.

- İsimden isim yapan eklerin kullanımına metinlerde sıkça rastlanmaktadır.

Örnek:

/+AK/ *yaḡak*: yanak, *og(u)lak*: oğlak

/+ÇIK/ *çapçaçık*: fiçicık, *sıgırcık*: sığircık

- İsimden fiil yapan eklerin kullanımı metinlerde görülmektedir.

Örnek:

/+GA-/ *yarlıg(g)a-*: buyur-

/+Ay-/ *ulay-*: uza-, büyü-

- Fiilden isim yapan eklerle ilgili kullanımlar metinlerde görülmektedir.

Örnek:

/-GAK/ *baskak*: vali, *kur(u)gak*: kurak

/-mAn/ *talaşman*: kavgada, *teğirmen*: değirmen

- Fiilden fiil yapan eklerin kullanımı metinlerde görülmektedir.

Örnek:

/-GIz-/ *olturguz*:-: oturt-, *körgüz*:-: göster-

/-I-/ *çirmal*:-: inkişaf et-, *yar(t)l*:-: yarıl-

- Çokluk eki örneklerle desteklenerek anlatılmıştır.

Örnek:

/+IAr/ > *barça arılar*: bütün azizler, *köyler*: köyler, *bu kutlu kınçaklarında*: bu kutlu ıstırap günlerinde, *agaçlar*: ağaçlar

4.4.3. Sözcük bilgisi (vocabulary) öğretimi

Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fil-Lûgati’t-Türkiyye:

Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fil-Lûgati’t-Türkiyye’de isim, fiil, sıfat, bağlaç gibi sözcük türleri hakkında bilgiler verilmiştir. Konular aktarılırken karşılaştırmalar yapılarak diğer Türk lehçelerindeki kullanımlardan da bahsedilmiştir.

Eserde zamir, isim, fiil, edat, ünlem gibi sözcük türlerinin öğretimine yer verilmiştir.

- Zamirler hakkında TZ’de şunlar yer almaktadır:

Şahıs zamirleri, birinci, ikinci ve üçüncü şahısları gösteren sözcüklerdir. Tekil veya çoğul şekilleri de vardır. Zamir, bitişik veya ayrı yazılabilen zamirlerin ötrelenmiş, üstünlenmiş veya eselenmiş şekilleri olabilir (Atalay, 1945, s. 75).

- Türkçede üç çeşit ünlemin bulunduğu belirtilmiştir.

Örnek:

“Bunun için üç sözcük vardır:

Birincisi ‘a!’ dır: a kişi gibi ki ‘*hey adam!*’ demektir.

İkincisi şaşırma zamanında kullanılan *abav!*; üçüncüsü, korku zamanında kullanılan *abu! dur*” (Atalay, 1945, s. 122).

- İşaret isimlerinin çeşitlerinden bahsedilmiş ve bunlar karşılaştırmalı dil bilim ilkelerince Arapça şekilleriyle karşılaştırılmıştır. Arapça sözcükler vasıtasıyla Türkçe sözcükler öğretilmiştir.

Örnek:

“Tekil ve çoğul olarak ‘uzak’ ve ‘yakın’ için işaret isimleri vardır. ‘Yakın’ olan tekil için *bu* ve *mu*, ‘uzak’ olan tekil için *ol* ve *ning*; ‘yakın’ olan çoğul için *bular* ve *mular*; ‘uzak’ olan çoğullar için *alar* ve *onlar* denir.

Bundan başka ‘yakın’ için Arapça *هما* karşılığında *beri*, ‘uzak’ için *هناك* karşılığında *arı* denir” (Atalay, 1945, s. 78).

- TZ’de sözcük gruplarından isim tamlamalarına rastlanmaktadır. İsim tamlamalarından belirtisiz isim tamlamaları yoğun olarak kullanılmıştır. Dilin önemli öğelerinden biri olan isim tamlamalarının öğretiminin de diğer öğeler gibi dikkate alındığı görülmektedir. Belirtisiz isim tamlamalarıyla kalıcı kavram işaretleri yapılmıştır.

Örnek:

irdem iyesi: erdem sahibi

kere yav: tere yağı

işke münüzü: keçi boynuzu

omaca kemiği: köprücük kemiği

- İsim tamlamalarıyla birlikte sıfat tamlamalarının kullanıldığı da görülmektedir.

Örnek:

asra kün: evvelki gün

ikki boz at: iki boz at

bakır geli: havan

ingen teve: dişi deve

bir buşaklı: bir harfli

karanlı öy: karanlık ev

ılı su: ılık su

say su: duru su

- Eserde pekiştirme sıfatları yer almaktadır.

Örnek:

appak: bembeyaz

kıpkızıl: kıpkırmızı

kapkara: simsiyah

- TZ’de ikilemelere de yer verilmiştir.

Örnek:

alas bulas: ala bula, alaca

bulaca

kas kas kül-: kas kas gül-

para para: parça parça

saba saba yürü-: büyüklenerik

yürü-

Kitâbü’l-İdrâk li-Lisâni’l-Etrâk:

Kitâbü’l-İdrâk li-Lisâni’l-Etrâk’ta isim, fiil, sıfat, bağlaç vs. sözcük türleri hakkında bilgiler verilmiştir. Konular aktarılırken karşılaştırmalar yapılarak bunların diğer Türk lehçelerindeki kullanımları hakkında da bilgiler verilmiştir.

- Sözcük türlerinden fiillerin farklı kiplerle kullanımı hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Örnek:

Fiil üç kısımdır: emir, geçmiş ve geniş zaman. Emir asıldır; fakat geçmiş ve geniş zaman, özne adı, nesne adı, mastar, yer adı, topluluk adı ve alet adı emir kipinden türemişlerdir (Caferoğlu, 1931, s. 152).

- Eserde bağlaçlarla ilgili bilgiler de yer almaktadır. Türkçede Arapçada kullanılan “ve” bağlacının olmadığı ve bunun yerine sözcüklerin art arda sıralanarak bağlandığı belirtilmiştir. Karşılaştırmalı dil bilim metoduyla Türkçe kurallar Arapçalarıyla karşılaştırılarak verilmiştir.

Örnek:

Türkçede Arapçanın (v) bağlacını karşılayan bir kelime yoktur. Türkler iki veya daha fazla ismi diğerine bağlamak istedikleri zaman, isimleri birbirine bağlamadan sırayla dile getirirler. Ör: *sençer sonkur turdular* derler; fakat *turdular sençer sonkur*, demek uygundur. - Sençer kalktı hemen arkasından Sonkur kalktı - ya da - biraz sonra Sonkur kalktı - karşılığı olarak *sençer turdı andan sonkur* denir (Caferoğlu, 1931, 181).

- Eserde yeri geldikçe Türkçe dil bilgisi kuralları, karşılaştırmalı dil bilim ilkelerine göre Arapça kurallarla karşılaştırılmıştır.

Örnek:

Türkçe için geçerli olan bu konu Arapçaya aykırıdır. Çünkü Arapçada belirsiz birleşik sözcükler bulunmamaktadır (Caferoğlu, 1931, s. 150).

- KI'de sözcük gruplarından isim tamlamaları kullanılmıştır. Kullanılan belirtisiz isim tamlamalarıyla kalıcı kavram işaretleri yapılmıştır.

Örnek:

kök yolu: hacılar yolu

kuş kuyruğu: çıban

öküz alması: ayva

su tartarı: su horozu

kozu kulağı: kuzu kulağı

- Eserde sıfat tamlamalarının kullanımına da yer verilmiştir.

Örnek:

aşığı yıl: evvelki yıl

bütür yüzlü: ekşi suratlı

atsız barmak: yüzük parmağı

çik et: çiğ et

basığı gün: öbür gün

ılı su: ılık su

bogday emlü: buğday renkli

kirtü söz: doğru söz

- KI'de pekiştirmelere yer verilmiştir.

Örnek:

appak: bembeyaz

sapsarı: sapsarı

düpdüz: dümdüz

sapsavuk: çok soğuk

köbkök / kömkök: masmavi

yamyaşıl: yemyeşil

kapkara: simsiyah

yapyaşıl: yemyeşil

kıpkızıl: kıpkırmızı

- Eserde az sayıda ikilemenin kullanımı da görülmektedir.

Örnek:

dok dok: öz kardeş

lap lap: yürüyüş tarzı

kıçın kıçın yürü-: arka arka yürü-

El-Kavânînu'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye:

KK'de sözcük türleri hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

Sözcük bir tür olup bu türün altında üç bölüm vardır: isim, fiil ve harf. Nahivci İbnü'l-Habbaz şöyle demektedir: “Kelimenin üç türle sınırlandırılması yalnızca Arapçaya özgü değildir. Çünkü bunu gösteren delil akla dayalıdır. Akla dayalı durumlar ise dillerin değişmesi ile değişikliğe uğramaz.” Bundan dolayı bu küçük kitap isim, fiil ve harf olmak üzere üç bölüm hâlinde düzenlenmiştir (Toparlı *vd.*, 1999, s. 4).

- KK'deki fiiller konusunda şu açıklamalar yapılmıştır:

Türkçede sözcük türlerinden en işlek olanı fiildir. Fiilin bölümlerinden olan emir II. tekil şahıs; diğer kiplerin bunun etrafında döndükleri eksendir, merkezdir. Kiplerin tümü bundan yapılır. O, bütün bunların çeşitli dallara ayrıldığı bir kök ve üzerine kuruldukları bir temel gibidir. Hiç kimse çok sayıda emir öğrenmeden bu dile hâkimiyet kurup onu öğrenemez. Yüce Allah'ın izniyle bu kitapta emir konusunu toplu olarak işleyeceğim. Şüphesiz o, hedeflerin önemlilerinden olup, özel isimler gibi işitmekle öğrenilir, onda kuralların hiçbir etkisi yoktur. Çünkü diller kurallarla ortaya konulmaz. Emir kipi böylesine önemli olduğundan, kolaylıkla anlaşılması için en kısa bir ifade ile *temel* diye adlandırılmıştır (Toparlı *vd.*, 1999, s. 5).

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere eser emir kipi üzerine temellendirilmiştir.

- Fiillerle ilgili olarak yaklaşma fiili Arapçadaki şekilleriyle karşılaştırılmıştır.

Örnek:

Yaklaşma bildiren kâde, kerebe ve evşeke'nin “neredeyse, az kaldı., ... yazdı” karşılığı “yazdı” olup “yapmaya yaklaştı” anlamına gelir. Bu anlam ifade edilmek istendiğinde fiil köküne -a- / -e- ardından da “yazdı” sözü eklenir: *yıkıl yazdı* “düşmeye yaklaştı veya düşmesi yaklaştı, az kalsın düşecekti”; *öleyazdı* “ölüme yaklaştı - az kalsın ölecekti”; *meni köreyazdı* “neredeyse beni görecekti” (Toparlı *vd.*, 1999, s. 41).

- Eserde zarflar örneklerle desteklenerek aktarılmıştır.

Örnek:

<i>yugarı</i> : üst, yukarı	<i>aşağa</i> : alt, aşağı
<i>oḡ</i> : sağ	<i>sol</i> : sol
<i>ilgeri</i> : ön, ileri	<i>atarı</i> : arka

• KK'de sadece sözcükler değil, aynı zamanda çeşitli sözcük grupları da bulunmaktadır. İsim tamlamalarının kullanımı birçok yerde görülmektedir. Belirtisiz

isim tamlamalarıyla kalıcı kavram işaretleri yapılırken belirtili isim tamlamalarıyla geçici kavram işaretleri oluşturulmuştur.

Örnek:

Belirtisiz İsim Tamlaması

adam oğlu: insanoğlu

arı balı: arı balı

donguzlan kurtu: bok böceği

kara balı: şeker kamışı balı

Belirtili İsim Tamlaması

senin kardaşın: senin kardeşin

biynin atası: beyin babası

menim dostum: benim dostum

- Eserde isim tamlamalarıyla birlikte sıfat tamlamalarına da yer verilmiştir.

Örnek:

adsız barmak: yüzük parmağı

kayşlı yüzük: kaşlı yüzük

yahşı kişi: iyi adam

bahadur kişi: cesur adam

kuru yüzüm: kuru üzüm

kelesi yıl: gelecek yıl

otuz kügercin: otuz güvercin

- KK’de pekiştirme konusu ele alınmıştır.

Örnek:

Yalnızca işitmeye dayananlar *hemze* (ا)’nin, *ba* (ب)’nin, *dal* (د)’in ve *kaf* (ق)’in değiştirilmesidir. *Hemzeyi ba*’ya dönüştürüp beyazın pekiştirilmesinde *appak* (ابق) demişler. Aslında *ap-ak* (اب اق) olmalıdır. *Hemze* (ا), *ba* (ب)’ya dönüştürülmüş, sonra da asıl olan *ba* (ب)’ya idgam edilerek *ap-pak* (ابق) hâline sokulmuştur. *ba* (ب) ise *mim* (م)’e dönüştürülerek maviliğin pekiştirilmesinde *kömkök* (كمكك) denilmiştir. Aslında *köpkök* (كبكك) olmalıydı. Yine yeşilliğin pekiştirilmesinde *yamyayıl* (يم يشل) denilmiştir. Aslında *yapyaşıl* (يب يشل) olmalıydı. Kırmızılığın pekiştirilmesinde *kıpkızıl* (قب قزل), siyahın pekiştirilmesinde ise *kapkara* (قب قرا) denilmiştir. Renklerin pekiştirilmesinde kural; renk isminin ilk harfinin yanındaki ünlü ile birlikte alınarak sonuna bir *b* (ب) getirilmesi ve renk isminin aynen söylenmesidir. Kırmızılığın pekiştirilmesinde -yukarıda da değinildiği gibi- kırmızı anlamındaki *kızıl* (قزل) kelimesi *kıpkızıl* (قب قزل) biçimine sokulmuştur. Bunlara dikkat edilmelidir (Toparlı vd., 1999, s. 3-4).

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî:

• TA'da isim ve fiil çekimleri ile bazı eklerden oluşan eserin dil bilgisi bölümü, oldukça kısa tutulmuştur. Bir kişinin konuşurken ihtiyaç duyacağı basit gramer kalıpları üzerinde durulmuştur. Eserde kelime çekiminde emir kipi merkeze alınmıştır. Bu durum şöyle açıklanmaktadır:

Şunu iyi bilmelisin ki Türk dilinde kelime çekiminde üzerine kurulan sözcüğün kökü, II. tekil şahıs emir kipidir (Toparlı *vd.*, 2000, s. 64).

• Bazı sözcük türleri karşılaştırmalı dil bilim yöntemine uygun olarak Arapça biçimleriyle karşılaştırılmıştır.

Örnek:

Arapça (لاجل) için sözünün karşılığı Türkçede *üçün*'dür. Bu her kelimenin sonuna gelir ve yemin yerine geçer.

<i>teñri üçün</i>	Allah için
<i>peygamber üçün</i>	Peygamber için
<i>baş üçün</i>	başın için
<i>senün üçün</i>	senin için
<i>sizün üçün</i>	sizin için (Toparlı <i>vd.</i> , 2000, s. 76).

Arapça (كم / بكم) kaç, kaça sözlerinin karşılığı Türkçede *nece*'dir.

<i>neçe kişi</i>	Kaç kişi?
<i>neçe atlu</i>	Kaç atlı?
<i>neçe yayag</i>	Kaç yaya?
<i>neçe yarmak</i>	Kaç dirhem?
<i>neçe altun</i>	Kaç altın?
<i>neçe çöprek</i>	Kaç elbise? (Toparlı <i>vd.</i> , 2000, s. 76).

• TA'da sözcük gruplarından isim tamlamalarına yer verilmiştir. Belirtisiz isim tamlamaları kalıcı kavram işaretleri, belirtili isim tamlamaları ise geçici kavram işaretleri oluşturan sözcük gruplarıdır.

Örnek:

Belirtisiz İsim Tamlaması

şam ağacı: çam ağacı

yular sapı: yular sapı

su sığırı: manda

kuyruk yağı: kuyruk yağı

Belirtili İsim Tamlaması

munın üstü: bunun üstü

senin katın: senin katın

ağlar altı: onların altı

- Eserde sıfat tamlamalarının da kullanımı görülmektedir.

Örnek:

yeşil ay: hilal

kiren su: temiz su

kaburçaklı baba: kaplumbağa

sarı erik: sarı erik

dişi eşek: dişi eşek

- TA'da bazı renklerin pekiştirilen şekilleriyle ilgili bilgiler verilmiştir.

Örnek:

apak: bembeyaz

kapkara: simsiyah

kıpkızıl: kıpkırmızı

sapsarı: sapsarı

künkök: masmavi

yemyeşil: yemyeşil

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye:

DM'deki diyalog cümlelerinde çeşitli sözcük türleri görülebilir. Zamirler, isimler, sıfatlar, zarflar, edatlar, tekrarlar, pekiştirmeler, isim ve sıfat tamlaması gibi birçok türde kavram işaretinin örneği mevcuttur.

- Zamirler konusunda şu örnekler verilmiştir:

men: ben

menim: benim

meni: beni

maga: bana

menden: benden

meniki: benimki

- İsimlerle ilgili şu örnekler bulunmaktadır:

su: su

agaş: ağaç

odun: odun

saman: saman

un: un

- Sıfatlarla ilgili şu örnekler bulunmaktadır:

<i>acı</i> : acı	<i>bışmış</i> : pişmiş
<i>kuru</i> : kuru	<i>kalın</i> : kalın
<i>teze</i> : taze	<i>yumşak</i> : yumuşak

• Sözcük gruplarından isim tamlamalarıyla ilgili bilgilerin verildiği görülmektedir. 33 isim tamlamasının bulunduğu bu eserde belirtili isim tamlamasına rastlanmamaktadır. Kullanılan bu belirtisiz isim tamlamalarıyla kalıcı kavram işaretleri yapılmıştır.

Örnek:

<i>erdem eyesi</i> : erdem sahibi	<i>yaban eşegi</i> : yaban eşeği
<i>hurma ağacı</i> : hurma ağacı	<i>yüzüm yabrakı</i> : üzüm yaprağı
<i>karbus suyu</i> : karpuz suyu	<i>zerdelü erügi</i> : zerdali eriği
<i>tingiz suyu</i> : deniz suyu	

• DM'de isim tamlamalarının yanında sıfat tamlamalarının da örneklerini görmek mümkündür. 58 sıfat tamlaması bulunmaktadır.

Örnek:

<i>acı su</i> : acı su	<i>ekşi yagurt</i> : ekşi yoğurt
<i>altın ayak</i> : altın ayak	<i>kiçkez tag</i> : küçük dağ
<i>demür kömlek</i> : demir gömlek	<i>ulu tirek</i> : büyük direk
<i>kaysı şar</i> : hangi şehir	<i>yaman kişi</i> : kötü adam
<i>kuru yet</i> : kuru et	

- Eserde pekiştirmelere değinilmiştir.

Örnek:

<i>abbak</i> : bembeyaz	<i>yemyeşil</i> : yemyeşil
<i>kıbkızıl</i> : kıpkızıl	<i>kabkara</i> : simsiyah
<i>kömkök / köjkök</i> : masmavi	<i>sabsarı</i> : sapsarı

- Eserde pekiştirmelerle birlikte ikilemelere de yer verildiği görülmektedir.

Örnek:

<i>iş küc</i> : iş güç	<i>telik teşik</i> : delik deşik
<i>şayır şimen</i> : çayır çimen	<i>toz tobrak</i> : toz toprak

Bulgatü'l-Müşâtâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak:

BM Türkçe isim ve fiilleri öğretmeye yönelik olarak hazırlanmıştır.

Fiillere örnek olarak şunlar verilebilir:

<i>kömdi:</i> gömdü	<i>sançtı:</i> mızrakladı
<i>kör oldı:</i> kör oldu	<i>uçtı:</i> uçtu
<i>nur kıldı:</i> aydınlattı	<i>utandı:</i> utandı

Codex Comanicus:

CC'de gramer kuralları ayrı bir bölüm olarak işlenmemiştir. Gramer konularının örnekleri verilen metin ve cümlelerde görülmektedir. Metin ve cümlelerde sıfat, zarf, zamir gibi sözcük türleri hakkında örnekler vardır.

- İsimler konusunda şu örnekler vardır:

<i>agaç:</i> ağaç	<i>böri, böri:</i> kurt
<i>ay:</i> ay	<i>çömlek:</i> çömlek
<i>ayak:</i> ayak	<i>kuyaş:</i> güneş
<i>bardak:</i> bardak	<i>olturguç:</i> sandalye
<i>boga:</i> boğa	

- Fiiller konusunda şu örnekler vardır:

<i>anla-:</i> anla-	<i>başla-:</i> başla-
<i>arın-:</i> arın-	<i>çağır-:</i> çağır-
<i>bağışla-:</i> bağışla-	<i>yak-:</i> yak-

- CC'de sözcük gruplarından isim tamlamalarına yer verilmiştir.

Örnek:

<i>teñri sövmekligi:</i> Tanrı lütfü, iyiliği	<i>teñriniñ yetesiñ:</i> Tanrı için ibadet
<i>sultan katunı:</i> sultan hatunu	<i>teñri katı:</i> Tanrı katı
<i>çeri başı:</i> ordu komutanı	<i>kün togusu:</i> gün doğusu

- İsim tamlamalarıyla birlikte sıfat tamlamalarına da yer verilmiştir.

Örnek:

ulu kün: bayram günü

yamgurlu hava: yağmurlu
hava
birisi gün: öbür gün
atlu kişi: atlı adam

ol yılan: o yılan
arıksuz köyül: kirli gönül
bişmiş kerpiç: pişmiş kerpiç

4.4.4. Söz dizimi (syntax) öğretimi

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye:

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye'de cümlenin öğeleri hakkında bilgiler verilmiştir.

- Söz birleştirme (terkibi kelâm) kuralları konusunda şunlara yer verilmiştir:

Söz birtakım yüklem nispeti gösterir. Bunun kısımları dileme, haber ve yapma (inşa) gibi şeylerdir. Yapma için *sattım, keldim, aldım* denir. Haber için *bi turmuştur, atam yatıptır* “bey durmuştur, atam yatmıştır” denir. Dilemeye gelince bu, iki türlü olur; ya varlık - olumluluk - veya yokluk - olumsuzluk - dilenir. Varlık dilemek için *kelgin, kektin* “gelesin, gidesin” denir. Yokluk dilemek için *kelmegin, ketmegin* “gelmeysin, gitmeysin” denir. Öbürlerini buna göre ölçümle bulursun (Atalay, 1945, s. 102).

- Ön özne (müpteda) ve yüklem (haber) için şunlar söylenmektedir:

Burada kural ön özneyi önce, diğer tarafını - yüklemi - sonra söylemektir: *bi turuptur* “bey durmaktadır” gibi. Gelecek zamanı gösteren fiilde *bi tanda turası dur* “bey şafakla duracaktır” denir. (Bunu Türkmenler *bi tanda turacak* diye söylerler) (Atalay, 1945, s. 103).

- Nesne ögesi konusunda şunlar söylenmiştir:

Nesne, isim veya zamir olur. İsim olursa *ötmekni yedim, akçanı aldım, atnu mindim* “ekmeği yedim, parayı aldım, ata bindim” denir. Zamir olursa *anı aldım, ... yundum, muvar berdim* denir (Atalay, 1945, s. 114).

- TZ'de üretken dönüşümlü dil bilgisi ilkelerine uygun olarak bir mesajın birden fazla ifade edilmiş şekli görülmektedir. Türkçenin söz diziminde esneklik olduğu gösterilerek dil öğretimi daha etkili bir hâle getirilmiştir.

Örnek:

kaçan boldunuz biler / biler kaçan boldunuz / kaçan biler boldunuz

Ne zaman oldunuz bey? / Bey ne zaman oldunuz? / Ne zaman bey oldunuz?

bi yüzi kızarıp keldi / bi kızarmış yüzli keldi

Bey yüzü kızarıp geldi. / Bey kızarmış yüzle geldi.

ol ki urdı keldi küle / keldi küle ol kim urdı

O vurup geldi gülerek. / Geldi gülerek o vuran.

okucu kiçi kördüm / kiçi okucu kördüm / kördüm okucu kiçi

Okuyan kişi gördüm. / Okuyan kişi gördüm. / Gördüm okuyan kişi.

binin kuli sunkurnı kördüm / sunkurnı kördüm binin kuli

Beyin kölesi Sunkur'u gördüm. / Sunkur'u gördüm beyin kölesi.

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk:

Kİ'de söz dizimi ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır:

Mevsul için sılanın çeşitlerine göre üç söz kullanılır. Sıla zarf olduğunda mevsul kesreli (*k*) olur: *bu evdekinin kulıdır* gibi. Sıla isim cümlesi olduğu zaman tekil mevsul *ol kim* çoğulu ise *anlar kim*'dir: *ol kim koçası körklüdür evdedür, anlar kim kulları körklüdür evdedür* gibi (Caferoğlu, 1931, s. 151).

- Eser içerisinde farklı cümle türlerine yer verilmiştir. İki yüklemli sıralı cümleler kullanılmıştır.

Örnek:

ol kim sençerni urdı keldi

O ki Sençeri vurdu geldi.

men turdum sonkur takı turdı

Ben kalktım ve Sonkur da kalktı.

- Eserde basit cümlelere yer verilmiştir.

Örnek:

sençer kayda idi

Sençer nerede idi?

cömert bilge bitikçi sençerni kördüm

Cömert, bilge, yazıcı Sençer'i gördüm.

- Birleşik cümlelerin de örneği bulunmaktadır.

Örnek:

sençer güle tünedi

Sençer gülerek geceledi.

Eserde cümleler yüklem türüne, yerine ve anlamlarına göre değerlendirilmiştir.

- Yüklem türüne göre isim cümleleri:

sançış bu kündür

Savaş bugündür.

sençer kayda idi

Sençer nerdeydi?

sençer evdedür

Sençer evdedir.

- Yüklem türüne göre fiil cümleleri:

sençer bilge boldı

Sençer bilge oldu.

beyge bildirdüm at eyerlenibtür

Atın eyerlendiğini beye söyledim.

- Yüklem yerine göre devrik cümlelerin kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

kördüm evdeki sençerni

Gördüm evdeki Sençer'i.

kırdım bir er katına türkten

Türk bir adamın yanına girdim.

- Yüklemin yerine göre düz cümleler de kullanılmıştır.

Örnek:

sençer keldi

Sençer geldi.

ya sençer ya sonkur turdı

Ya Sençer ya da Sonkur kalktı.

- Kİ'de üretken dönüşümlü dil bilgisi ilkeleri çerçevesinde aynı mesajın farklı cümlelerle ifade edilmiş şekilleri de görülmektedir. Birkaç farklı şekilde dizilebilen cümleler söz diziminin kullanımında kolaylık sağlamaktadır.

Örnek:

kimdir evde / evde kimdir

Kimdir evdeki? / Evdeki kimdir?

kaçan boldunuz bilgeler / bilgeler kaçan boldunuz

Ne zaman oldunuz bilge? / Bilge ne zaman oldunuz?

kim boldı turgan / turgan kim boldı

Kim oldu duran? / Duran kim oldu?

kişiler çıkmışlar boldılar / boldılar çıkmışlar kişiler

Kişiler çıkmış oldular. / Oldular çıkmış kişiler.

sençer bilge boldı / boldı bilge sençer / boldı sençer bilge

Sençer bilge oldu. / Oldu bilge Sençer. / Oldu Sençer bilge.

uslu erenler kördüm / uslular kördüm

Akıllı kişiler gördüm. / Akıllılar gördüm.

- Cümlenin öğeleri konusunda ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye:

KK'de isim bahsinde isimle ilgili olan unsurlar hakkında bilgiler verilmiştir.

- Özne hakkında şunlar söylenmiştir:

“Özne ya açık isim olur ya da gizli veya açık zamir olur. Açık olarak söylenen ismin fiilden önce gelmesi bu dilde yaygındır.

biy keldi

Bey geldi.

biyeler keldiler

Beyler geldiler.

biy keliptir, biyeler keliptirler

Beyler geldi.” (Toparlı *vd.*, 1999, s. 35).

Eserde söz dizimi konusunda bilgi verilmiştir. Cümlenin öğeleri ele alınmıştır.

- Tümleç hakkında şu bilgiler belirtilmiştir:

“Mansub (tümleç) iki türdür: mef'ul (nesne) ve ona benzeyen. Mef'ul (nesne) beş kısımdır: mef'ulün bih, leh, ma'ah, fih, ve mef'ulü mutlak” (Toparlı *vd.*, 1999, s. 42).

- Zarf tümleciyle ilgili şu açıklamalar yapılmıştır:

Zarf anlamı içeren kelimeler; yer ve zaman zarfı olarak ikiye ayrılır. Türkçede, bulunma hâli eki olan /+TA/ açıkça söylenir ve zaman-yer zarfına eklenir. Bir şeyin evde olduğu belirtilmek istenildiğinde evde denilir. Ev, evin adıdır, /+TA/ ise zarf anlamı taşır (Toparlı *vd.*, 1999, s. 46).

- Farklı yapılarda ve şekillerde cümleler kullanılmıştır.

Örnek:

kimni urur sen men urur men

Sen kimi döversen ben onu döverim.

seni sevmek için keldüm

Sevdiğim için sana geldim.

menüm bile yürüdi

Benimle yürüdü.

• KK’de üretken dönüşümlü dil bilgisi sistemine göre anlamca aynı cümlelerin farklı biçimlerde yazıldığı tespit edilmiştir.

Örnek:

evdeki kimdir/ evde kim bar

Evdeki kimdir? / Evde kim var?

biy turupturaydı / biy turuptur idi / biy turupturdu

Bey ayaktaydı. / Bey ayakta idi. / Bey ayaktaydı.

evde kişi yok / evde kimse yok

Evde kimse yok. / Evde kimse yok.

seni sevmek için keldüm / sevmegiñden keldüm

Seni sevdiğim için geldim. / Seni sevdiğimden dolayı geldim.

keldüm kuran işitmege / kuran işitmege keldüm

Geldim Kur’an işitmeye. / Kur’an işitmeye geldim.

keldüm aş yemege / aş yemege keldüm

Geldim yemek yemeye. / Yemek yemeye geldim.

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî:

TA’da, söz dizimi ile ilgili yüklem konusunda bilgilere yer verilmiştir. İsim kökenli bir sözcüğe ek fiilin gelmesiyle sözcüğün yükleme dönüşümü ve fiil kökenli sözcüklerin kip eki alarak zaman bildirmesi konularıyla ilgili açıklamalar yapılmıştır.

• Cümlenin öğelerinden nesneyle ilgili şu bilgiler verilmiştir:

Türkçe olan /+nI/ eki, sonuna eklendiği kelimeleri nesne yapar:

<i>algıl muni</i>	Bunu al, bunu tut!
<i>kötürgil muni</i>	Bunu kaldır!
<i>koygil muni</i>	Bunu koy!
<i>saңcar urdı aybegni</i>	Sancar Aybek'e vurdu.
<i>aybeg urdı saңcarını</i>	Aybek Sancar'a vurdu.
<i>mingil bu atını</i>	Bu ata bin!
<i>yegil bu etmekni</i>	Bu ekmeği ye!
<i>içkil bu sunı</i>	Bu suyu iç! (Toparlı vd., 2000, s. 73).

- Bununla birlikte bazı kısa cümleler de örnek olarak kullanılmıştır.

Örnek:

<i>kaçan keldi</i>	Ne zaman geldi?
<i>kaçan bardı</i>	Ne zaman gitti?
<i>kaçan kelgey</i>	Ne zaman gelecek?
<i>kaçan bargay</i>	Ne zaman gidecek?

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye:

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye'de farklı yapı ve şekillerdeki cümlelerin kullanımı vardır. Eserde isim cümleleri, fiil cümleleri, emir cümleleri, devrik cümleler, eksilteli cümleler bulunmaktadır.

- Olumlu isim cümlesine şu örnekler verilebilir:

<i>men haleb şârdan men</i>	Ben Halep şehrindenim.
<i>sen dostum sen</i>	Sen dostumsun.
<i>siz barşagız kardaşlar siz</i>	Siz hepiniz kardeşsiniz.

- Eserde olumlu basit fiil cümleleri görülmektedir.

Örnek:

sen begga ketmiş sen

Sen beye gitmişsin.

siz tengizde keter siz

Siz denizde gidersiniz.

beg seni sever

Bey seni sever.

- Devrik cümlelerin kullanıldığı bölümlere rastlanır.

Örnek:

ne bilür sen meni?

Nasıl bilirsin beni?

ay kutlı bolsun saga

Ayın kutlu olsun.

barşagız keter siz beraber

Hepiniz beraber gidersiniz.

Toparlı (1991) eserdeki cümleler hakkında şunları söylemektedir:

İnceleme konusu yaptığımız eserdeki cümle sayısı 221'dir. Bunlardan; 28'i isim cümlesi (%12.66), 101'i basit fiil cümlesi (%45.70), 20'si sıralı bileşik cümle (%09.04), 5'i girişik bileşik cümle (%04.07), 57'si emir cümlesi (%25.79), 9'u devrik cümle (%04.04), 1 tanesi de eksilteli cümledir (%00.45). Bu cümleleri elemanlarının sayılarına göre sınıflandırdığımızda ise şu tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 1

DM'deki Cümlelerin Eleman Sayılarına Göre Sınıflandırılması

	Tek Elemanlı	İki Elemanlı	Üç Elemanlı	Dört Elemanlı	Beş Elemanlı
İsim Cümlesi	5	20	2	1	-
Basit Fiil Cümlesi	11	40	45	5	-
Birleşik Fiil Cümlesi	-	7	8	8	2
Emir Cümlesi	18	30	9	-	-
Devrik Cümle	-	2	2	4	1
Toplam	34	99	66	18	3

(Toparlı, 1991, s. 48).

Codex Comanicus:

CC'de çeşitli anlamlarda ve yapılarla cümleler bulunmaktadır. Söz dizimine gramer bölümünde pek değinilmemesine rağmen metinlerde kullanılan cümlelerden söz dizimine yönelik bilgiler anlaşılabilir.

- Yüklemine göre cümle türlerinden olumlu, düz (kurallı) cümleler görülmektedir.

Örnek:

xristusnuş tanıkı bardır

Hristus'un şahidi vardır.

bir kez bir algışlı kişi yolga bardı

Bir kez kutlu kişi yola düştü.

- Yüklemine göre cümle türlerinden olumlu, devrik (kuralsız) cümleler kullanılmıştır.

Örnek:

yügünñiz, oğlanlarım, aytıñız kensi yazıkıñıznu

Diz çöküp söyleyiniz evlatlarım kendi günahlarınızı.

- Yapısına göre cümle türlerinden basit cümlelerin örneklerini görmek mümkündür.

Örnek:

andan frişte ayttı ol algışlı kişiğe

Ondan melek söyledi o kutlu kişiye.

emdi men arımen

Şimdi ben temizim.

- Yapısına göre cümle türlerinden sıralı cümleler de kullanılmıştır.

Örnek:

neçik ki men yazık ettim, alay aytırmen bey teñrige

Ben nasıl günah işledim, öyle söylerim Tanrı'ya.

biz okurbiz arı Stefandan, kim köp tözdi teñri üçün dağı köp tañlar etti teñriniñ boluşmakı bile

Biz kutsal Stefan'dan okuruz, her kim Tanrı için sıkıntılara katlanırsa Tanrı'nın yardımıyla mucizelere ulaşır.

4.5. Kıpçak Dönemi Eserlerinde Geçen Türkçe Öğretimiyle İlgili Kavram İşaretlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Kıpçak dönemi eserlerinde Türkçe öğretimiyle ilgili kavramlar işaretlenirken şu yollar kullanılmıştır:

- a) Anlamlı dil öğelerinin üzerlerine görevli dil öğeleri (yapım ekleri / biçim birimler) getirilerek kavramları işaretleme,
- b) Sözcükleri birleştirerek kavramları işaretleme,
- c) Yabancı dillerden ödünçleme yoluyla kavramları işaretleme,
- d) Yabancı dillerden geçen kavram işaretlerinin üzerlerine Türkçe görevli dil öğeleri getirilerek kavramları işaretleme,
- e) Tamlamalar kurularak kavramları işaretleme,
- f) Tekrarları kullanarak kavramları işaretleme.

Söz konusu sözcük yapım yolları (Türkiye Türkçesi başta olmak üzere) bütün Türk lehçe ve şivelerinde aynı şekilde kullanılmaktadır (Alyılmaz, 2004, s. 704).

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye'de geçen kavram işaretleri:

Basit Sözcükler:

<i>di-</i> : de-	<i>söz</i> : söz
<i>de-</i> : de-	<i>til</i> : dil
<i>işit-</i> : işit-	<i>yaz-</i> : yaz-

Örnek:

kardaşing deyor ve diyor ve ayıttadır

(Kardeşin diyor.)

Türemiş Sözcükler:

<i>ayıt-</i> : söyle-	<i>okut-</i> : okut-
<i>bitik</i> : yazı, kitap	<i>öğren-</i> , <i>ören-</i> , <i>övren-</i> : öğren-
<i>işitken</i> : işiten	<i>söyle-</i> , <i>söyleş-</i> , <i>sözle-</i> : söyle-
<i>oku-</i> : oku-	<i>tilmaç</i> , <i>tilmaç</i> , <i>dilmaç</i> : çevirmen

Örnek:

ören-: öğren-

söyle-: söyle-

tilmaç: tercüman

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk'te geçen kavram işaretleri:

Basit Sözcükler:

<i>di-</i> : de-	<i>söz</i> : söz
<i>dil</i> , <i>til</i> : dil	<i>yaz-</i> : yaz-
<i>işit-</i> : işit-	

Türemiş Sözcükler:

<i>ayıt-</i> : söyle-	<i>öğret-</i> : öğret-
<i>işittir-</i> : işittir-	<i>sözle-</i> : söyle-
<i>okı-</i> : oku-	<i>yazu</i> : yazı
<i>örgen-</i> : öğren-	

El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye'de geçen kavram işaretleri:

Basit Sözcükler:

<i>de-</i> : de-	<i>söz</i> : söz
<i>işit-</i> : işit-	<i>til</i> : dil
<i>ok-</i> : oku-	<i>yaz-</i> : yaz-

Örnek:

sözni işittüm

Sözü işittim.

time bir varaka yazdınsaga bir ahça bireyim

Her ne zaman bir varak yazarsan sana bir dirhem veririm.

Türemiş Sözcükler:

<i>ey(i)t-</i> : söyle, konuş-	<i>sövleş-</i> : söyleş-
<i>okı-, oku-</i> : oku-	<i>söyle-, sözle-, sövle-</i> : söyle-
<i>okıçı</i> : okuyucu	<i>sözli</i> : söz sahibi
<i>okut-</i> : okut-	<i>yazdır-</i> : yazdır-
<i>sövlên-</i> : söylen-	<i>yazıcı</i> : yazıcı

Örnek:

yigirip sövledi

Öfkelenerek söyledi.

sözleyip keldi

Söyleyerek geldi.

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî'de geçen kavram işaretleri:

Basit Sözcükler:

<i>çız-</i> : yaz-	<i>işit-</i> : işit-
<i>de-</i> : de-	<i>yaz-</i> : yaz-

Örnek:

çızdım: Yazdım, çizdim.

işitkil: Duy, işit!

Türemiş Sözcükler:

ay(i)t-: söyle-, konuş-

okı-: oku-

örgan-: öğren-

öğret-: öğret-

söyle-, sözle-: söyle-

yören-: öğren-

Örnek:

anlarge aytürmen

Onlara söylüyorum.

yörengil

Öğren!

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye'de geçen kavram işaretleri:

Basit Sözcükler:

sevz: söz

til: dil

yeşit-: işit-

usta: öğretmen, hoca

yaz-: yaz-

Örnek:

sen sevz yeşitmes sen

Sen söz işitmezsin.

kel, yaz!

Gel, yaz!

Türemiş Sözcükler:

ayt-: söyle-, konuş-

bitig: kitap, mektup

örgan-: öğren-

sevle-: söyle-

sevleş-: söyleş-

türkişe: Türkçe

yazıcı: yazıcı

Örnek:

*tagrı şükür, yeşimiz bitti, **bitigimiz** tükendi*

Tanrı'ya şükür, işimiz bitti, kitabımız tükendi.

*sen **türkişe** bilür misen*

Sen Türkçe biliyor musun?

Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak'ta geçen kavram işaretleri:

Basit Sözcükler:

çiz-: yaz-, çiz-

yaz-: yaz-

işit-: işit-

Örnek:

çiz-: çiz-

işit-: işit-

Türemiş Sözcükler:

ayt-: söyle-, konuş-

örgan-: öğren-

dilmaç: tercüman

söyle-, sözle-: söyle-

kelimçi: tercüman

Örnek:

ayt-: söyle-

örgan-: öğren-

Codex Comanicus'ta geçen kavram işaretleri:

Basit Sözcükler:

çiz-: yaz-, çiz-

til: dil

de-: de-

tuy-: duy-

eşit-, işit-: işit-

yaz-: yaz-

söz: söz

Örnek:

menim sözim eşitiñler

Benim sözüümü işitsinler!

bitik tili

kitap dili

Türemiş Sözcükler:

ayt-: söyle-, konuş-

bitik: kitap

oyut-: okut-

oku-: oku-

övret-: öğret-

tnla-: dinle-

tolmaç, tılmaç: çevirmen

üret-: öğret-

Örnek:

us övretmiş

Akıl öğretmiş.

İrşâdü'l - Mülûk ve's - Selâtîn'de geçen kavram işaretleri

Basit Sözcükler:

ay-: söyle-, dinle-

çız-: çiz-

de-: söyle-

di-: de-, söyle-

işit-: duy-

söz: söz

til: dil

tüz-: söyle-, de-

ün: ses

Örnek:

ilm iyesi dedügi manası bu yirde müminler turur

İlim sahibi kişinin dediğinin anlamı, bu yerdekiler müminlerdir.

Türemiş Sözcükler:

aytil-: söylenil-, denil-

betig: kitap

işitil-: duyul-

işitin-: işitil-

işittür-: işittir-

okı-, oku-: oku-

okın-, okun-: okun-

öğren-: öğren-

öğret-: öğret-

sözleş-: konuş-, hitap et-

sözle-: söyle-, konuş-

Örnek:

*takı ayıtgay song ilin yüwgende iy Tengri birmegil manga **betigimni** solumdan takı arkam artından*

Ayrıca söyleyecek (ki) sol elini yıkadığında ey Tanrı verme bana kitabımı solumdan ve arkamdan!

Yabancı Sözcükler:

bahs: konuşulan şey, söz

kelime: sözcük

hatt: çizgi

kıssa: hikâye

ikrar: dil ile söyleme

kiteb: kitap

iktisar: sözü kısa kesme

lafz: söz

kavl: söz

lûgat: sözlük

kayil: diyen, söyleyen

tilava: okumak

kelam: söz

Örnek:

*imam tik turgan yirlerde bir **kelime** bir **kelime** keltürgey*

İmam sessiz yerlerde kelimeleri tek tek söyleyecek.

4.6. Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılara Türkçe Öğretimiyle İlgili Çağdaş Yaklaşımlarla Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular ve Yorum

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye:

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fil-Lûgati't-Türkiyye adlı eser yazıldığı dönemdeki yabancılara Türkçe öğretimi kitapları arasında önemli bir yere sahiptir. Eserin önemi günlük iletişim dilinin yanında akademik düzeydeki Türkçeyi de kapsamasından ileri gelmektedir. İlmî düzeydeki Türkçeyi öğretmek amaçlandığı için eserde pratik konuşma Türkçesine pek ehemmiyet verilmediği söylenebilir. Dil öğretim şekli daha çok sözlük ve gramer temeline dayanmaktadır. Sözlük bölümü Arapça sözcüklerin Türkçe karşılığını vermekten ibaretken gramer bölümü detaylı açıklamalar ve karşılaştırmalı bir dil bilimine uygun bilgilerden oluşmaktadır.

Kullanılan Türkçe öğretim sistemi günümüzde uygulanan yabancılara Türkçe öğretim sistemiyle benzer ve farklı yönleri sahiptir. Giriş kısmının alfabenin tanıtılmasıyla başlaması, sözlük kısmının eserde yer alması, Türk kültürünü yansıtan sözcüklerin kullanılması, gramer kurallarının anlatılıp ardından örnekler verilmesi, anlatılan gramer kuralının öğrenen kişilerin konuştuğu dil ile karşılaştırılması günümüzde uygulanan yabancılara Türkçe öğretimi sistemiyle benzer yönlerinden sayılabilir. Pratik Türkçeye yönelik çalışmaların olmaması, anlatılan gramer kurallarıyla ilgili uygulamalara yer verilmemesi, anlatılan kavram ve konular hakkında resimlerin bulunmaması, Türkçenin incelik ve güzelliklerini yansıtan manzum ve mensur parçaların örnek olarak yeterince kullanılmaması gibi özellikleri de günümüzde uygulanan yabancılara Türkçe öğretimi sisteminden farklı olan yönlerini ortaya koymaktadır.

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk:

Kİ, Araplara pratik ve ticari Türkçenin öğretimi amacıyla yazılmıştır. Günlük hayatta bir Arap'ın bir Türkle anlaşabilmesi için gerekli olan bilgilerin verildiği görülmektedir. Eser sözlük ve gramer bölümlerinden oluşmaktadır. Sözlük bölümü, temel konularda anlaşabilmek için gerekli sözcükleri içerirken gramer bölümü basit cümle yapılarını kurabilmek için gerekli kuralları içermektedir.

Eserdeki Türkçe öğretim sistemini günümüzde uygulanan yabancılara Türkçe öğretim sistemiyle karşılaştırıldığında benzer ve farklı yönlerinin olduğu görülmektedir. Benzer yönleri olarak Türk dilinde kullanılan harflerin tanıtılması, eserin sözlük ve gramer bölümlerine sahip olması, Türk kültürünü yansıtan sözcüklerin kullanımı, dil bilgisi bölümünde kuralın anlatılıp sonra örneğin verilmesi, öğrenen kişinin diliyle karşılaştırmalar yapılması, sözcük karşılıklarının bazen sözcük bazen de cümleyle verilmesi, verilen örnek ifadelerin günlük hayatta sıkça kullanılan ifadelerden seçilmesi sayılabilir. Farklı yönlerine örnek olarak dil bilgisi konularıyla ilgili alıştırma ve uygulamalara yer verilmemesi, söz dizimi konusunda bazı eksikliklerin bulunması, kavramlarla ilgili resim, şekil ve işitsel materyallerin bulunmaması gösterilebilir.

El-Kavânînu'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye:

KK günümüz Türkçe öğretim sistemiyle benzer ve farklı yönleri sahiptir. Benzer yönlerine örnek olarak eserin başında, kullanılan harflerin tanıtılması, eserin gramer bölümüne sahip olması, eserde Türk kültürüyle ilgili sözcüklerin yer alması, dil bilgisi kurallarının örneklerle desteklenmesi, öğrenen kişinin diliyle karşılaştırmalar yapılması, verilen örnek ifadelerin günlük hayatta sıkça kullanılan ifadelerden seçilmesi gösterilebilir. Farklı yönlerine örnek olarak da eserin sözlük bölümünün olmaması, dil bilgisi konularıyla ilgili alıştırmalar ve uygulamalara yer verilmemesi, kavramlarla ilgili resim ve şekillerin bulunmaması gösterilebilir.

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî:

TA, birçok yönden günümüz Türkçe öğretim kitaplarına benzemektedir. Eserin girişinde Türkçede kullanılan harflerle ilgili bilgiler verildikten sonra bazı harflerin Türkçe sözcüklerde kullanılmadığı belirtilmiş, bazılarının ise telaffuzu hakkında açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalardan sonra kitabın esas bölümleri gelmektedir. İlk iki bölüm sözlük, son iki bölüm ise dil bilgisi olarak hazırlanmıştır.

Eserdeki öğretim sistemi günümüzde geçerli olan yabancılara Türkçe öğretimiyle hem benzer hem de farklı özelliklere sahiptir. Benzer yönlerine örnek olarak eserin başında seslerin tanıtılması, sözlük ve gramer bölümlerinin olması, Türk kültürünü yansıtan sözcüklerin seçilmesi, dil bilgisi konularına örnekler verilmesi, öğretilen dille karşılaştırmalar yapılması, günlük hayatta kullanılan diyaloglara yer verilmesi gösterilebilir. Farklı yönlerine örnek olarak da sözlük bölümünün eserin baş tarafında olması, dil bilgisi konularıyla ilgili alıştırmalar ve uygulamalara yer verilmesi, resim ve şekillerin yer almaması gösterilebilir.

Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye:

DM, Araplara temel Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmış bir konuşma kılavuzudur. Bu yönüyle diğer Kıpçak dönemi gramer ve sözlüklerinden ayrılır. Eserde sözcük listeleri ve diyaloglar bulunmaktadır. Sözcük listeleri konularına göre ayrılmışken diyaloglar konu bütünlüğü gözetilmeden karışık olarak yazılmıştır.

Günümüzde kullanılan yabancılara Türkçe öğretimi konuşma kılavuzlarıyla büyük ölçüde örtüşen bir yapıya sahiptir. Benzer yönlerine örnek olarak sözcük listeleri,

günlük hayatta sıkça kullanılan diyalog cümleleri, Türk kültürünü yansıtan sözcüklerinin verilmesi gösterilebilir. Farklı yönlerine örnek olarak da kullanılan harflerin tanıtılmaması, diyalog cümlelerinin konularına göre tasnif edilmemesi, görsel unsurların olmaması gösterilebilir.

Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak:

BM, Arapça - Türkçe sözlük şeklinde hazırlanmış olup bu yönüyle dönemin diğer eserlerinden farklılık gösterir. Sayfa düzeni bakımından estetik bir tarzda hazırlanmış olan bu eserde sadece sözcük öğretimi amaç edinilmiştir. Türklerin günlük hayattaki nesnelere ve eylemler için kullandığı sözcükler Arapça karşılıklarıyla birlikte verilmiştir.

Eser günümüzde hazırlanan Türkçe öğretimi kitaplarından ziyade sözlüklerle karşılaştırılabilir. Dil öğretim kitabı olmaktan çok bir sözlük niteliğindedir. Eserin Türkçe öğretim kitabı niteliği kazanması için kitaba dil bilgisi, örnek cümleler ve diyaloglar bölümlerinin eklenmesi gerekmektedir.

Codex Comanicus:

CC; sözlük, gramer ve metinlerden oluşan bir dil öğretim kitabı niteliğindedir. Kıpçak dönemi diğer sözlük ve gramerlerinden farklı bir özelliğe sahiptir. Diğer gramer ve sözlüklerde bulunmayan metinler bu eserde bulunmaktadır. Türkçeyi tüccarlara öğretmeyi amaç edinen bu eser halkın konuştuğu Türkçeye göre düzenlenmiştir.

CC, günümüz Türkçe öğretimiyle benzer ve farklı yönleri sahiptir. Benzer yönlerine örnek olarak sözlük ve gramer bölümleri, Türk kültürü ve yaşantısıyla alakalı sözcükleri içermesi, dil öğretimi için metinlerin olması gösterilebilir. Farklı yönlerine örnek olarak da belli bir sistematik olmaması, gramer konularının yeterli olmaması, gramer konularıyla ilgili alıştırmalar ve uygulamalara yer verilmemesi, seçilen örnek metinlerin sadece dinî içeriğe sahip olması gösterilebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

1) Türkler Müslüman olduktan sonra Arap coğrafyasına yayılıp bu coğrafyada egemenlik kurmuşlardır. Bunun neticesinde Arapların Türkçe öğrenme çabaları büyük bir ivme kazanmıştır. Türklerin bu coğrafyada kurmuş oldukları üstünlük sayesinde Türkçenin nüfuzu artmış ve Araplar hiçbir zorlama olmaksızın Türkçe öğrenmeye ilgi duymaya başlamışlardır. Türk ve Arap bilginler tarafından çeşitli eserler yazılarak halkın bu ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır.

2) Çoğunlukla Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılan bu eserler genel olarak benzer bir sistemle oluşturulmuştur. O dönemde kullanılan dil öğretim tekniklerinin uygulandığı bu eserler farklı milletlerin Türkçe öğrenmesine de katkı sağlamıştır.

3) Sözlük ve gramer bölümlerinden oluşan bu eserlerde dil bilgisi - çeviri yöntemi ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

4) Farklı milletlerin günlük hayatta Türklerle iletişim kurabilmesi için gerekli olan ticari, sosyal, kültürel unsurlarla ilgili sözcükler öğretilmeye çalışılmıştır.

5) Eserlerde karşılaştırmalı dil bilim ilkelerine uygun olarak Türkçe dil bilgisi kuralları Arapça dil bilgisi kurallarıyla karşılaştırılmıştır.

6) Eserlerin birçoğunda sözcükler kavram alanına göre sıralanarak anlamca birbirine yakın sözcüklerin öğretimi kolaylaştırılmıştır.

7) İncelemeye konu olan eserlerde üretken dönüşümlü dil bilgisi ilkelerine uygun cümle örnekleri verilmiştir. Modern dil bilimden asırlar önce yazılan bu eserler üretken dönüşümlü dil bilgisi ilkelerinin bilinip kullanıldığını göstermektedir.

8) İncelenen eserlerde çeşitli Türkçe öğretimi yöntemleri kullanılmıştır. Gramer ve sözlüklerde kullanılan yöntemler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2

Kıpçak Dönemi Gramer ve Sözlüklerinde Kullanılan Yabancılara Türkçe Öğretim Yöntemleri

Kıpçak Dönemi Gramer ve Sözlükleri	Kullanılan Yabancılara Türkçe Öğretim Yöntemleri
Et - Tuhfetü'z - Zekiyye Fil - Lûgati't - Türkiyye	Harf Yöntemi, Dil bilgisi - Çeviri, Bilişsel, Düzvarım
Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk	Harf Yöntemi, Dil bilgisi - Çeviri, Bilişsel, Düzvarım
El-Kavânînu'l-Küllîyye Li Zabti'l- Lûgati't-Türkiyye	Harf Yöntemi, Dil bilgisi - Çeviri, Bilişsel, Düzvarım
Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî	Harf Yöntemi, Dil bilgisi - Çeviri, Bilişsel, Düzvarım
Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye	Dil bilgisi - Çeviri, Bilişsel, Düzvarım
Bulgatü'l-Müşâtâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak	Dil bilgisi - Çeviri, Bilişsel, Düzvarım
Codex Comanicus	Harf Yöntemi, Dil bilgisi - Çeviri, Bilişsel, Düzvarım

9) Bu eserlerde kullanılan metodların bir kısmı, günümüzde de kullanılırken büyük kısmı geliştirilerek daha etkili metodlar bulunmuştur. İncelenen eserler daha çok okuma ve yazma becerilerine yönelik hazırlanırken, konuşma ve dinleme becerileri ihmal edilmiştir. Ayrıca bu dönem kitaplarında dil öğretiminde oldukça önemli olan okuma metinlerine yer verilmemiştir. Günümüzdeki yabancılara Türkçe öğretimi kitaplarında ise metinler bulunmaktadır.

10) Araştırmaya konu olan eserlerin bir kısmı Türkler, bir kısmı yabancılar tarafından yazılmıştır. Bazı eserlerin ise yazarı bilinmemektedir. Türkçe öğretim kitabı yazabilen yabancıların bulunması Türkçenin o bölgede ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Türk asıllı yazarların yazdığı eserler Türkçenin inceliklerine ve derinliklerine daha fazla yer vermiştir. Arap yazarların yazdığı eserler de Arapların gereksinim duyduğu konulara ve ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilmektedir. Bu açıdan eserleri hazırlayanların farklı milletlere mensup olmaları kitaplarda zenginlik ve çeşitlilik sağlamıştır. Eserlerin yazarlarına göre sınıflandırılması aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3

Kıpçak Dönemi Yabancılara Türkçe Öğretimi Kitaplarının Yazarlarına Göre Sınıflandırılması

Türkler Tarafından Yazılanlar	Yabancılar Tarafından Yazılanlar	Yazarı Bilinmeyenler
Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk	Et - Tuhfetü'z - Zekiyye Fil - Lûgati't - Türkiyye	Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye
Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî	El-Kavânînü'l-Küllîyye li Zabtî'l - Lûgati't-Türkiyye	
Bulgatü'l-Müştâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak	Codex Comanicus	

11) İncelenen eserler genellikle sözlük ve gramer şeklinde hazırlanmıştır. Türkçeyi öğrenen kişilerin gereksinimlerine cevap verebilmek amacıyla farklı formatlarda hazırlanan bu eserler zengin bir çeşitlilik sağlamıştır. Aynı türde hazırlanan eserler de kendi içerisinde farklılık arz etmektedir. Bir kısmı ileri düzey gramer öğretmeyi amaç edinirken bir kısmı da temel gramer öğretmeye çalışmıştır. Eserlerde bulunan sözlükler de kelime hazinesi açısından farklıdırlar. Bazı sözlükler Türkçede geçiş sıklığı yüksek olan temel sözcüklere ağırlık verirken bazı sözlükler de ilmî Türkçe için gerekli olan sözcükleri içermektedir. Eserler hazırlanış şekillerine göre aşağıdaki tabloda sınıflandırılmıştır:

Tablo 4

Kıpçak Dönemi Yabancılara Türkçe Öğretimi Kitaplarının Hazırlanış Şekline Göre Sınıflandırılması

Sözlük ve Gramer	Sözlük	Gramer
Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye	Bulgatü'l-Müştâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak	El-Kavânînü'l-Küllîyye li Zabtî'l-Lûgati't-Türkiyye
Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk	Ed-Durretü'l-Mudiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye	
Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî		
Codex Comanicus		

5.2. Öneriler

Araştırmanın tamamından elde edilen bilgilerin ışığında şu önerileri sıralamak mümkündür:

1) Araştırmaya konu olan Kıpçak dönemi eserleri yabancılara Türkçe öğretiminin tarihi açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden bu eserlerin yazıldığı dönemin sosyal ve siyasal şartları ayrıntılı şekilde incelenmelidir.

2) Bu eserlerin birçoğunda dil bilgisi kuralları Arapça dil bilgisi kurallarıyla karşılaştırılarak aktarılmıştır. Günümüzde de farklı dil ve dil ailelerinden öğrencilerin Türkçe öğrenirken yaptıkları hata tipleri tespit edilerek her bir dil için ayrı öğretim programı geliştirilmeli; her bir dile ya da dil ailesine göre karşılaştırmalı dil bilim metodu kullanılarak Türkçe öğretim setleri hazırlanmalıdır.

3) Bugün yabancılara Türkçe öğretmek için hazırlanan kitaplarda bu ilk eserlerden söz edilmelidir.

4) Her bir eserin söz varlığı, bunların geçiş sıklığı eserin yazılma amacı da dikkate alınarak ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir.

5) Yabancılara Türkçe öğretimine yönelik eserler hazırlanırken hedef kitlenin ana dili ve kültürü de göz önünde bulundurularak içerikler oluşturulmalıdır.

6) Yabancılara Türkçe öğretimi için hazırlanan kitaplarda sözcükler kavram alanına göre sıralanarak dil öğretimi daha kolay ve kalıcı hâle getirilmelidir.

7) Günümüzde hazırlanan yabancılar için Türkçe öğretimi kitapları üretken dönüşümlü dil bilgisi ilkelerinden yararlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. S. (2001). Yabancılara Türkçe öğretimi ve gramer-tercüme metodu. *Bilig*, 16, 25-43.
- Adji, M. (2002). *Kıpçaklar*. (Çev. Z. B. Özer) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ağar, M. E. (2004). Türkçe öğretiminin tarihçesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1, 1-10.
- Ağıldere, S. T. (2010). XVIII. yüzyıl Avrupa'sında yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin önemi: Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul Fransız dil oğlanları okulu (1669-1873). *Turkish Studies*, 5(3), 693-704.
- Ahincanov, S. M. (2009). *Türk halklarının katalizör boyu Kıpçaklar*. (Çev. K. Yıldırım) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Aksan, D. (2003). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, T. (2007). *Doktor Rüştü'nün nuhbetü'l-etfâl isimli eserinin Türkçe öğretimi açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bolu
- Aktan, B. (2009). *Türkiye Türkçesinin söz dizimi*. (2. Baskı) Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akyüz, Y. (2009). *Türk eğitim tarihi*. (15. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Al-Turk, G. (2006). *Et - tuhfetü'z - zekiyye fil - lûgati't - Türkiye üzerine bir dil incelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altinkaynak, E. (2006). *Gregoryan Kıpçak dil yadigarları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Alyılmaz, C. (1998). Nevruz kavramı ve edebiyatımızda nevrüz. *Kardaş Edebiyatlar Dergisi*, 42, 5-11.
- Alyılmaz, C. (2004). *Eski Türkçenin söz varlığının düz ve ters dizimi*. Ankara: Kurmay Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2005). *Orhun yazıtlarının bugünkü durumu*. Ankara: Kurmay Yayınevi.
- Alyılmaz, C. (2010). Türkçe öğretiminin sorunları. *Turkish Studies*, 5(3), 728-749.
- Argunşah, M., Yüksekaya, G. S., Tabaklar, Ö. (2010). *Karahanlıca Harezmece Kıpçakça dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Atalay, B. (1945). *Ettuhfet-üz-zekiyye fil-lûgat-it-Türkiye*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Avcı, Y. (22-25 Haziran 2002). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin kültür ve yöntem boyutu*. I. Uluslararası Truva - Çanakkale Dil Eğitimi ve Okul Gelişimi Sempozyumu'nda sunuldu, Çanakkale.
- Aydın, Ö. (1996). *Yabancı dil olarak Türkçe dilbilgisi öğretimi, Üretken dönüşümlü dilbilgisi kuramının kısa bir tanıtımı*. Ankara.

- Aytaç, B. (1994). *Arap lehçelerindeki Türkçe kelimeler*. Türk Dünyası Araştırmaları İstanbul: Vakfı Yayınları.
- Aytaç, G. ve Çeçen, M. A. (2010). Ana dili eğitiminde dil bilgisi öğretiminin yeri ve önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27, 77-89.
- Barın, E. (1994). Yabancılara Türkçenin öğretimi metodu. *Tömer Dil Dergisi*, 17, 53-56.
- Barın, E. (2003). Yabancılara Türkçenin öğretiminde temel söz varlığının önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 311-317.
- Barın, E. (2004). Yabancılara Türkçe öğretiminde ilkeler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 19-30.
- Barın, E. (2010). Yabancılara Türkçe öğretimi amacıyla yazılan “ecnebilere mahsus” elifbâ kitabı üzerine. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXVII / Bahar, 121-136.
- Bayraktar, N. (2002, Haziran). *Yabancılara Türkçe öğretiminin tarihsel gelişimi*. I. Uluslararası Çanakkale-Truva Dil Eğitimi ve Okul Gelişimi Sempozyumu’nda sunuldu, Çanakkale.
- Bazın, L. (2010). Türk lengüistiği ve kültür alışverişi meseleleri (Çev. E. Gemalmaz). *Türkçenin Derin Yapısı*, Ankara: Belen Ofset, 521-552.
- Bilgegil, M. K. (2009). *Türkçe dilbilgisi*. (3. Baskı). Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Bozkurt, F. (1999). *Türklerin dili*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bölükbaş, F. ve Keskin, F. (2010). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metinlerin kültür aktarımındaki işlevi. *Turkish Studies*, 5(4), 221-235.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1931). *Kitâb al-idrâk li-lisân al-atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, A. (1984). *Türk dili tarihi*. (3. Basım). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Çelikbaş, K. A. (17-19. 10. 2008). *Dîvânu lugâti't-Türk'ün Türkçe öğretimindeki yeri ve önemi*. Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu Bildiri Metinleri. Rize: Rize Üniversitesi Yayınları, 483-490.
- Çifçi, M. (2006). Türkçe öğretiminin sorunları. Gülsevin, G. ve Boz, E. (Editörler). *Türkçenin çağdaş sorunları*. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 77-134.
- Çifçi, M. (2004). *Kaşgarlı Mahmud'un dil öğretim yöntemi üzerine*. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildiri Kitabı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 581 -596.
- Demircan, Ö. (2002). *Yabancı dil öğretim yöntemleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Demirel, Ö. (2004). *Yabancı dil öğretimi*. (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dilidüzgün, Ş. (1995). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazınsal metinler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Dolunay, S. K. (2005, Eylül). *Türkiye ve dünyadaki Türkçe öğretim merkezleri ve Türkoloji bölümleri üzerine bir değerlendirme*. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresinde sunulan bildiri, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Eker, S. (2010, Mayıs). *Orhon yazıtları: İran dilleri ile ilk temaslar ve benzer birkaç öge üzerine*. III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi, 321-332.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ekmekçi, F. Ö. (1983). Yabancı dil eğitimi kavram ve kapsamı. *Türk Dili, Dil Öğretim Özel Sayısı*, 379-380 / Temmuz - Ağustos, 106 - 115.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Türk dili tarihi*. (4. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, İ. (2009). Yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili bir kaynakça derlemesi. *Turkish Studies*, Volume 4/3, 888-937.
- Ergin, M. (2005). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım.
- Gabain, A. V. (1979). *Codex Cumanicus'un dili* (Çev. M. Akalın), Târihî Türk Şiveleri, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Garkavets, A. (2004). *Codex Comanicus, Kıpçako-Polovetskie teksti xuu-xiv bb*. Almatı: Deşt-i Kıpçak, Baur.
- Gemalmaz, E. (2010). Dil bilimi ve dil bilgisi. *Türkçenin derin yapısı*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Gemalmaz, E. (2010). Kodeks Komanikus. *Türkçenin derin yapısı*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Gemalmaz, E. (2010). Türkçenin morfo-sentaktik yapısının fonolojisine etkileri. *Türkçenin derin yapısı*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Gemalmaz, E. (2010). Türkiye Türkçesinde ses olayları II: Ses olaylarıyla ilgili terimler. *Türkçenin derin yapısı*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Gökbel, A. (2000). *Kıpçak Türkleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Grønbech, K. (1942). *Komanisches wörterbuch, Türkischer wortindex zu codex Comanicus*. Kopenhagen: Einar Munksgaard.
- Güner, G. (2010). Kıpçak Türkçesindeki meslek adları üzerine içerik ve yapı bakımından bir sınıflandırma denemesi. *Turkish Studies*, 5(3), 1416-1448.
- Güneş, F. (2003). Okuma-yazma öğretiminde cümlenin önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 39-48.
- Günşen, A. (2006). *İlk Türkçecilerden Kırşehirli Aşık Paşa*. Kırşehir: Kırşehir Valiliği.
- Gür, H. ve Gür, A. K. (1995). Dil öğretim yöntemleri 3: 1. işitsel-görsel yöntem, 2. bilişsel yöntem, 3. seçmeci yöntem. *Tömer Dil Dergisi*, 35, 72-79.
- Howatt, A. P. R. (2000). *A history of English language teaching*. Hong Kong: Oxford University Press.
- İşcan, A. (2011). Yabancılara Türkçe öğretiminde suggestopediannın (telkin yöntemi) kullanımı. *Turkish Studies*, 6(1), 1317-1322.

- İşeri, K. (1996). Dilin kazanımı ve yabancı dil öğretimi. *Dil Dergisi*, 43, 21-27.
- Kale, M. (2009). Eğitimin temel kavramları. Karip. E. (Editör). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, s. 1-19.
- Kaplan, M. (2005). *Kültür ve dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin ses bilgisi*. (1. Baskı). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karadüz, A. (2007). Dil bilgisi öğretimi. Kırkkılıç, A. ve Akyol, H. (Editörler). *İlköğretimde Türkçe öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, s. 281-308.
- Karahan, L. (2006). *Türkçede söz dizimi*. (11. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2011). *Türk dili üzerine incelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, C. (2009, Mayıs). *Divanü lügati't-Türk Araplara Türkçeyi öğretmek için mi yazıldı*. Ahmet Yesevi Üniversitesi III. Türkoloji Kongresi'nde sunuldu, Kazakistan.
- Kocaman, A. (1983). Yabancı dil öğretiminde yeni yönelimler. *Türk Dili, Dil Öğretim Özel Sayısı*, 379-380 / Temmuz - Ağustos, 1-5.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Long, M. H. ve Richards J. C. (2004). *Learning vocabulary in another language*. (Fifth Printing). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mert, O. (2009). *Ötüken Uygur dönemi yazıtlarından tes - tariat - şine us*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Melanlıoğlu, D. (17-19. 10. 2008). *Divanü lügati't-Türk'ün ve güncel Türkçe sözlük'ün Türkçe eğitimi açısından önemi*. Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu Bildirileri. Rize: Rize Üniversitesi Yayınları, 470-477.
- Meskill, C. (2002). *Teaching and learning in real time: media, technologies, and language acquisition*. Houston: Athelstan.
- Onan, B. (2003). Divanü lûgat-it-Türk'ün dil öğretim yöntemleri ve dünya filolojisine katkıları bakımından bir değerlendirmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 425-445.
- Orhan, M. D. (2006). *Bâdi Nedim ve Mustafa Nuri'nin usûl-i tahrir adlı eserinde Türkçe öğretimine dair esaslar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Özbay, M. (2009). *Türkçe özel öğretim yöntemleri II*. (3. Baskı). Ankara: Öncü Basımevi.
- Özbay, M. (2010). *Türkçe öğretimi yazıları*. (1. Baskı). Ankara: Öncü Basımevi.
- Özbay, M. ve Melanlıoğlu, D. (2008). Kelime öğretiminde örneklemenin önemi ve divanü lûgat-it Türk. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(5), 49-58.

- Özbay, M. ve Melanlıoğlu, D. (2008). Türkçe eğitiminde kelime hazinesinin önemi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, V(I), 30-45.
- Özönder, S. B. (1996). *Muhakemetü'l-lugateyn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özyetgin, A. M. (2001). *Ebu Hayyan - kitâbü'l-idrâk li-lisâni'l-etrâk - fiil: Tarihi karşılaştırmalı bir gramer ve sözlük denemesi*. Ankara: KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Richards, J. C. ve Rodgers, T. S. (1986). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ryspakova, M. (2007). *Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesi arasında bir karşılaştırma denemesi -ses bilgisi-*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Safran, M. (1993). *Yaşadıkları sahalarda yazılan lügâtlara göre Kuman / Kıpçaklar'da siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel yaşayış*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Sağır, M. (2002). *İlköğretim okullarında Türkçe dil bilgisi öğretimi*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Sever, S., Kaya Z., Aslan, C. (2008). *Etkinliklerle Türkçe öğretimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Stern, H. H. (1991). *Fundamental concepts of language teaching*. (Seventh impression). Oxford: Oxford University Press.
- Tarahija, A. (2008). *Kavâ'id-i Türkiyye'nin modern Türkçe öğretimi yöntemleri bakımından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Tekin, T ve Ölmez, M. (2003). *Türk dilleri giriş*. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat 2.
- Tekin, T. (2003). *Orhon yazıtları*. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat 1.
- Tezcan, M. (2001). *Göktürkler ve Budizm*. Göktürk Devleti'nin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Bildirileri. Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 121-134.
- Tiryaki, E. N. (2011). *El-kavânînü'l-küllîye li-zabti'l-lügati't-Türkiyye'de Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi*, Uluslararası Türkçe Eğitimi Sempozyumunda sunulan bildiri, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tiryaki, E. N. (2011). Yabancılara Türkçe öğretiminde tarihî bir kaynak: ed-dürretü'l-mudiyye fi'l-lügati't-Türkiyye. *Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Araştırmaları Dergisi*, 1.
- Toparlı, R. (1991). *Ed-durretü'l-mudiyye fi'l-lugati't-Türkiyye*. Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l-mülûk ve's-selâtin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R. ve Vural, H. (2004). *Kıpçak Türkçesi*. Sivas: Dilek Matbaa.
- Toparlı, R., Çögenli, M. S., Yanık, N. H. (1999). *El-kavânînü'l-küllîye li-zabti'l-lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Toparlı, R., Çögenli, M. S., Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı mecmû-ı tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Topuzkanamış, E. (2011, Aralık). *Bulgatü'l-müştak fî lugati't-Türk ve'l-Kıfçak'ta Türkçe öğretimi*, Uluslararası Türkçe Eğitimi Sempozyumunda sunulan bildiri, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tura, S. S. (1983). Dil öğretimi üzerine: dilbilimin dil öğretimindeki yeri. *Türk Dili*, 47, 8-17.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, B. (1988). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitabevi.
- Yavuz, K. (1983). XIII-XVI. asır dil yadigârlarının anadolu sahasında Türkçe yazılış sebepleri ve bu devir müelliflerinin Türkçe hakkındaki görüşleri. *Türk Dünyası Araştırmaları, Faruk Timurtaş'a Armağan*, 27, 9-57.
- Yavuz, K. (2000). *Garib-nâme*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, K. (2003). Âşık Paşa. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'a Armağan*, 13, 29-39.
- Yaylı, D. ve Yaylı, D. (2011). Yabancı dil öğretimi yaklaşımları ve yöntemleri., Yaylı, D. ve Bayyurt, Y. (Editörler). *Yabancılara Türkçe öğretimi politika, yöntem ve beceriler*. Ankara: Anı Yayıncılık, s. 7-28.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zajaczkowski, A. (1954). *Słownik Arabsko-Kipczacki: Bulgat al-muštāq fî luġat at-Turk wa-l-Qıfzāq*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zajaczkowski, A. (1958). *Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l'époque de l'état Mamelouk -Bulġat al-muštāq fî luġat at-Turk wa-l-Qıfzāq*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

EK 1

Codex Comanicus'un Orijinal Nüshasından Bir Görüntü

		50
Infirmus	Bin mar Pägür	Sagfis
caecellus	Pis	Chelapan
Tignossus	Sacial	Tax
Quercius	Lux	Sochur ul zalis
Cechus	Chör	Choxis ul Cor
Auogolus	Nebina	Touluc / korur cy
Bastardus	Pis	Chunnaden touge
Tangus	Tang	ag Sah
Musus	Burny	Burny chiz
Cristat	Begaya	Tafacix
Tolian	Gindi	Caltae
Pogfus	Garguin	Chocurhu
Surdus	Char	Chulacix
mutus	Lal	Tisix
Dispositus	axihul batal	Reylitan chertan
Gimbus	Chos	Bucru
mendax	Droguan	Sternu
Superbus	Cherberdar	Stu conglu
Inuidiosus	Bactul	Bachtul / Marti / ...
Auarus	Lauzan	... / ... / ...
Vanagloriosus	xanachar	fus / ... / ...
Lusoriosus	Chanachar	Erlaczi
Imicus	Bavhon	Tumomis
Pecator	Bavachar	vaxuclu
falsus	Chalp	Egriçsi
Carpabilis	Gunachar	xaxuclu
Caëbus	Gaib	Gaip ul yat

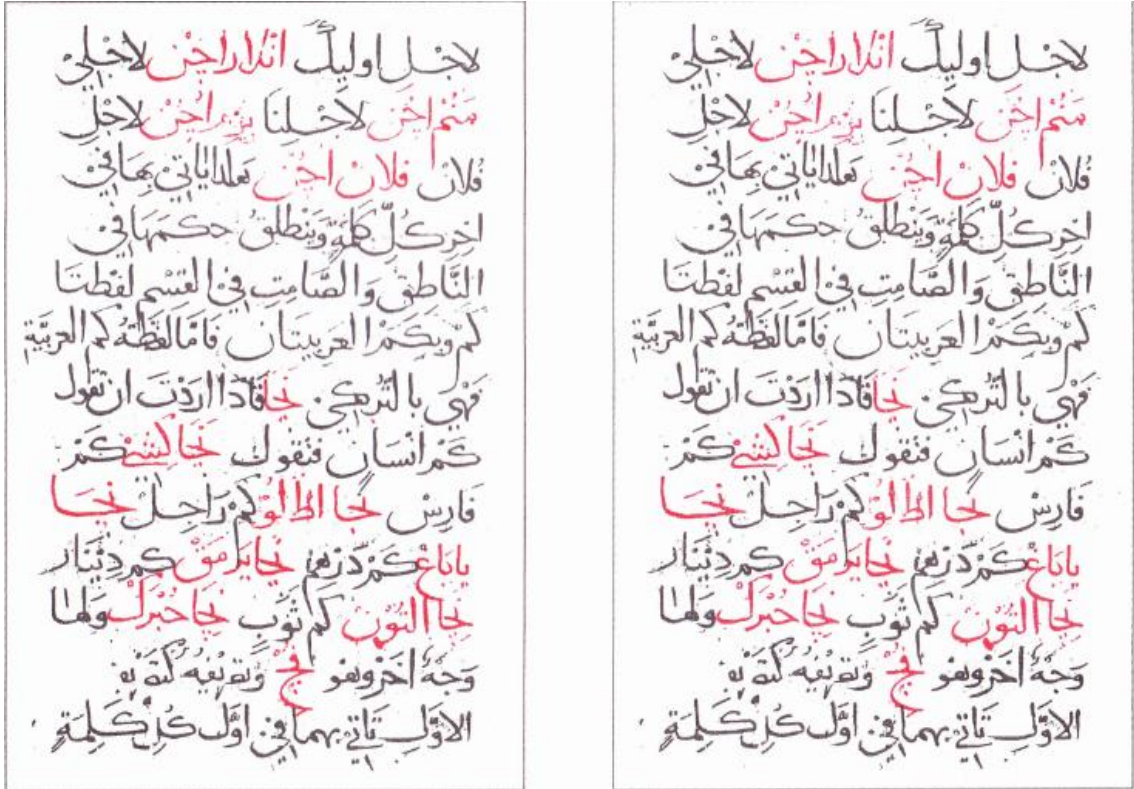
EK 2

El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye'nin Orijinal Nüshasından
Bir Görüntü

قَطِيرٌ وفي ثمانين عبداً **سَكَّانٌ قَرَا** وفي تعيين
 جملاً **طَقَّسَانٌ دَرَا** وفي مائة طائر **بِرْقَشٌ** وفي
 الفعصة **مِنَ الْعَشَشِ** تنقل حركة الهجزة الى
 النون نظير قراءة ورش قد افلح وعلى هذا القياس
 واما المقادير فالتمييز فيها بالفتحة المفردة ايضاً
 قليلاً كان او كثيراً فنقول في رطل واحد **بِرْبَانٌ**
 وفي اثنين **اِكْبَانٌ** وفي عشرة **اَزْبَانٌ**
 وفي عشرين **اِرْبَانٌ** وفي اربعين **اِرْبَانٌ** وفي ثلاثين
 شهر **اَطْرَقْرَشٌ** وفي اربعين **جَمَلَقْرَشٌ** **بَلَكٌ**
 والعقدة التي هي الحزمة من البرسيم ونحوه يسمى **كَا**
بَاغٌ فعال في مظهر **اِكْبَانٌ** وعلى هذا القياس
 ولا يوفد في هذه اللغة التمييز المنقول واذا زادوه
 فيأتون به على الاصل فيقولون في مثل طاب الامير

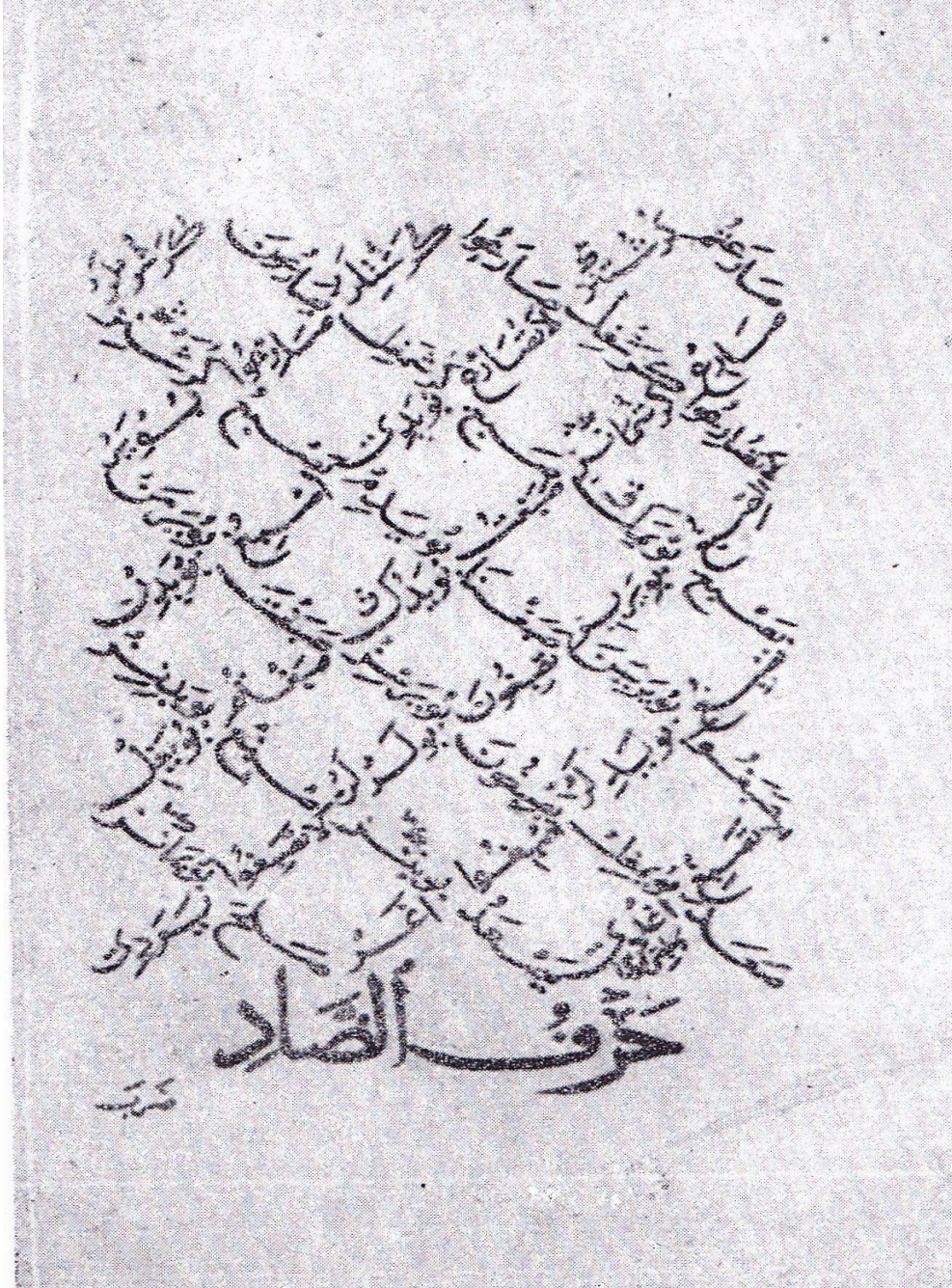
اولاً تميز المعدود بلغة المفرد مطلقاً قليلاً
 كان او كثيراً في رطل واحد **بِرْبَانٌ** وفي تعيين
طَقَّسَانٌ كَبِي وفي مائة **بِرْبَانٌ** وفي مائة
طَقَّسَانٌ كَبِي وفي الف **مِنَ كَبِي** وهكذا الى
 ما يفتهم ويقولون في درهم واحد **اَحْشَا** وفي
 اثنين **اِكْبَا** وفي عشرة **اَحْشَا** هذا على
 القياس واما المعدودات من الحيوان ونحوها
 فالتمييز فيها بالجنس فيقولون في ثور واحد او
 بقرة واحدة **بِرْصِغْرٌ** وفي خمس دجاجات **بِنِشٌ**
طَلُونٌ وفي عشرين اوزة **بِرْبَانِي قَاوٌ** وفي ثلاثين
 حمامة **اَطْرَقْرَجِنٌ** وفي اربعين اسد **قَرَقِنٌ**
اَزْسَلَانٌ وفي خمس جوار **اِلِي اَشْكٌ** وفي
 ستين فرساً **اَلطِيشِ اَطٌ** وفي سبعين **بِغَلَانِيشٌ**

EK 3

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî'nin Orijinal Nüshasından
Bir Görüntü

EK 4

Bulgatü'l-Müşâk fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak'ın Orijinal Nüshasından Bir
Görüntü

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Nurşat BİÇER
Doğum Yeri ve Tarihi	ELAZIĞ/ Merkez 10. 09. 1987
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce (ÜDS: 66,250), Farsça (KPDS: 57,50)
Bilimsel Faaliyetleri	<p>Biçer, N. (2010, Eylül). <i>Kutadgu bilig'deki Farsça kelimeler üzerine</i>. III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi'nde sunulan bildiri, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.</p> <p>Biçer, N. (2011). Elmadağ şehrengizi. <i>Turkish Studies</i>, 6(1), 836 - 840.</p>
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	<p>Bingöl / Merkez Göltepesi Yeni Yerleşim İ.Ö.O (Türkçe Öğretmeni)</p> <p>Kilis / Kilis 7 Aralık Üniversitesi (Arş. Gör.)</p> <p>Erzurum / Atatürk Üniversitesi (Arş. Gör.)</p>
İletişim	
E-Posta Adresi	nursatbicer@gmail.com
Tarih	Aralık, 2011

